

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma *Z hospodářských dějin pozemkových vlastníků v Posázaví v první polovině 20. století (se zaměřením na Velkostatek Český Šternberk)* jsem vypracovala samostatně s použitím archivních materiálů a titulů uvedených v závěrečném seznamu pramenů a literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Český Budějovicích 27. 4 2012

.....

podpis

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV FF JU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Z hospodářských dějin pozemkových vlastníků v Posázaví v první polovině
20. století**

(se zaměřením na Velkostatek Český Šternberk)

Vedoucí práce: PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

Autor práce: Alena Jandáková

Studijní obor: učitelství českého jazyka literatury – učitelství dějepisu

Ročník: 7.

2012

Poděkování:

Za pomoc při sepisování této práce děkuji zaměstnancům Národního archivu Praha, Státního oblastního archivu Praha a Státního okresního archivu Benešov, kteří mi umožnili bádát, panu Zdenku Sternbergovi za poskytnutý rozhovor i za půjčení některých dokumentů, důležitých pro sepsání této práce, stejně tak Správě hradu Český Šternberk a pí. Zuzaně Míkové. Dále děkuji Mgr. Jiřině Zemanové za morální podporu a v neposlední řadě děkuji za trpělivost a cenné rady mému vedoucímu diplomové práce PhDr. et PaedDr. Jiřímu Dvořákovi, Ph.D.

Anotace

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl představit panství Český Šternberk, resp. velkostatek Český Šternberk, a jeho činnost v první polovině dvacátého století. Velkostatek byl víceméně zásadně ovlivněn všemi politickými a hospodářskými zvraty ve sledovaném období, tj. pozemkovou reformou v období první republiky, hospodářskou krizí ve třicátých letech, druhou světovou válkou i poválečnou revizí pozemkové reformy a znárodněním, které na dlouhou dobu způsobilo téměř definitivní zánik velkostatku. Autorka se snaží ukázat výše zmíněné proměny na lesním hospodářství velkostatku a dále zmiňuje také určitá specifika šternberského hospodaření - provoz vodní elektrárny v Ratajích nad Sázavou a také dva hoteliérské počiny, tj. Parkhotel v Českém Šternberku a pension v nedalekých Čejkovicích.

Annotation

The diploma thesis aims to present domain of the Český Šternberk, or in fact estate the Český Šternberk and its activity in the first half of twentieth century. The estate was more or less influenced by all the political and economic changes during the monitored period – it is by the land reform in the times of the First Republic, affected by the economic depression of Thirties and of course by World War II. and also by revision of post-war land reform. By the Nationalization which for a long time resulted in and caused almost disappearance of the estate.

The author tries to show the above mentioned changes on forestry of the estate. She also mentions some specifics of Šternberk estate economy activities – operation of hydropower in Rataje on Sázava river and also two hotelier achievements-activities i.e. – Parkhotel in the village Český Šternberk and a pension in nearby Čejkovice.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1 Pravopis jmen.....	8
1.2 Prameny a literatura.....	8
1.2.1 Literatura.....	8
1.2.2 Internetové zdroje.....	11
1.2.3 Prameny	11
1.3 Zásady vedení rozhovoru a jeho zápisu.....	12
1.3.1 Vedení rozhovoru	12
1.3.2 Zásady přepisu rozhovoru.....	13
2. Lesnictví a jeho pojetí v historiografii	15
2.1 Historiografie	15
2.2 Současné zkoumání dějin lesnictví.....	20
3. Benešovsko a střední Posázaví	28
4. Panství Český Šternberk do roku 1900	32
5. Specifika šternberského hospodářství	37
5.1 Parkhotel Český Šternberk.....	37
5.2 Pension Čejkovice	38
5.3 Vodní elektrárna v Ratajích nad Sázavou	40
5.3.1 Výroba elektřiny.....	45
5.3.2 Znárodnění a současnost.....	47
6. Velkostatek v letech 1900 – 1918.....	48
6.1 Lesní hospodářství.....	52
6.1.1 Specifika šternberské dřevovýroby.....	55
7. Hospodaření v letech 1918 - 1939	57
7.1 Vznik Československé republiky a pozemková reforma.....	57
7.2 Zákony pozemkové reformy	58
7.3 Výsledky pozemkové reformy	59
7.3.1 Výsledky pozemkové reformy v lesnictví.....	61
7.4 Pozemková reforma a velkostatek Český Šternberk	62
8. Pozemkové vlastnictví v době Protektorátu 1939 - 1945	66
8.1 Lesní hospodářství v době Protektorátu	71
9. Léta 1945 - 1950 (1959) – Rozpad velkostatku Český Šternberk.....	75

9.1 Revize pozemkové reformy	76
10. Konec velkostatku Český Šternberk?	81
11. Závěr	84
12. Seznam použité literatury a pramenů	87
12.1 Prameny	87
12.2 Literatura.....	87
12.3 Vědecké studie	90
12.4 Internetové zdroje.....	91
13. Přílohy	93

1. Úvod

Téma této diplomové práce, tedy Z hospodářských dějin pozemkových vlastníků v Posázaví v první polovině 20. století, je mi blízké hned z několika důvodů. Především jsem většinu svého života prožila ve Šternově, tedy v těsné blízkosti Posázaví, hradu Český Šternberk a jeho velkostatku a navíc již několik let pracuji na hradě Český Šternberk jako sezónní průvodkyně. Historie této oblasti je mi proto velice blízká, přesto jsem se ráda, díky bádání pro tuto diplomovou práci, dozvěděla řadu dalších podrobností, které by mi jinak zůstaly utajeny.

Velkostatek Český Šternberk tvořil hospodářskou základnu panství Český Šternberk v podstatě již od 12. století, kdy se objevují první zmínky o zakladateli rodu Divišovců (respektive Sternbergů), Diviši, který již v té době vlastnil malé divišovské zboží. Tento majetek se v průběhu následujících století vcelku úspěšně rozrůstal až do dvacátého století s výměrou 3 064 ha půdy. Velkostatek měl spíše zemědělsko-lesnický charakter, což se ovšem v následujících obdobích obrátilo a statek měl lesnicko-zemědělský charakter. Jednou z hlavních příčin této změny byla pozemková reforma v období první republiky, jejíž provádění se zaměřilo především na zemědělskou půdu. Pozemková reforma také znamenala první větší majetkový zásah do vlastnictví velkostatku. Tento proces postupné ztráty majetku nakonec završila revize pozemkové reformy a znárodnění zbylého majetku po roce 1945.

Předkládaná práce si klade za cíl představit hospodaření na velkostatku, které se proměňovalo v rytmu politických a hospodářských změn probíhajících v celé Československé republice v první polovině dvacátého století. Stěžejním článkem šternberského hospodářství se, jak již bylo řečeno, po provedení pozemkové reformy stalo lesní hospodářství. Ačkoli na počátku bádání o velkostatku byla snaha představit také jiná odvětví šternberského hospodářství, nebylo možné tuto představu uskutečnit, a to především z důvodu dostupnosti archivních materiálů. Práce se tedy zaměřila především na lesní hospodářství, o němž si můžeme udělat určitou představu díky tzv. lesním naturálním knihám (více o nich srv. podkapitola Prameny a literatura) a hospodářské korespondenci.

Ačkoli jsme se z dostupných pramenů nedozvěděli více o běžných hospodářských odvětvích, kterými se velkostatek zabýval, umožnily nám naopak udělat si určitou představu o jeho jistých specifikách. Jedná se především o provoz vodní elektrárny v Ratajích nad Sázavou, která zásobovala nejen podniky samotného

velkostatku, ale i některé soukromé podniky a domácnosti. Dále jde o působnost velkostatku a Sternbergů vůbec v oblasti turismu a hoteliérství. Sternbergové využili rozvoje železniční dopravy na počátku dvacátého století a vzrůstajícího turistického zájmu o Posázaví a nechali v blízkosti Českého Šternberka vystavit hned dva hotely, resp. hotel a pension. Parkhotel v Českém Šternberku vznikl již v prvním desetiletí dvacátého století, pension v nedalekých Čejkovicích ve třicátých letech dvacátého století. Vzhledem k tomu, že se o těchto dvou podnicích zachovalo v pramenech jen několik kusých zpráv (a to především týkajících se jejich „role“ v pozemkové reformě a revizi pozemkové reformy), jsme v tomto případě odkázáni především na vzpomínky Zdenka Sternberga (viz příloha - Rozhovor se Zdenkem Sternbergem).

1.1 Pravopis jmen

Jméno *Sternberg* bylo odvozeno již ve 13. století od erbovního znaku Zdeslava z Divišova, který nechal vybudovat hrad Český Šternberk, a díky němuž se také celý rod přestal označovat jako *páni z Divišova* a začalo se užívat *páni ze Šternberka*. Zdeslavovým erbovním znamením byla zlatá osmicípá hvězda v modrém poli. Vzhledem k běžnému užívání německého jazyka v této době, byl tedy název hradu, resp. jméno rodu, složen ze dvou německých slov „Stern“ (hvězda) a „Berg“ (hora, kopec; tedy kopec, na kterém byl hrad vystavěn). V následujících obdobích byl však název hradu počestěn, a proto se dodnes užívá počestělá verze *Šternberk* (Přídomek „český“ vznikl jako rozlišovací identifikátor, neboť již ve 14. století nechali Sternbergové na Moravě vystavět druhý hrad se stejným názvem.) Sternbergové si však zachovali německou verzi svého jména dodnes. Z toho vychází také autorka práce, a proto jedná-li se o místní název (např. název hradu či velkostatku) nebo z něj vytvořené přídavné jméno a dále jedná-li se o přídomek „ze Šternberka,“ užívá se vždy počestělá verze jména. Jedná-li se o příjmení osoby (např. Zdeněk Sternberg), užívá se německá verze jména, tak jak si ji rod uchoval dodnes.

1.2 Prameny a literatura

1.2.1 Literatura

Vzhledem k tomu, že se autorka věnuje poměrně širokému okruhu oborů, dala by se literatura dle témat rozdělit do několika skupin:

- Literatura o historii velkostatku: Období první poloviny 20. století není v této oblasti bádání příliš zastoupena, většina literatury se týká především starších období, a protože si předkládaná práce neklade za cíl srovnání s jinými velkostatky, zůstala literatura k tomuto tématu spíše ve stínu jejího zájmu.
- Literatura k lesnímu hospodářství: Bádání v oboru lesnictví a lesního hospodářství se zaměřuje především na přístup člověka k lesu a k jeho vnímání. Lesním hospodářstvím jako takovým se mnoho autorů nezabývá. Pro tuto diplomovou práci byla zásadním zdrojem informací publikace od Zdenka Domese *Lesnická politika I.* vydaná v roce 1995 v Brně. Vzhledem k tomu, že se jedná o skripta Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně, je tato publikace velice dobře systematicky zpracována a obsahuje cenné informace. Stěžejní se stala především pro téma vývoje lesního hospodářství v českých zemích a také pro téma pozemkové reformy. Většina literatury, která se pozemkovou reformou zabývá, je zaměřena spíše na celkový přehled či přehled především zemědělské části reformy. Publikace Zdenka Domese obsahuje i cenné informace o provádění pozemkové reformy v oblasti lesnictví.
I když je pro tuto diplomovou práci důležité především bádání o lesním hospodářství jako takovém a tímto směrem se bude ubírat i celá předkládaná práce, považuje autorka za přínosné uvést i pojetí historického bádání v oblasti lidského vnímání lesa a přístupu k němu, a proto ho uvádí v samostatné kapitole.
- Literatura k pozemkové reformě: Pozemková reforma je velice důležitým aspektem, který ovlivnil majetkové vlastnictví (nejen) šternberského velkostatku. Naším největším odborníkem v této oblasti je Zdeněk Kárník, který na dané téma napsal řadu studií a své poznatky nejen o pozemkové reformě shrnul ve třídílné monografii *České země v éře první republiky (1918-1938)*. Ta se společně s některými jeho studiemi stala základním zdrojem informací k tomuto tématu. Nesmíme ovšem také zapomenout na řadu jiných autorů jako např. Lubomíra Slezáka či Vlastislava Lacinu.

- Literatura o historii a vývoji benešovského regionu: Literatury o historii Posázaví a benešovské oblasti je oproti očekávání překvapivě málo. Většinou se jedná o různé turistické encyklopedie, přehledy apod. Literatury, která by se zabývala přímo historií regionu, je velice málo. Především je důležité zmínit publikaci *Benešovsko.Podblanicko* vytvořenou kolektivem autorů pod vedením Josefa Petráně. Tato publikace se zabývá různými aspekty od přírodních podmínek, přes historii regionu, sociální podmínky, až po současné dění a vývoj (resp. současnost, ve které byla psána, tj. do roku 1985). Podobným typem literatury je pak také publikace Jaroslava Pouzara *Podblanickou minulostí*.
- Literatura o šternberské historii: Literatury zabývající se šternberskou historií je dnes celá řada. Málo která publikace se však zabývá Sternbergy v první polovině dvacátého století. V uplynulých několika letech vznikla řada diplomových či bakalářských prací, které se věnují právě tomuto období. Převážně jde o autorky, které samy v blízkosti Českého Šternberka žijí, či na něj mají jiné osobní vazby (zpravidla pracovaly jako průvodkyně na hradě Český Šternberk). Ráda bych tu proto jmenovala práci Mgr. Jiřiny Zemanové, která byla obhájena v Českých Budějovicích v roce 2008 a zabývá se osobními osudy Jiřího Douglase Sternberga, otce současného majitele hradu a panství. Ačkoli je práce zaměřena především na osobní historii, zabývá se také některými aspekty, které jsou cenné i pro tuto práci (např. kapitola o pozemkové reformě či osudech rodiny v době Protektorátu a po roce 1945). Dalším cenným materiálem je rozhovor, který Jiřina Zemanová vedla se Zdenkem Sternbergem v době sepisování své diplomové práce a který je její součástí.

V této kategorii bych také ráda zmínila publikace Vladimíra Votýpky, který se již dlouhá léta zabývá osudy českých šlechticů ve dvacátém století. Jeho *Příběhy české šlechty*, *Návraty české šlechty* a *Paradoxy české šlechty* jsou dnes již téměř klasickými díly o tomto tématu. V uplynulých letech vyšla mj. i jeho publikace *Aristokrat. Život Zdeňka Sternberga*.

- Pomocná literatura: Do této skupiny zahrnují různé přehledy, encyklopedie a také Schematismy, které pomohly dotvořit obraz šternberského velkostatku v daném období.

1.2.2 Internetové zdroje

Internet je v dnešní době mocným médiem a zdrojem informací, které je však nutné pečlivě vybírat, neboť na stránky světové sítě se dnes dá napsat či uložit opravdu vše. Současně je ale internet také zdrojem informací, které se často nedají jinde najít, protože se dané firmy či instituce jiným způsobem nereprezentují a z jejich činnosti nevzniká ani žádný jiný písemný, resp. tištěný materiál. Některé z těchto zdrojů byly významné i pro sepsání této diplomové práce a to především servery z oboru lesnictví, které autorce není úplně nejbližší.

1.2.3 Prameny

Základním zdrojem pramenů pro tuto práci se stal fond *Velkostatek Český Šternberk (1599-1950)* uložený ve Státním oblastním archivu v Praze. Většina dokumentů a knih, které obsahuje, se sice vztahují ke staršímu období, nicméně i pro období první poloviny 20. století je cenným zdrojem. Důležité pro naše bádání byly především lesní naturální knihy a hospodářská korespondence z let 1914 - 1945, dále dokumenty týkající se likvidace vnucené správy a revize pozemkové reformy. Tento pramen byl doplněn o další dokumenty jednak ze Státního okresního archivu v Benešově a také o dokumenty patřících do osobního archivu Zdenka Sternberga.

Velice důležitým pramenem pro naše bádání byly tzv. lesní naturální knihy, a proto bych se jim zde ráda věnovala trochu podrobněji. Tyto knihy byly sepisovány v průběhu každého roku, a kdybychom napsali, že obsahují informace o těžbě dřeva, bylo by to snad správné, ale nepřesné. Knihy jsou zpravidla rozděleny na čtyři oddíly, a to podle typu dřeva, který se těžil. V rámci těchto oddílů se zapisovaly údaje nejen o množství vytěženého dřeva, ale zaznamenávalo se také, kde se dřevo vytěžilo a co se s ním po vytěžení událo, tj. zda a komu bylo prodáno, případně zda bylo využito v rámci velkostatku (jestli se dál zpracovávalo na pile, využilo se k nějaké stavbě či opravě apod.) nebo bylo součástí deputátu někoho ze zaměstnanců. Zvlášť se udávala data k příjmu a zvlášť data k výdeji. Pro námi sledované období máme k dispozici knihy z let 1900 - 1924 a 1931 a 1936. V průběhu sledovaného období se však zápis v knihách měnil. Jednak se měnila jazyková podoba (do roku 1918 byly knihy vedeny

v německém jazyce, po roce 1918 už byly vedeny v jazyce českém), jednak se měnil způsob zápisu. Jak již bylo řečeno, původně byly knihy rozděleny do čtyř oddílů – *Klötzer u. Stammholz*, *Gezimmertes Bauholz*, *Verschiedenes Holzmaterialie* a *Brennholz*. Tyto kategorie se udržovaly až do roku 1915, kdy došlo ke sloučení kategorií *Klötzer u. Stammholz* a *Verschiedenes Holzmaterialie*. Od roku 1918 se pak užívají již jen dvě kategorie, a to *Nutzholz* (které zahrnuje původní *Klötzer u. Stammholz*, *Gezimmertes Bauholz* a *Verschiedenes Holzmaterialie*) a *Brennholz*. Tyto změny se také autorka snažila reflektovat ve svém bádání a snažila se je zohlednit při záznamech výnosů těžby (viz kapitola 1900 - 1918).

V průběhu let dochází také ke změně zápisu, pokud se týká „úctovacích období“ – zpočátku se uzávěrky prováděly čtvrtletně, od roku 1915 půlročně.

1.3 Zásady vedení rozhovoru a jeho zápisu

1.3.1 Vedení rozhovoru

Ačkoli archivní prameny a literatura pokryly většinu informací, které byly potřebné k napsání předkládané diplomové práce, nabízela se možnost doplnit informace i jiným způsobem. Přestože dnes již není mnoho pamětníků, kteří by byli schopni popsat dění první poloviny dvacátého století, podařilo se autorce získat pro rozhovor jednoho z nejpovolanějších, a to současného majitele hradu a panství Český Šternberk, syna Jiřího Sternberga, který vlastnil velkostatek téměř po celé sledované období, Zdenka Sternberga. Zdenek Sternberg je díky svému osobnímu příběhu dnes již známou osobností a poskytl řadu rozhovorů, přesto s rozhovorem souhlasil a doplnil jednak informace získané z archivních materiálů, jednak ty informace, které již dříve poskytl v různých rozhovorech.

Rozhovor se uskutečnil dne 3. dubna 2012 v kanceláři hradu Český Šternberk a trval o něco více než dvě hodiny (od 10:34 do 12:38). Přítomni byly Alena Jandáková, Zdeněk Sternberg a kastelánka hradu Zuzana Míková. Zdeněk Sternberg věděl o rozhovoru několik dní předem a byly mu známy také otázky. Zuzana Míková byla přítomna spíše coby asistentka Zdenka Sternberga, ale plynulost a logiku rozhovoru nenarušily ani její občasné poznámky či doplnění některých skutečností.

Jak již bylo řečeno, Zdeněk Sternberg, je pamětníkem z nejpovolanějších. Nutno tedy dodat, že je narozen 15. srpna 1923, přesto je jeho paměť a vitalita dodnes

obdivuhodná. Mluvit u šlechtice, který se narodil v období první republiky, o rodném jazyce, je dle mého názoru stále ještě problematické. V rodině, do které se narodil, se používalo jazyků hned několik. S otcem mluvil česky i německy, s babičkou spíše francouzsky... V dětství spolu se svými sourozenci používali vlastní slang.¹ Učitele měl české a i střední školu – gymnázium a později i vysokou školu navštěvoval českou. Užívání daného jazyka se do určité míry řídilo také politickými zvraty. „*Tak se celou válku mluvilo výlučně česky. A po válce na Karlově mostě promluvit německy byl rozsudek smrti.*“² Užívání jazyků dle politické situace nebyl jen čirý pragmatismus, ale také určitý výraz sympatií.

K těmto vzpomínkám je také ještě třeba dodat, že Zdeněk Sternberg strávil velkou část svého života (1968 - 1990) v Rakousku, kde žil a pracoval. To vše zmiňuji proto, že těmito jazykovými „přechody“ je ovlivněna i řeč Zdenka Sternberga, a to především německým slovosledem.

K vedení rozhovoru bych také ještě ráda dodala, že probíhal v příjemné atmosféře, Zdeněk Sternberg byl v dobré náladě a rozhovor občas zpestřoval vtipnými poznámkami.

1.3.2 Zásady přepisu rozhovoru

Rozhovor byl po celou dobu nahráván na diktafon, proto bylo možné převést jej do psané podoby poměrně snadno. Přesto ale bylo nutné upravit psaný text především po gramatické stránce. Zdeněk Sternberg je výborný vypravěč a mluví s jistou noblesou, snad proto si při poslechu jeho řeči posluchač mnohdy ani neuvědomí, že při jeho řeči dochází k některým gramatickým chybám. Při přepisu rozhovoru bylo tedy třeba hlavně odstranit nadbytečná zájmena. To především z toho důvodu, že mluvčí se v řeči někdy zamyslel či jen odmlčel a při navázání znovu zopakoval poslední slovo. Dále bylo v některých případech třeba poupravit slovosled, a to z již výše naznačeného důvodu. Německý jazyk je pro Zdenka Sternberga stejně přirozený jako jazyk český, a proto se v jeho řeči někdy objeví náznak německého slovosledu, který v českém jazyce není úplně logický.

V poslední řadě je třeba říci, že Zdeněk Sternberg často používá rozvětvená souvětí, ve kterých odbočí z hlavní linie vytvářeného příběhu a vytvoří tím v jedné

¹J.ZEMANOVÁ, Jiří Douglas Sternberg (1888-1965), České Budějovice 2008, s. 91.

²TAMTÉŽ, s. 92.

věť/souvětí jakýsi samostatný příběh. Při zápisu rozhovoru bylo proto třeba některá taková souvětí poupravit a tím jim dát logiku.

2. Lesnictví a jeho pojetí v historiografii

Cílem této kapitoly je projít historii po jednotlivých staletích a desetiletích a v nich se zaměřit na zkoumání a bádání o dějinách lesů a lesnictví, které se ve větším množství začalo objevovat až v posledních třiceti letech. Danou oblastí se česká historiografie prakticky nezabývala od šedesátých let 20. století, a i proto bych ráda upozornila na podněty z řad samotného výzkumu³ stejně jako na texty, které se lesům věnují nejen u nás ale i v celé Evropě.

S lesnictvím a lesy samotnými souvisí nepochybně i řada dalších oborů jakými jsou např.: ekologie současná i historická (tedy věda zkoumající vztahy mezi organismy navzájem a mezi organismy a jejich životním prostředím), etnografie (národopis), ekologická antropologie (antropologie jako věda o původu, vývoji a zákonitostech jeho fyzických změn), historická geografie („*Historická geografie je tématem, zabývajícím se přírodou a člověkem, prostorem a časem. Tématem spjatým s lidským bytím v podmínkách, určených nejprve planetou Zemí, později lidstvem samotným. Každý krok na Zemi, jeho myšlenky a činy, nelze oddělit od prostoru – zpočátku obávaného, později poznávaného, popisovaného, studovaného a posléze proměňovaného*“),⁴ krajinná archeologie (věda zkoumající a rekonstruující nejstarší dějiny krajiny, lze sem zařadit i existující stavby, terénní nerovnosti a anomálie vypovídající o umístění zaniklých osad, obydlí, o průběhu bývalých komunikací, vodních toků a o existenci zmizelých vodních nádrží, případně rozmístění obléhacích strojích),⁵ místní toponyma (oblastní či zeměpisná jména), kartografie,⁶ obrazové veduty,⁷ atd.

Zamyšlení bude patřit i samotnému vztahu člověka k přírodě, jenž bezesporu také prošel svým specifickým vývojem.

2.1 Historiografie

Nyní se pokusím shrnout vědecké zkoumání dějin lesů ve střední Evropě a Čechách v období středověku a raného novověku s důrazem na mladší dějiny, respektive období devatenáctého a dvacátého století.

³ X. sjezd historiků, který se konal v Ostravě ve dnech 14. - 16. září 2011 uvedl v posterové sekci G téma *Historická krajina - historický prostor. Realita a virtualita*.

⁴ E. SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, Praha 1998, s. 7.

⁵ J. PETRÁŇ, *Benešovsko a Podblanicko*, Praha 1985, s. 100.

⁶ E. SEMOTÁNOVÁ, *Kartografie v historické práci*, Praha 1994.

⁷ Z. WIRTH, *Česká veduta*. In: *Umění 13*, Praha 1940.

Vztah člověka a přírody, respektive člověka k přírodě, byl odjakživa velmi důležitou součástí lidského života, který, ať už si to připustíme nebo ne, utvářel možnosti člověka jako živé bytosti, a jeho doby na spokojené a naplněné dny určené mu na tomto světě a to v časech dobrých i zlých. Bez přírody a samotného umění využívat její zdroje bychom jako lidstvo už dávno vymřeli.⁸

„Počátek existence lidstva na Zemi i další vývoj společnosti je neoddělitelně spjat s časem a prostorem. Politické dění, hospodářský a vědeckotechnický rozvoj, proměny duchovní i hmotné kultury se odehrávají na území, limitovaném přírodními podmínkami. Jaký měl a má člověk cíl ve vztahu k přírodě? Přežít ve zvoleném prostoru a přežije-li, přetvářet jej podle svých představ. Jaký je cíl přírody? Zahladit po člověku dokonale všechny stopy.“⁹

V období antiky a středověku šlo v tomto vztahu především o úvahy teologické (náboženské vnímání přírodních úkazů a katastrof),¹⁰ umělecké (ztvárnění jednotlivých ročních období i s ohledem na práce, které k dané době patřily, a samozřejmě pocitů, jež v člověku vyvolávaly barvy přírody a fyzická námaha spojená s jejich obživou, případně povinnostmi vůči vrchnosti) a filosofické (smysl jednotlivých zákonitostí a jejich význam pro danou společnost a stejně jako dobu).

Skutečné bádání nad touto oblastí života kolem nás lze zařadit až do období raného novověku.¹¹ V dobách 16. - 18. století se hodnocení lesů a jejich bohatství značně rozvinulo.¹² Objevily se texty, jež upozorňovaly na význam lesů a dokonce přihlížely i k počátkům jejich ochrany, které se věnuje stále větší pozornost v nejmladší historii o to téměř celého světa.¹³ Zájem však lidé 16. - 18. století upínali spíše ke své současnosti a budoucnosti. Minulost těchto lokalit, jež je obklopovaly, nehrála pro tehdejší lidstvo tak významnou roli.

⁸ J. a L. PETRÁŇŮVI, *Rolník v evropské tradiční kultuře*, Praha 2000.

⁹ E. SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, Praha 1998, s. 9.

¹⁰ J. POUZAR, *Podblanickou minulostí, Kapitoly z historie Vlašimi a okolí*, Praha 1996, s. 33.

¹¹ J. NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957; Š. ULBRICH, *Vývoj české lesnické bibliografie*, Vědecké práce Zemědělského muzea 11, 1971.

¹² Srv. např. M. GAŽI (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008.

¹³ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 53: „Zásahy člověka do přírodního prostředí ve větší či menší míře mění složení rostlinného pokryvu a zdejších živočišných společenstev. Kromě celkové snahy o udržení krajinných hodnot celého regionu pomocí orgánů státní ochrany přírody, dobrovolnému aktivu zpravodajů ochrany přírody jednotlivých organizací ČSOP, je maximální pozornost věnována nejzachovalejším a nejcennějším územím, která jsou postupně vyhlášována za území chráněná zákonem. Na okrese Benešov se nachází několik typů těchto území. Jediným velkoplošným chráněným územím na okrese je chráněná krajinná oblast (CHKO).“

Vznik zvláštní a tedy samostatné disciplíny zabývající se lesnictvím jako takovým spadá až do 18. století, kdy byly převážně na dnešním německém území vydány první práce k dějinám lesů.¹⁴

V následujícím období se lidé začali věnovat i možnostem využívání lesa, respektive zvěři, ať už k chovu nebo lovu, a dřevu ke zpracování stejně jako těžbě.¹⁵ V této době se začínají objevovat i první lesnické školy, kde zájem o les vycházel z ryze praktických důvodů, které byly nastíněny již výše. Proto se mezi prvními autory „dějin“ lesa objevují lesníci a myslivci, kteří se věnovali hlavně zmíněnému využívání lesa k chovu, lovu, pěstování a těžbě. Vrcholem těchto prvopočátečních dějin lesů je dílo schwarzenberského lesního správce Jana Evangelisty Chadta-Ševětínského.¹⁶ Ze schwarzenberského panství bychom zde mohli zmínit i dalšího významného lesníka z období druhé poloviny 19. století, inženýra Josefa Johna.¹⁷ S jeho osobou můžeme navázat dalším okruhem historického bádání a to dějinami jednotlivých panství, kde lze vycházet z pramenů normativní povahy, mezi něž lze zařadit lesní řády a instrukce a postupně také písemností tzv. velkostatkové provenience, tedy aktový a účetní materiál.¹⁸ Dobové zkoumání se převážně věnovalo hospodářské a správní agendě vlastníků lesů ve středověku a raném novověku.¹⁹

¹⁴ F. STISSER, *Forst und Jagdgeschichte der Deutschen*, Jena 1737.

¹⁵ K. STERNBERG, *Nástin dějin českého hornictví*, II. díl, Příbram 1984; J. KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955.

¹⁶ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 575. Z hlavních Chadtových děl srv. J. E. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lesů a lesnictví*, Písek 1913, TÝŽ, *Dějiny lovu a lovectví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Písek 1913.

¹⁷ Diplomová práce P. ČTVRTNÍK, *Každodenní život na statku Přečín v letech 1900 – 1938*, s. 60: „V roce 1841, provedl řádnou systemizaci lesů přečínského statku, tehdy vedených jako revír Zálesí, lesní inženýr Josef John. Výměra revíru v přepočtu na dnes užívané plošné jednotky se pohybovala okolo 780 ha. Johnův elaborát popisuje podrobně skladbu dřevin v jednotlivých částech polesí. K přesné lokalizaci uvádí čísla parcel katastrálního území, na kterém se vždy konkrétní porost nalézá. Dále je průzkum zaměřen na stáří dřevin, zakmenění, vzrůst a přírůstek. Inženýr John zaznamenal též dobu, kdy bude možné dřeviny těžít a zároveň odhadl hmotu v době mýtnosti. Zajímavostí je, že až do Johnovy systemizace na počátku 40. let 19. století se v oddělení Krankot udržel skutečný prales o rozloze asi 30 ha. Pro srovnání jádro Boubínského pralesa se dnes rozkládá na ploše 46,6 ha.“

¹⁸ Srv. J. PETRÁŇ a kol., *Benešovsko - Podblanicko*, Praha 1985; J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I/1*, Praha 1985; J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995; J. PETRÁŇ, *Příběh Oubenic v podblanické krajině (do roku 1918)*, Praha 2000; J. a L. PETRÁŇOVI, *Rolník v evropské tradiční kultuře*, Praha 2000.

¹⁹ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 72: „Česká knížata se v 11. a v první čtvrti 12. století snažila posílit a částečně urychlit osídlovací proces darováním (donacemi) církvi. Prvním z obdarovaných byl benediktinský klášter založený kolem roku 999 na ostrově uprostřed vltavského toku nad soutokem Vltavy a Sázavy...“

Dějiny lesů a lesnictví jsou tak po určitou dobu řešeny pouze na základě jednostranných pohledů biologických, tedy záznamy lesníků, či naopak čistě historických, majetkové záznamy vlastníků jednotlivých panství.

Pokud se podíváme do Evropy, má vedoucí úlohu Německo, kde již v 19. století vycházely velké práce k dějinám lesů, lesnictví a lovu. V téže době se na scéně objevil velmi zajímavý Ital, Adolfo di Berenger, lesník. Berenger studoval v rakouských lesnických školách a jako první v historii do své práce zapojil mimo jiné i biologické charakteristiky, lesnické zákonodárství a správu, těžbu a zpracování dřeva, zemědělství v lese, lesní řemesla atd. Jeho dílo však zůstalo bohužel ojedinělé. Zbytek Evropy se dále držel pouze práva a správy.

Naše lesnická historiografie se po zmíněném Chadtu-Ševětínském na začátku 20. století a hlavně po vzniku Československé republiky rozvíjela především s ohledem na tzv. agrární dějepisectví. Významným posunem při zkoumání lesa byl vznik zemědělsko-lesnických archivů, kde byly shromažďovány velkostatkové fondy. Důležitou součástí bádání o lesech a lesnictví byly i časopisy jako např.: Háj vydávaný od roku 1872, či Lesnická práce vydávaná Maticí lesnickou.²⁰ Nesmíme zapomenout ani na významné historiky první republiky, V. Barchánka či P. Svobodu.²¹ Za zakladatele dějin lesa jsou však označováni A. Nechleba a J. Frič.²² Historici následujících let pracovali se zemědělsko-lesnickými archivy, Akademií zemědělských věd, později s Národním zemědělským muzeem.²³ Zemědělské muzeum bylo založeno díky pořadatelům Jubilejní výstavy v Praze roku 1891. Prvopočátečními exponáty se staly právě předměty z dané výstavy a dále exponáty z Národopisné výstavy konané v roce 1895. Zemědělské muzeum bylo tehdy součástí Národopisného muzea.

²⁰ J. NOŽIČKA, *Přehled vývoje*, s. 6.

²¹ P. SVOBODA, *Život lesa*, Praha 1952.

²² F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 765.

²³ KOLEKTIV AUTORŮ, *Lidé, krajina a zemědělství*, Praha 2006. „Svět českého, moravského a slovenského venkova 20. století, jak je uchován ve fotoarchivu Národního zemědělského muzea Praha, je věrným odrazem toho, co se s naší zemí stalo během minulého - jak se stále častěji uvádí nejhoršího - století lidských dějin. Přesto nám poskytuje nejen obraz smutku a nostalgie změněnou krajinou, zmizelými lidmi a spolu s nimi i jejich unikátní příběhy, ale také možnost zamyšlení i malé radosti z toho, že život stále vzniká, přibývá a možná se i zlepšuje. Je to pohled spíše na detaily než na velké celky, ale i ty se skládají z kaleidoskopu každodenní práce, péče o pole, dobytek a stavení, o vše, co obyčejného člověka na venkově obklopovalo a možná opět obklopovat bude: boží muka u cesty, slavnost výlovu, stará alej, společná pouť krajinou. Doba se mění a doufáme, že další generace budou oceňovat naši práci stejně tak, jako my oceňujeme dílo našich předchůdců i touto publikací.“ (citováno dle www.nzm.cz).

Samostatnou institucí se stalo v roce 1918. Vývoj této instituce nebyl jednoduchý, ačkoli byly otevírány stále nové pobočky, místa byl stále nedostatek.²⁴

Výjimečné práce vyšly z rukou např. E. Janouška. Ten se lesnickou historiografií zabýval po teoretické stránce.²⁵ Nejvýznamnějším dílem je pak *Přehled vývoje našich lesů* od J. Nožičky.²⁶ Autor zde sepsal řadu poznatků z moravských i českých lesů a především se zaměřil na těžbu dřeva, hospodářské úpravy, správu lesa a personál, majetek atd.

V šedesátých letech 20. století došlo k výraznému posílení celosvětových srovnávacích výzkumů lesnické historie (např. International Union of Forestry Research Organizations), což přineslo řadu nových podnětů. Bohužel v této době na našem území bylo těchto prací jako šafránu.

V následujících 20 letech vycházely v pracích Zemědělského muzea či Ústavu vědeckotechnických informací pro zemědělství práce starších, a již výše zmíněných, autorů, k nimž noví přibývali jen výjimečně.²⁷ Lesům a jejich studiu byla věnována jen okrajová pozornost při řešení hospodářských a sociálních dějin raného novověku (např. ekonomiky šlechtických velkostatků, užívání půdy poddanými). V době centrálního plánování a řízeného lesního hospodářství došlo k přípravě metodicky jednotných zpracování, které jsou pro nás významným pramenem a to i přesto, že jejich zpracování,

²⁴ „Zemědělské muzeum sídlilo krátce v paláci Sylva-Tarrouca v ulici Na Příkopě Praze, od roku 1902 do roku 1938 v tzv. jízdně v letohrádku Kinských na Smíchově. V polovině třicátých let 20. století se začalo usilovat o novou budovu v Praze na Letné. Tato budova, která je dnes významnou památkou českého funkcionalismu, byla postavena v letech 1937 - 1939 podle projektu architekta M. Babušky. Těsně po dostavbě byla však zabrána německou okupační armádou. Po válce byla sice budova navržena muzejním účelům, ale již v roce 1950 byla budova rozhodnutím Státní dislokační komise dočasně uvolněna pro potřeby nově vzniklých projekčních organizací a muzeum bylo přestěhováno do části zámku Konopiště a do zámku Kačina u Kutné Hory. Ze zámku Konopiště počátkem 60. let 20. století muzeum přesunulo své sbírky na lovecký zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou a ve stejné době získalo do pronájmu i část prostor na zámku Lednice na jižní Moravě. Na přelomu 80. a 90. let získalo muzeum další výstavní a depozitní prostory ve Zdechovicích, Valticích a na Janově hradě. V roce 2001 byly vyklizeny prostory v Lednici, v letech 2002 - 2003 proběhlo stěhování sbírek ze Zdechovic do areálu v Čáslavi, který je pro veřejnost otevřen od roku 2004. Do své původní budovy v Praze se Zemědělské muzeum vrátilo až roku 1994 a ihned zahájilo její postupnou dlouhodobou stavební rehabilitaci. V dnešní době muzeum usiluje o navázání na tradice z doby první republiky, kdy se tehdy účastnilo řady významných celostátních výstav a kdy muzejní expozice byly početně navštěvovány. Zemědělské muzeum v té době pevně zakotvilo v povědomí kulturní veřejnosti a podílelo se i na spolupráci se zemědělskými muzei v Evropě, jako nedílná součást jejich sítě. Jednotlivé pobočky Národního zemědělského muzea Praha jsou zaměřeny tak, aby svou vědecko-výzkumnou, akviziční a prezentační činností pokrývaly obor zemědělství a příslušné obory v celé jejich šíři.“ (citováno z www.nzm.cz)

²⁵ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 830 – 832.

²⁶ J. NOŽIČKA, *Přehled vývoje*. K autorovi podrobně G. NOVOTNÝ, *Dějiny našich lesů – přínos Josefa Nožičky*, *Dějiny vědy a techniky* 34, 2001, s. 205 – 226.

²⁷ Š. ULBRICH, *Vývoj české lesnické bibliografie*.

respektive kvalita, je různé. Pokud bychom chtěli z této doby mít k dispozici i tzv. historické průzkumy lesů jsou dostupné, respektive spíše nedostupné, a to jen v podobě nevydaných rukopisů.

2.2 Současné zkoumání dějin lesnictví

Studium lesa, polí, luk a skoro by se chtělo říct strání, tedy přírody jako takové je v souvislosti s působením člověka, jeho zásahů a ochraně našeho přírodního bohatství, velmi důležitou součástí nejen historie²⁸ jako takové ale i v současnosti. Ačkoli počátky těchto dějin nebyly lehké či snad dokonce bouřlivé, nyní je to vynahrazováno (př. Magdalena Beranová, Antonín Kubačák, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010.) a to zcela z logických důvodů vyplývajících ze společenské objednávky volající po informacích o běžném každodenním životě našich předků. Ne všichni se pyšní předky s modrou krví, o nichž se v archivech či knihách dá přečíst větší či menší množství informací. Každodenní život nižších sociálních vrstev ještě není tak dobře probádán a troufám si říct, že pro nás je důležité vědět, jaký vztah k přírodě měli lidé v minulosti, jaké motivy je vedly k jejímu udržování, zušlechtování stejně jako zprávy o jejich působení a využívání přírodních zdrojů. Dnes se k přírodě, či ekologickému způsobu života, snaží lidstvo vrátit, případně přiblížit nebo alespoň pochopit (př.: dřevostavby, domy mající většinu obvodových zdí zapuštěnou v zemi, sluneční panely, zužitkování biomasy atd.). Případně najít jiné zdroje, protože ne všechno je tu jen pro nás a už vůbec to nelze považovat za nevyčerpatelné.

Oproti tomu stojí „klasické“ zájmy historiků věnující se otázkám kdo, kdy, s kým a proč.²⁹ Analýza vztahu člověka a přírody je neprobádanou oblastí, kterou lze studovat jak v globálním (celosvětovém), tak i mikroregionovém měřítku. Navíc v menších oblastech a převážně na venkově jsou lidé s přírodou dodnes spjati podstatně silněji než lidé, pro které je největším přírodním úkazem stromořadí na náměstí nebo park (definice parku: Parky jsou speciálně vytvořenými lokalitami, kde se setkáme s dřevinami českého i zahraničního původu).³⁰ Je třeba si uvědomit, že většina prací o dějinách lesů a lesnictví psaných z pozice hospodářských, potažmo sociálních, dějin

²⁸ H. HLUŠIČKOVÁ a kolektiv, *Technické památky*, 1. díl, A-G, Praha 2001/2002/.

Blaník, kde je možné normální hospodaření i využívání přírodních zdrojů, ale všechna činnost je řízena a usměrňována v zájmu zachování přírodních hodnot tohoto území.

²⁹ G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*, Praha 2003.

³⁰ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, Praha 1985, s. 33 – 35, Přehled zámeckých parků Benešovska v době 80. let 20. století.

pomíjí informace o každodenním užívání tohoto zdroje převážně venkovským obyvatelstvem a zabývá se spíše strategiemi a cíli pozemkové vrchnosti či obecně řečeno vlastníků lesů. Na Benešovsku se pro budování rozlehlých rodových velkostatků, staly rodové statky pánů a církve.³¹ Opakované vydávání lesních řádů stejně jako instrukcí a omezování možností poddaných v přístupu k lesnímu bohatství v poddanských řádech je jasným důkazem o zaznamenávání či věnování se právě pouze vlastníků půdy. Dalšími prameny pro nás mohou být záznamy o bojích poddaných za svá práva, které se odehrávaly hlavně při změnách pánů daného území.³²

Zkoumání přírody je nevyčerpatelným zdrojem informací a motivací, jež můžeme porovnávat se současností případně až do současnosti její jednotlivé oblasti dovést.

Na předchozích řádcích jsem stručně shrnula vývoj dějepisectví do šedesátých let, kdy v okolních zemích docházelo k nástupu zájmu o dějiny přírody, u nás naopak k úpadku. Mezi zásadní témata doby patřila správa lesa, popis hospodářských dějin, archeologie, geografie.

Dějiny lesů vychází převážně z normativních pramenů a pramenů úřední provenience, které se zaměřují na pěstování, úpravu, těžbu a zpracování. V naší, české, oblasti jsou tato díla ale většinou tvořena již několikrát zmíněnými lesníky, tedy nehistoriky, a proto nemůžeme čekat spolehlivé informace či odbornou práci s historickými prameny nebo snad dokonce jejich kritiku a ověřování věrohodnosti. Přesto jim však nelze upřít velkou zásluhu a obdiv za přehlednost a uspořádání informací z několika desetiletí.

Klasická lesnická historiografie se věnuje převážně studiu lesnického zákonodárství, jeho forem, dokumentaci a vývoje samotného. Zajímavou součástí těchto pramenů pro nás může být i studium stinných stránek lidského konání, tedy zmínky o nezákonném chování v lese (a nejen v něm), spory o užívací práva (např. smolné knihy)³³ atd. K hospodářským dějinám lesa jsou sepsána množství děl věnující se převážně jeho využití, respektive těžbě a dopravě.³⁴ Dalším důležitým odkazem je propojování dějin lesa s dějinami průmyslu, obchodu a dopravy.³⁵ Tyto prameny a

³¹ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 103.

³² TAMTÉŽ, s. 112.

³³ Např. Smolná kniha městečka Divišov.

³⁴ K. STERNBERG, *Nástin dějin českého hornictví*, II. díl, Příbram 1984.

³⁵ Srovnej s publikacemi zabývajícími se průmyslovým vývojem na celém území Českých zemí: V. PRŮCHA a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 1. díl, Období

poznatky jsou důležité i pro vývoj jednotlivých řemesel, rozvoj manufaktur a hlavní je si uvědomit, že v dobách našich předků bylo dřevo jediným zdrojem tepla a energie. Teprve poté jsme objevili, že i dřevo, které již nevidíme a ono samo již dávno denní světlo nepřijímá, může sloužit jako zdroj uspokojování životně důležitých potřeb člověka. Mezi významné práce proto patří hospodářské dějiny věnující se regionálním odběrným místům pro sklářství, hornictví a hutnictví. Dalšími důležitými ukazateli tohoto výzkumu jsou dokumenty technologického pokroku, které můžeme studovat po celé Evropě. Všechny způsoby využívání lesního bohatství, kromě těžby dřeva, jsou v rovině pojmové od devatenáctého století, z důvodů zcela ideologických, označovány v podstatě urážlivými přídavnými jmény jako vedlejší, doplňkové atd. Výjimkou vlastnického zacházení s lesem pak vždycky zůstávalo provozování ekonomicky pouze okrajové, avšak symbolicky a sociálně ušlechtilé aktivity, tedy lovu zvěře. S jejím chovem se proto muselo vypořádat (a je tomu tak dodnes)³⁶ i vědecky založené lesnictví.

Mnohé z teorií staví rovnítko mezi rozvoj kultury a stav zdrojů dřeva. V menším časoprostorovém měřítku se takto profilují studie o vzestupu švédské moci v 17. století, které se snaží přinášet řadu důkazů o absolutní závislosti velkých námořních mocností novověku na zásobách dřeva.³⁷

Historická antropologie se zaměřuje především na vnímání lesa jako specifického prostoru. V duchu dědictví školy Annales se studuje postavení lesa a stromů v tzv. kolektivním způsobu myšlení, kultovním, magickém a mytologickém souznění s lesem a jednotlivými stromy atd. Z hlediska výzkumu lesa ve střední Evropě se možnosti badatelských přístupů pravděpodobně teprve projeví, u nás zatím postrádáme skutečné a na zkušenosti založené výzkumy. Objevují se pouze texty, které zaostávají za aktuálními diskusemi o několik desetiletí.³⁸

1918–1945, Brno 2004; I. JAKUBEC – Z. JINDRA a kolektiv (edd.), *Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha 2006; I. JAKUBEC – M. EFMERTOVÁ – P. SZOBI – J. ŠTEMBERK, *Hospodářský vývoj Českých zemí 1848–1992*, Praha 2008; V. PRŮCHA a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 2. díl, Období 1945–1992, Brno 2009.

³⁶ J. PETRAŇ, *Benešovsko*, s. 39: „Celkový charakter současné fauny je určen především polohou okresu na území Středočeské pahorkatiny tzn., že zde převažují živočichové listnatých lesů eurosibiřské podoblasti palearktu. Nalezneme mezi nimi druhy úzce vázané na listnaté lesy, jiné druhy s větší mírou přizpůsobivosti.“

³⁷ P. KENNEDY, *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*, Praha 1996.

³⁸ M. GAŽI *Poustevník, nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní*, in: P. KLVAC (Ed.), *Člověk a les*, Brno 2006.

Důležitým tématem a zájmem, který hýbe historickou antropologií, je to, v jaké míře byl les v dobách středověku či novověku vnímán jako prostor hospodářský a v tom případě tedy běžný prostor pro práci a život. Další možností je totiž pohled na les a jeho obyvatele, jako na nezvyklé, odlišné a v některých případech podezřelé či dokonce nebezpečné.³⁹ K tomuto pohledu vede řada literárních a folklórních útvarů, pramenů církevní provenience.⁴⁰ Ty zpravidla zdánlivě dokládají zažitou víru v množství nepřátelských bytostí, jež žijí v temných a neprostupných lesích. Nejen díky těmto zažitým předsudkům se les stával místem práce řemeslníků i zemědělců teprve po náležitě provedených rituálech. Se samotnou prací nebo dokonce dlouhodobějším životem v lese jsou potom ztotožňovány (kromě lidí žijících na okraji společnosti či poustevníků) jen „*obtížně srozumitelné skupiny*“⁴¹ prapodivných existencí typu dřevařů, smolařů a uhlířů, kteří bývají považováni za vydědence.⁴²

S pojetím lesa jako místa plného strašidel a podivných živlů se lze setkat i v některých dějinách středověku⁴³ stejně jako v textech, kde tyto motivy nalézáme pouze okrajově či jako narážku.⁴⁴ Nahlížení na les, jako na místo strachu, přešlo i do období novověku. Pojem les, respektive to, co si pod ním představujeme, je do značné míry kulturně a sociálně ovlivňován. V městské, průmyslové, společnosti střední

³⁹ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 95: „*Lapkovství bylo v naší krajině charakteristickým jevem předhusitského období. O jeho rozšíření svědčí výpovědi členů skupin lapků, kteří se dostávali do rukou rožmberské justice od sklonku 80. let 14. století. Jejich sídla se soustředila v zalesněné končině na jih od Benešova, mezi Bystřicí a Jankovem, i dále na východ kolem Ostředka i Čechtic.*“

⁴⁰ J. POUZAR, *Podblanickou minulostí, Kapitoly z historie Vlašimi a okolí*, Praha 1996, s. 164: „*Naši předkové se velice báli i bludiček, které konaly za noci své reje a zaváděly noční chodce do bažin, kde se nešťastníci utopili. Jedno takové strašidelné místo, kde bludičky strašily ještě před 70 lety, byla rozsáhlá bažinatá louka, u lesa Čenska nedaleko Třemošnice. A chtěly postrašit i osobu, která se za žádných okolností není v lese bát, lesního Barchánka z Třemošnice. Ten se s bludičkami nikdy nesetkal a domníval se, že za ně lidé ve strachu a fantazii považující svítící pařezy či svatojánské broučky. Až se s nimi doopravdy setkal. Sám o tom doslova vyprávěl: „Hajný Malý z české hájovny mi oznámil, že na louku v Česku pod Pírkami vychází silný srnec. Večer jsme šli spolu na čekanou. Sedli jsme si pod stráž Pírka, a ježto byl krásný červenecový večer, řekli jsme si, že když srnec nedostaneme večer, počkáme přes noc pod strání na ranní čekání. Tak se i stalo. Bylo asi o jedné hodině po půlnoci, když jsem se probudil z dřímoty a tu mě upoutalo na louce kmitavé světýlko směrem k místu, kde je ve strání stará havířská štola, zvaná Čertova pec. Světýlko zmizelo a já jsem se obrátil na hajného, klímajícího vedle mne s dotazem, co to bylo za světlo. Hajný Malý, jako by se nechumelilo, mi prostě odpověděl: „To jsou ty bludičky, jak tady straší.“*“

⁴¹ P. BURKE, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005, s. 57.

⁴² P. BURKE, *Lidová kultura*, s. 53–59 tvrdí, že si lesní řemeslníci nevytvořili žádný typ alternativní kultury (na rozdíl např. od pastýřů či horníků). Situace ze středověkých a raně novověkých Čech i novodobé středoevropské etnografické analogie však ukazují, že uhlíři s vlastním folklórem, zvyky, ale i právním systémem, kvazicehovními organizacemi atd. mohli být středověkou subkulturou *par excellence*. Je ovšem samozřejmě otázkou, zda tato alternativní kultura vycházela z vnímání lesa jako zvláštního prostoru běžným venkovským obyvatelstvem.

⁴³ J. LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991; J. LE GOFF – J. - C. SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.

⁴⁴ J. DELUMEAU, *Strach na západě ve 14. – 18. století*, I., Praha 1997, II., Praha 1999; J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1*, Praha 1992.

Evropy 20. století, kde je, jak už bylo výše zmíněno, do lesa většinou hodně daleko, totiž stále přetrvává idealizovaná představa, jež patrně pramení z romantického 19. století. Les v něm má podobu nespoutaného pralesa propojujícího současné porosty s veškerými lesy minulosti, které zničily údajně až radikální zásahy člověka v době velmi nedávné. Les jako takový a veškeré jeho vnímání či teorie jeho nahlížení můžeme brát jako produkty naší vlastní představivosti, zkušeností a paměti jak vlastní, tak našich předků předávané z generace na generaci.

K přezkoumávání těchto tezí o strachu z lesa a jeho obyvatelích, tedy skupině lidí, kteří žijí mimo jakékoli běžné meze, se vyjádřili v osmdesátých a devadesátých letech francouzští historici R. Bechmann a A. Corvolová. Oba mají i přírodovědné vzdělání. Významně napomohla analýza mýtů, pověstí, pohádek a důležitou roli hraje studium samotných stromů v kultech a náboženstvích. Vzdáleným příbuzným těmto poznatkům může být u nás již mimořádně dlouhou dobu⁴⁵ fungující studium tzv. památných stromů⁴⁶ – stromů, které jsou výjimečné svým stářím, biologickými, krajino- tvornými, estetickými, historickými a kulturními hodnotami a váže se k nim paměť místních obyvatel, folklorní podání atd. Na druhou stranu je však třeba připomenout a vyzdvihnout, že lidé žijící v tradičních hodnotách, na běžných místech a s tradičním způsobem života, mohli z lesa čerpat jak množství materiálů ke zlepšení své situace, tak i bezpečné místo v dobách ohrožení země, jíž si český národ ve své historii nesčetněkrát prošel.

Budeme-li se věnovat i etnografii a archeologii lesa, bude v centru zájmu stát samotný vztah neprůmyslové společnosti k přírodě. Vědci z řad zmíněných oborů hodnotili důležitost lesa převážně pro venkovské obyvatelstvo.

Od osmdesátých let 20. století se národopis lesa dostává do područí jiné disciplíny, kterou je archeologie a pro tuto oblast zkoumání hlavně archeologie krajinná.⁴⁷ Důležité je, že etnografie lesa nejen vyhledává historické prameny, ale zároveň je staví na důkladných terénních výzkumech, při nichž jsou využívány možnosti dnešní pokročilé technologie.⁴⁸

V současnosti nejpodstatnějším, nejzajímavějším a hlavně nejdůležitějším přístupem historicky zaměřeného studia vztahu člověka a přírody je směr označovaný

⁴⁵ J. E. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, *Staré a památné stromy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Písek 1913.

⁴⁶ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 62 – 63.

⁴⁷ M. GOJDA, *Archeologie krajiny*, Praha 2000.

⁴⁸ Např. pylové analýzy, dendrochronologie (určování času a sledu událostí dle stromů případně letokruhů), práce s geografickými informačními systémy apod.

jako tzv. environmentální historie (environmentální, tedy týkající se životního prostředí).⁴⁹ Vznik tohoto typu historie, která bývá svými příznivci označována dokonce za „novou koncepci výkladu lidských dějin“,⁵⁰ souvisí s dílčí vnitřní „krizí“ historických věd v sedmdesátých letech 20. století a intenzivním hledáním nových témat ke zpracování. Popularita environmentálních dějin přitom částečně souvisí i se stále aktuálnější a již výše zmíněnou společenskou objednávkou a někdy lze říci až politickým tlakem po objevení trvale udržitelných nebo nevyčerpatelných zdrojích, jak již bylo uvedeno výše. Dalším důležitým termínem pro roli lesů je tzv. kulturní krajina, což je klíčový pojem pro popis současného i historického environmentálního badání, přesto však je její vymezení složité a nejednotné.

Pro porovnání uvádím: „*Středoevropská krajina je přírodním i kulturním fenoménem daným různými způsoby využívání krajiny, jako je zemědělství podmiňující vznik kulturní stepi, rybníkářství, horské a podhorské pastevectví nebo hornictví. Na řadě našich chráněných území nechráníme ani tak „přírodu“, ale specifický a dlouhodobě stabilizovaný typ prostředí daný interakcí člověka a prostředí. Činnost člověka až do 19. století a někde až do 50. let 20. století krajinu spíše obohacovala, než ničila.*“⁵¹

„*Vývoj společnosti se odehrával a odehrává v určitém prostoru (krajíně) a v čase. Společnost (člověk) a krajina jsou zároveň hlavními aktéry krajinných změn, tvůrci kulturní krajiny, která se po určité době stává krajinou „historickou;“ jednotlivé časové vrstvy historické krajiny se postupně překrývají a vzájemně ovlivňují. Hranice mezi historickou a současnou kulturní krajinou je pohyblivá a velmi křehká. Historickou krajinu dokumentují mnohé stopy - pozůstatky krajinných prvků, které tuto krajinu spoluvytvářely - i historická informace, s krajinou spjatá.*“⁵²

⁴⁹ E. SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie*, s. 14.

⁵⁰ L. JELEČEK, *Environmentální dějiny v Česku, Evropě a USA: Počátky a některé širší souvislosti*, dostupné z <http://klaudyar.psomart.cz/clanek.php?id=20> [přístupeno 20. 3. 2009].

⁵¹ V. CÍLEK, *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2005, s. 39 (Kapitola 4. „*O paměti krajiny a kamenu sv. Ivana na Bytízu u Příbrami*“).

⁵² Srv. E. SEMOTÁNOVÁ, Historický ústav AV ČR Praha, citováno podle pozvánky: „V souvislosti s nadcházejícím X. sjezdem historiků, který se koná v Ostravě ve dnech 14. - 16. září 2011, si Vás dovoluujeme oslovit a navrhnout Vám účast v posterové sekci G - *Historická krajina - historický prostor. Realita a virtualita*. Posterová sekce "Historická krajina - historický prostor. Realita a virtualita." V pozvánce dále uváděny informace o současném badání, které se snaží poznat a popsat nejen historickou krajinu, ale i její vývoj. Respektive kdy a jak vznikla, proč a kdy se měnila. Historickou krajinu lze brát jako spojující disciplínu nejen různých oborů, ale i samotné historikovy práce. Lze se totiž věnovat pramenům hmotné kultury, pramenům klasickým písemným, stejně jako ikonografickým a kartografickým.

„Prostor - krajina - je „Theatrum mundi,“ tvoří jeviště událostí a procesů, odehrávajících se v čase.“⁵³

„Krajina je velmi často spíše cítěný nežli striktně definovaný pojem. Něco, co je velmi těžké jasně vymezit a uchopit, ale pod čím si každý něco představí, zaujme k tomu určitý postoj. Je to možná právě tím, že krajina se týká a leží ve středu zájmu každého z nás, tedy příliš mnoha, že se nemůžeme zcela shodnout na tom, jak krajinu vnímat, užívat, chránit a přetvářet.... Krajina, ve které žijeme, je všezahrnující a nevyhnutelná, neustále se měnící. Právě tato zdánlivá neuchopitelnost, citlivá jednota, vysoká různorodost jejích částí, významů a přístupů k tomu, jak ji uchopit, a její nestálost v čase je pro ni charakteristická. Proto neexistuje a pravděpodobně ani nebude existovat jedna zcela výstižná a přesná definice krajiny, na které bychom se všichni shodli.“⁵⁴

Ještě donedávna nebyl totiž člověk brán jako součást přírody, respektive jako faktor, který ji výrazně ovlivňuje, a objevovali se zejména pohledy makroskopické, jejichž příkladem je studium zalesňování a odlesňování. Zalesňování a odlesňování je velmi důležitým činitelem udržujícím stabilitu klimatických poměrů na Zemi, vodních toků a druhové rozmanitosti naší planety.

Historický výzkum vztahu člověka k přírodě lze v posledních letech pozorovat především při přírodních katastrofách, kde lidstvo eviduje četnost a místa záplav, vichřic či lesních požárů.⁵⁵ Z toho vyplývá, že vznik samotného specializovaného bádání o lesech v období 18. a 19. století souvisí hlavně se zájmy hledícími na lidský prospěch. Pozůstatkem tradičního bádání nad dějinami lesů zůstala témata týkající se chovu a lovu zvěře. Až do poloviny 20. století se historie věnovala lesům pouze po

⁵³ TAMTÉŽ.

⁵⁴ Srv. Z. KUČERA, *Krajina v regionech, region v krajině (Několik poznámek k ochraně krajiny jako regionálního dědictví)*, in: *Regiony – časoprostorové průsečíky?*, R. ŠIMŮNEK (Ed.), Vydal Historický ústav, Praha 2008, 289 s., Práce Historického ústavu AV ČR, v. v. i., Opera Institutii Historici Pragae, Řada/Series C – Miscellanea, Svazek/Volumen 21, s. 47. Celý příspěvek je pro lepší srozumitelnost rozčleněn do těchto částí: 1. Úvod, 2. Krajina – vymezení pojmu, 2.1. Krajina jako pozorovací scénérie, 2.2. Krajina jako vymezení území či regionu, 2.3. Krajina jako specifický celek, 3. Krajina jako dědictví, 4. Závěr – ochrana, management a plánování krajiny, vše vyjádřené schématem vztahů mezi výzkumem, vzděláním, rozhodováním a jednáním. Autor nezapře své domovské pracoviště, kterým je Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze.

⁵⁵ Srv. např. Z. BOHÁČ, *České řeky ve světle písemných pramenů a starých map*, Historická geografie 24, Praha 1985, s. 31-54; R. VERMOUZEK, *Vyplavené vesnice na Tišnovsku a jižní Moravě*, Vlastivědný věstník moravský 37, 1985, s. 68-75; E. KALLABOVÁ – J. MUNZAR, *Historické povodně v České republice na příkladech z řeky Dyje*. In: Eva Kallabová – Irena Smolová – Vladimír Ira (edd.), *Změny regionálních struktur České republiky a Slovenské republiky*, Brno 2008, s. 32 – 37; J. MUNZAR – J. PAREZ, *Historické povodně a jejich vliv na krajinu a sídla v dolním Poohří*, Historická geografie 29, Praha 1997, s. 211 – 237.

stránce pěstování a těžby dřeva. Na dlouhou dobu tak zůstaly v ústraní aktivity zemědělského a sběračského charakteru či tzv. lesní řemesla, jejichž nositelé vytvářeli v některých případech i zvláštní sociální systém, kde hlavně ve středověkých a raně novověkých společnostech zaujímali místa na konci pomyslného společenského žebříčku.⁵⁶

Na tomto místě se zastavila česká lesnická historiografie a ani v následujícím období, až na několik výjimek, v podstatě nevyvíjela. Dalším důkazem této skutečnosti mohou být studijní plány vysokých škol. Takto zaměřené a úzce specializované předměty, nebo spíše kurzy, jsou relativně pravidelně přednášeny na České zemědělské univerzitě v Praze a Mendelově univerzitě v Brně. Samotné dějiny přírodního prostředí pak nalezneme na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity.

⁵⁶ Souhrnně J. WOITSCH, *Lesní řemesla v raném novověku: koncept*, Český lid: Etnologický časopis 97, 2010, s. 337–362.

3. Benešovsko a střední Posázaví

Tato část české krajiny se nachází v jihovýchodní části Středočeského kraje a patří do celku Středočeské pahorkatiny. Je tedy poměrně členitá, mírně zvlněná a „díky atraktivní poloze v krajině mezi řekou Sázavou a Vltavou je Benešov a jeho okolí turisticky vyhledávanou lokalitou. Malebná krajina v jižní části středních Čech, charakterizovaná oblými vrchy a širokými údolími s teplými stráněmi podél řek Sázava, Vltava, Želivka a Blanice patří k nejstarším rekreačním oblastem na našem území.“⁵⁷ Nadmořská výška oblasti se pohybuje mezi 200-700 m (většina území se pohybuje v rozmezí 350-550 m nad mořem).⁵⁸ Vodstvo této oblasti je soustředěné především na jejím severním okraji.

Oblast je charakteristická rozdrobenými lesy, které se dodnes udržely už jen na místech, která nejsou vhodná pro zemědělství.⁵⁹ To je ovšem současný stav. Oblast Benešovska a středního Posázaví byla kdysi naopak krajem, kde převládaly neprostupné lesy a to komplikovalo i jeho osídlení. „Posázaví bylo velmi dlouho oblastí nepřístupných lesnatých vrchů a úžlabin.“⁶⁰

Příznivé zde nebyly ani klimatické podmínky, a tak bylo osídlování místní krajiny zahájeno až v první polovině 3. stol. Od té doby se tu osídlení víceméně stále udržovalo, ale přežití v této oblasti nebylo jednoduché – terén byl kopcovitý, zalesněný, půda nebyl příliš úrodná (objevují se zde nepříliš výživné hnědé půdy a půdy hlinitopísčité).⁶¹ Z původních porostů zde převládaly dubo-habrové⁶² háje a z klimatického hlediska patřila oblast k místům s mírně teplým podnebím. To znamená, že v průběhu roku se vystřídalo dlouhé a mírně teplé, suché léto; krátké mírně teplé jaro a podzim a krátká, mírně teplá avšak velmi suchá zima. Průměrná teplota v oblasti byla 7-8 °C.⁶³

Slovanské osídlení je v této oblasti doložitelné až od 8. století, osídlování zde je však charakteristické postupným vznikem menší osad a sídel bez větších center. Správní a strategická centra zde vždy vznikají až se značným zpožděním. Podobným způsobem

⁵⁷ Srv. např. http://www.ecologicaplus.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=16:stredoceska-krajina&catid=4:stredoceska-krajina&Itemid=8.

⁵⁸ http://cs.wikipedia.org/wiki/Okres_Bene%C5%A1ov#P.C5.99.C3.ADrodn.C3.AD_podm.C3.ADnky.

⁵⁹ V. LOŽEK, – V. CÍLEK, – J. KUBÍKOVÁ, a KOL. *Střední Čechy. Příroda, člověk, krajina*. Příbram 2003, s. 62.

⁶⁰ L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternbek. Hrad a zámek*. Praha 1983, s. 1.

⁶¹ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 21.

⁶² Původními dřevinami byly buk, dub, jedle, habr, lípa, javor. *Střední Čechy*, s. 62.

⁶³ J. PETRÁŇ, *Benešovsko. Podbanicko*, s. 24.

zde od 12. století probíhala i vnitřní kolonizace. Dlouhou dobu v této oblasti existovaly jen menší (trhové) osady a teprve až kolem poloviny zmíněného století se jako první svým rozsahem významem začala vyčleňovat osada Benešov a až ve 14. století přibyly k Benešovu i některé další osady (např. Vlašim či Bystřice). Zvláštností této oblasti a jejího osídlování je však to, že tu již od přelomu 14. a 15. století v podstatě úplně chyběl královský majetek. V okrajových částech měla svá panství církve, ale většinu ostatního majetku zde vlastnila šlechta.⁶⁴ Rozložení šlechtického majetku zde bylo velice nerovnoměrné. Převažovaly zde statky drobných šlechticů, mezi nimiž se objevovalo jen několik větších panství: Sternbergové vlastnili Český Šternberk a Konopiště, páni z Dubé Líšno, Janovicové Vrchotovy Janovice, dále zde byla Vlašim patřící v té době Jankovi z Chotěmí a Týnec nad Sázavou patřící Oldřichu Medkovi z Valdeka.⁶⁵ Tato větší sídla však postupně víceméně pohlcovala statky drobných šlechticů, jejichž sídla postupně pustla. Zemědělská a výrobní část těchto menších šlechticů však byla postupně začleňována do velkostatků velkých panství. Velkostatky se v 16. století začaly rozrůstat o řadu výrobních podniků – cihelny, kovárny, mlýny, pily apod. V oblasti Benešovska se také začala rozrůstat rybníční síť⁶⁶ a na významu začala získávat těžba dřeva a voroplavba na řekách Sázava a Vltava.

V 17. století ovšem příznivý vývoj na Benešovsku přetrhla třicetiletá válka a po ní další katastrofy, které potkaly území českých zemí. Ve válečném období byl jednou z největších zátěží pro obyvatelstvo jednak průchod vojsk územím a jednak jejich zimní ležení. To vše bylo totiž spojeno především s nuceným zásobováním vojsk, s drancováním apod. Následkem pak bylo zpusťování kraje, neúroda, stejně jako úbytek obyvatel a šíření epidemických chorob.

V dobách, kdy se počet obyvatel začal pomalu vracet k předválečnému období, přišly další katastrofy: hladomor 1771 – 1772, epidemie neštovic 1796 – 1803 a na počátku třicátých let 19. století přibyla ještě epidemie cholery. Důsledkem těchto krizí nebyl jen úbytek obyvatel, ale také zpomalení hospodářského vývoje v oblasti, především průmyslu. Díky krizím narůstal především počet obyvatel v nižších vrstvách. Díky nevolnickému systému, který způsoboval připoutání obyvatel k půdě velkostatkářů, zde byl nedostatek volných pracovních sil, a došlo tak i ke zpomalení

⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 92-93.

⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 93.

⁶⁶ V oblasti existuje téměř 600 rybníků a různých vodních nádrží, většinou však mají malou rozlohu. *Benešovsko*, s. 24.

vývoje průmyslu. Tato situace se pomalu začala zlepšovat až po zrušení nevolnictví v roce 1781, kdy se uvolnily pracovní síly. Na konci 18. století měla v tomto kraji stále největší vliv prvovýroba a zemědělství s některými průmyslovými podniky (mlýny, pivovary, lomy, vápenky, draslárny). Postupně zde však začaly vznikat různé manufaktury, např. výroba kameninového zboží, koželuzny a také významné textilní závody.⁶⁷

Po revolučních událostech z let 1848 – 1849 došlo k výrazným změnám důležitých pro vývoj výrobních sil a vzestup určitých společenských vrstev. Rozhodování o hospodářských stejně jako o finančních otázkách a celá nižší administrativa se postupně dostávaly do rukou buržoazie.⁶⁸ Od počátku roku 1850 byly vytvořeny nové státní úřady, okresní hejtmanství, okresní a krajské soudy. Již o pět let později byl tento systém přebudován a nebylo to naposledy. Měnila se místa, která území Benešovska spravovala po hospodářské i právní stránce. V roce 1865 byla zvolena okresní zastupitelstva, jež zůstala v nezměněné podobě až do roku 1928, kdy byla jejich působnost zrušena. Zánik vrchnostenské správy měl skutečně velký význam pro zdejší obyvatelstvo.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 139: *Z ostatních výrobních odvětví uvedme nevýznamnou papírnu v Postupicích a větší panské koželuzny, provozované v židovském nájmu. Průmyslová výroba byla zastoupena jen řemeslnou malovýrobou v městečkách a některých vsích. Tradiční venkovské domácí spřádání vlny a lnu a tkání vlněných a plátěných výrobků s cechovní výrobou nesouviselo*; J. POUZAR, *Podbalnickou historií*, s. 144: *„Plátenictví mělo v Divišově starou tradici. Od první poloviny minulého století odcházeli divišovští tkalci tkát do Vidně, po roce 1870 se postupně stěhovali domů, a tak jich zde přibývalo. O Divišově se říkalo, že jsou v něm samí tkalci a řezníci. Kde v chalupě nestál stav, tam byl řezník, někde dokonce oba dva. Kolem roku 1890 bylo v Divišově asi 60 tkalců a hrčelo kolem 150 stavů. Od roku 1870 tkali pro pana Roubíčka, který je zásoboval přízí a hotové výrobky od nich kupoval a prodával. Míval až 150 dělníků. Od roku 1880 přibyl ještě pan Meizl asi s 50 dělníky. Ten posílal výrobky hlavně do Charvátska a Slavonie. Po panu Meizlovi převzal faktorství v roce 1911 Jindřich Vosátka. Jeho rod míval i ruční barvírnu na modrotisky, ta však zanikla, v malém se neuplácela. Tkalci pracovali s barevnou přízí. Tkců postupně ubývalo, první světová válka znamenala jejich konec. Od března 1919 začalo opět pracovat 11 tkalců, ale už po roce jejich stavy ztichly. Dnes se už o divišovských tkalcích téměř nic neví.“*; F. PLEVA, *Sázava*, s. 214: *„Zdejší mlýn stál na levém břehu řeky Sázavy. Byl největší z osmi mlýnů na šternberském dominiu. Jako mlýn nechlební je uváděn v zemských deskách z roku 1554. V té době měl čtyři mlecí soustrojí. Mlýn byl majetkem mlynáře a vrchnost z něho dostávala pouze obvyklý úrok. Další povinností mlynáře bylo platit vodní činži za užívání vodní energie. U mlýna stála i panská pila, ze které platil mlynář zvláštní úrok. ... Dřevěná kola byla nahrazena v roce 1903 Francisovou turbínou. Došlo i ke zrušení náhonu k pile. V roce 1917 zakoupil mlýn Alois Strejček. Mlynářskou živnost rozšířil zavedením pekárny na chléb a lisovnou oleje. Rekonstrukce mlýna proběhla v roce 1921. Mlýn měl osm párů válců od firmy Braunweig s mačkadlem a dalším zařízením. V těchto letech jej vlastnil až do znárodnění František Strejček.“*; Srv. J. ADLER, *Vliv skláren na přeměnu krajiny ve středních a jihovýchodních Čechách*, in: *Historická geografie 12*, Praha 1974.

⁶⁸ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 150.

Ačkoli od poloviny 19. století docházelo k výraznému vývoji v oblasti průmyslu, a to především v průmyslu těžkém,⁶⁹ zůstávalo hlavním zdrojem obživy obyvatel Benešovska zemědělství a v oblasti průmyslu zaostávalo.⁷⁰ Vzhledem k tomu, že zde ovšem převažovala malá, nesoběstačná hospodářství (s výměrou do 5ha), nestačil tento způsob obživy zpravidla uživit celou rodinu, a tak začalo docházet k tomu, že řada lidí odcházela za prací do větších měst, což opět znamenalo úbytek venkovského obyvatelstva ve sledované oblasti. Poměry se příliš nezměnily ani po vzniku Československé republiky. I nadále zůstávalo Benešovsko „převážně chudým zemědělským regionem, jehož některé části (Dolnokralovicko, Sedlecko) náležely k nejzaostalejším územím v Čechách.“⁷¹ V zemědělství zde pracovalo 60-70% obyvatelstva, používaly se zastaralé postupy a technologie, půda byla rozdrobena na četné parcely v katastru obcí. Modernější způsoby práce se zde prosazovaly velice pomalu a to především díky různým hospodářským spolkům.⁷²

Vývoj oblasti ve 20. století byl stejně neklidný, jako dění v celé Československé republice. Určitá zaostalost oblasti (v oblasti zemědělství a průmyslu - jak již bylo naznačeno), však způsobila, že zde neustále docházelo k úbytku obyvatel v důsledku migrace za prací. Tento úbytek obyvatelstva nakonec také umocnilo budování cvičišť jednotek SS v době druhé světové války. Středobodem tohoto plánu se stalo Neveklovsko, postiženo však bylo celkem 71 obcí (59 obcí bylo vystěhováno úplně, 12 obcí částečně).⁷³ Poválečný vývoj a socializace zemědělství opět zasáhla Benešovsko stejně jako každý jiný kraj. Oblast si sice stále zachovává svůj zemědělský ráz, přesto neunikla ani částečné industrializaci. Postupně se zde rozvinul především potravinářský, strojírenský a stavební průmysl. K menším odvětvím pak patří také elektronika, sklářství a hutnictví.

⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 162. *Rozvinul se těžký průmysl, podstatně byl přeměněn lehký průmysl, nově byla vytvořena doprava, která následně umožňovala utvářet trh a celý hospodářský život země.*

⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 163.

⁷¹ TAMTÉŽ, s. 181.

⁷² TAMTÉŽ.

⁷³ TAMTÉŽ, s. 200.

4. Panství Český Šternberk do roku 1900

Historie panství sahá až do 12. století. Jeho základem bylo divišovské zboží, patřící zakladateli rodu Diviši.⁷⁴ Tento Diviš byl patrně oním Divišem, o kterém se zmiňuje zpráva o spiknutí proti Soběslavovi I. v roce 1130. Diviš je zde zmiňován jako osobní přítel a rádce knížete Soběslava. Jeho pravnuk Zdeslav nechal v roce 1242 na skalním ostrohu nad řekou Sázavou vystavět hrad pojmenovaný podle jeho erbu *Šternberk*.⁷⁵ Byl vybudován na strategickém místě jako „pevnost, která by v případě potřeby hájila střed země proti vpádu z jihu. Byl postaven na úzkém ostrohu nad soutokem Sázavy a potoka Blanice, jejichž břehy zde tvoří vysoký, ostrý hřbet, přecházející v táhlé návrší.“⁷⁶

Kromě Divišova se v pramenech pro starší období objevují jako součást panství také Měchnov (s patronátním kostelem), Drahňovice a Čeřenice (ty byly odprodány v roce 1412). V roce 1453 se pak jako odúmrt' po Anežce ze Sternberga vypočítává: Šternov, Lhota, Všechlapy, Dolany, Kojetice, Čeřenice, Drahňovice.⁷⁷

V roce 1315 zdělili Sternbergové po pánech z Benešova nedaleké konopištské panství. *Vznikla država, zaujímající značnou část středních Čech, s dvěma pevnostmi [Český Šternberk a Konopiště – pozn. autorky], z nichž každá představovala jeden z typů hradní architektury. Šternberk měl ráz hradů německých, Konopiště bylo zbudováno podle vzoru francouzského. Podobnou dvojici hradů nevlastnil žádný rod v Čechách. Blízkost Prahy znamenala současně klíčové postavení takto opevněného dominia, tím významnější, že slabá vláda Jana Lucemburského nekladla žádné meze rostoucí moci domácích feudálních rodů.*⁷⁸ Již v roce 1377 však bylo šternberské panství rozděleno Karlem IV. na dvě poloviny, a to tak, že jedna z polovin byla Sternbergům jen propůjčena jako léno české koruny.⁷⁹

Své panství si Sternbergové uhájili i v době husitských válek. Ačkoli tehdejší majitel panství, Petr ze Šternberka, bojoval na protihusitské straně, účastnil se bojů proti

⁷⁴ Zakladatel rodu Divišovců, resp. Sternbergů.

⁷⁵ Zdeslav měl ve svém erbu zlatou osmicípou hvězdu v modrém poli, název pochází z německého překladu Stern = hvězda, Berg = hora, kopec. Ačkoli jde tedy o název s německým základem, běžně se dnes používá počeštělá verze Šternberk. Za uhájení Olomouce proti uherskému králi Bělovi v roce 1253 získal Zdeslav také majetek na Moravě, a kde také nechal vystavit hrad Šternberk, a tak se pro rozlišení prvnímu hradu a vůbec celému panství vžil název *Český Šternberk*. Od doby, kdy byl vystavěn Český Šternberk, se také Zdeslav i jeho potomci píší *ze Šternberka*.

⁷⁶ L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternberk*, s. 2.

⁷⁷ SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek Český Šternberk 1599 – 1950*, Praha 1968, s. I.

⁷⁸ L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternberk*, s. 4.

⁷⁹ TAMTÉŽ.

Janu Žižkovi u Sudoměře či u Poříčí nad Sázavou a nakonec padl roku 1420 v bitvě u Vyšehradu, šternberský majetek pro své syny zachránila jeho žena Perchta, která se přihlásila ke čtyřem pražským artikulům, a tím se její majetek dostal pod ochranu pražanů. Panství pak bylo rozděleno mezi jejich dva syny. Petr, starší z bratrů, získal původní šternberské panství, ale zemřel v mladém věku a svůj majetek odkázal Aleši Holickému.⁸⁰ Zdeněk ze Šternberka, mladší z bratrů, získal benešovské panství s Konopištěm. Tím se obrovské dominium vytvořené na počátku 13. století opět rozdělilo na dvě menší.⁸¹

Z první poloviny 16. století již známe díky zápisu v zemských deskách i přesný rozsah panství. V roce 1544 k panství náležel: „*Šternberk zámek (s pivovarem) a městečkem (domy, krčmy, dvory kmetci⁸² s plotem, mlýn nechlební a druhý nad zámkem, příjmím Valentinů, pustý), poplužní dvory (s poplužím) v Čejkovicích, Otrybech a Tichonicích, městečka Uhlířské Janovice a Divišov v obou podací kostelní, vsi celé Otryby (s podacím kostelním), Tichonice, Janovická Lhota, Lbošín, Slověnice, Libež, Libežská Lhota, Nemíž, Dubovka, Měchnov (s podacím kostelním), Šternov, Drahnovice, v Dolanech dvůr vysazený pod platem, díly vsí Střechov, Kácovec, Čeremnice, Vranice, Radonice a Všechlapy, vsi pusté Vrábov a Klistov, děl v pusté vsi Vicomelice (nyní Licomřice), mlýna Na podskalí a Mazanců, pusté týniště pod Libží, most (s mýtem) – přes řeku Sázavu u Tichonic, příslušné lesy, díl řeky Sázavy a Blanice i potoků (DZ 250 F12).*⁸³ Šternberské panství pak vzkvétalo až do třicetileté války. V devadesátých letech 16. století bylo panství ještě rozšířeno o statky Trhový Štěpánov a Dalkovice a vsi Kácovec a Dalovy.⁸⁴ V té době jim bylo také povoleno zvýšení mýtného na zmiňovaném mostě u Tichonic a z tohoto výnosu pak nechali opravit cestu k Uhlířským Janovicím a Kolínu. V této době také nejspíše vznikly i rybníky (celkem 52), které jsou uváděny v soupisu šternberského majetku v 18. století.⁸⁵ Třicetiletá válka však tento rozkvět ukončila. „*Hrad Šternberk se měnil v přechodnou vojenskou stanici. V lednu 1640 se okolní údolí naplnila proudy vojáků. Benešovskem táhly císařské oddíly pod velením generála Hatzfelda. Čítaly 20 000 pěšáků, provázených charvátskou jízdou.*

⁸⁰ Český Šternberk, s. 4. Aleš Holický ze Šternberka byl poručíkem obou bratrů. Tato část rodu vlastnila Holice, Leštno (Líšno), Chlumeck a Žamberk. Díky Petrově smrti se Aleš Holický stal prvním příslušníkem nové větve rodiny, který získal panství Český Šternberk.

⁸¹ Tato práce se bude dále zabývat pouze panstvím Český Šternberk.

⁸² Dvory kmetci = selské dvory.

⁸³ SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek*, s. II.

⁸⁴ L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternberk*, s. 10.

⁸⁵ TAMTÉŽ.

*Směřovaly do Tábora ke Kutné Hoře. Koncem měsíce se hrad na několik dní stal hlavním stanem nejvyššího velitele vojenských táborů v Čechách, zemského gubernátora arciknížete Leopolda Viléma. Roku 1648 dostal Šternberk dokonce stálou vojenskou posádku. Usadila se tam v červenci, když Švédové oblehli Prahu, aby čistila kraj od švédských oddílů. Pěší i jízdní sbory, ubytované na hradě, měly za úkol kontrolu celé oblasti mezi Prahou a Českými Budějovicemi.*⁸⁶ Situace po třicetileté válce tedy musela být téměř katastrofální – panství bylo zrušeno, lidé vyhládlí a zbídačení. Katastr z roku 1654 uvádí ke šternberskému panství 30 vesnic s 342 usedlými poddanskými rodinami a dále 51 pustých selských usedlostí, 317 prázdných chalup, 5 opuštěných domků.⁸⁷ Taková ovšem byla situace v celých Čechách, kde po válce zůstala jen pětina původních obyvatel.

Majitelem panství byl v době třicetileté války i po ní (až do roku 1681, kdy zemřel) Václav Jiří Holický. Díky svatbě s Polyxenou z Martinic se spřiznil s Jaroslavem Martinicem.⁸⁸ Ve stejném roce, kdy se ženil, tedy 1637, se stal říšským hrabětem a později také císařským radou a zemským soudcem. Tímto se tedy dostal do nejvyšších vrstev společnosti, a to mu také umožnilo podniknout na hradě rozsáhlé úpravy⁸⁹ a také velkostatek se poměrně rychle zotavoval z ran způsobených třicetiletou válkou. Václav Jiří Holický „... vynikal hospodářskou prozíravostí a intelektem.“⁹⁰ V této době se mu také podařilo prodat statek Trhový Štěpánov za výnosnější statek Radonice.⁹¹ Ani toto poměrně spokojené období však netrvalo dlouho. Syn Václava Jiřího, Jan Václav, zemřel již roku 1712 a jeho jediným potomkem byla dcera Anna Marie Amabilie. Panství se tak díky tomu poprvé za přibližně 500 let dostalo do rukou jiného šlechtického rodu než Sternbergů. Pokud se týká působení Anny Marie Amabilie a jejího manžela Jana Maxmiliána z Götzenu na panství, je známa především jejich stavební činnost na hradě a o jejich zásazích do činnosti velkostatku víme jen to, že roku 1714 byl koupen malý statek Třebešice.⁹² Jiné to ovšem bylo s jejich dcerou a jejím mužem (Marie Barbora z Götzenu a František Antonín z Roggendrofu).⁹³ „Pro ně

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 11.

⁸⁷ TAMTÉŽ.

⁸⁸ Jde o královského místodržícího Jaroslava Bořitu Martinice (1582-1649), který byl společně s Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka a písařem Fabriciem v květnu 1618 defenestrován.

⁸⁹ V šedesátých a sedmdesátých 17. století působil na hradě italský štukatér Carlo Brentano. Jeho dílem je okázalá štuková výzdoba některých místností hradu.

⁹⁰ L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternberk*, s.13.

⁹¹ TAMTÉŽ.

⁹² SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek*, s. III.

⁹³ TAMTÉŽ.

znamenal panství už jen neomezeně vybíranou pokladnu.⁹⁴ Díky tomuto přístupu také došlo na postupný prodej některých statků a nakonec stejně skončilo celé panství v roce 1760 v dražbě.⁹⁵ Vzhledem k tomu, že kvůli věřitelům musel být pořízen odhad celého majetku, můžeme si dnes udělat určitou představu o tehdejším stavu panství. Šternberské panství mělo tehdy „*příjmy z 10 poplužních dvorů, z 5 ovčínů, 52 rybníků, z pivovaru, dvou vinopalen, z jedné sklárny, z lesů – a ze tří tisíc poddaných.*“⁹⁶

Až roku 1841, v době, kdy se na panství vystřídalo několik dalších majitelů, kteří převážně zasahovali jen do úprav samotného hradu, získal panství pro Sternbergy zpět Zdeněk Sternberg. Podle informací z katastru mělo panství tehdy výměru 6 664 ha půdy, z toho bylo 2 713 ha dominikálu a 3 951 ha rustikálu. Z dominikální půdy připadala větší část na dvory (2 413 ha), kterých bylo osm a které byly vedeny ve vlastní režii. Lesní majetek (1 557 ha) byl rozdělen do pěti polesí a dále velkostatku patřily: ovčiny, pivovar, sklárna, flusárna, vinopalna a cihelna. Až do této doby byla také správa panství vedena přímo z hradu Český Šternberk.⁹⁷ V pramenech se vždy mluví o různých úřednicích či správcích, kteří měli na starosti určitou agendu na panství. Např. v roce 1577 se mluví o jakémsi panském úředníku, Janu Tenštorfovi z Vejbořic, který „...byl obžalován u krále z nelidského zacházení s jedním poddaným (ubil ho k smrti).“⁹⁸ To je ovšem jen jakýsi exemplární případ. Pokud se týká správy panství, je vždy uváděn jen „pán velkostatku“ (tedy majitel) a případně jména s konkretizací, zda jde o „úředníka“ či „panského úředníka“ bez udání jeho bližší funkce. Právě až v době, kdy hrad koupil Zdeněk Sternberg (1841) se o správě panství dovídáme o něco více. Zdeněk Sternberg totiž také v roce 1869 koupil panství Jemniště a správu obou těchto domén spojil.⁹⁹

Na závěr tedy můžeme říci, že panství se poměrně dobře vyvíjelo již od poloviny 13. století a postupně se rozrůstalo. Shrňme-li si informace o činnostech, kterými se velkostatek zabýval, můžeme říci, že měl zemědělsko-lesnický charakter. Ještě v první polovině 19. století jsou jako součást velkostatku uváděny např. ovčiny či mlýny, které svědčí o „surovinách“, jež statek produkoval. Jak se ale dozvíme v dalších kapitolách, charakter velkostatku se v dalším období přeměnil na lesnicko-zemědělský.

⁹⁴ L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternberk*, s. 14.

⁹⁵ TAMTÉŽ.

⁹⁶ TAMTÉŽ.

⁹⁷ V době, kdy vlastnily panství Anna Marie Amabilie z Götzeny se svým mužem, byly na dnešním spodním nádvoří hradu dokonce zřízeny byty a kanceláře pro úřednictvo.

⁹⁸ SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek*, s. II.

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. IV. Více o správě panství po roce 1841 v *Panství Český Šternberk do roku 1900*.

Poměr lesní a zemědělské půdy se změnil a velkostatek se v první polovině dvacátého století bude věnovat více těžbě dřeva a jeho zpracování. Není to ovšem ojedinělý jev. Tato proměna je typická pro řadu velkostatků v této době. Souvisí to s proměnou lesnické politiky a později i s prováděním pozemkové reformy, která upřednostňovala zábor zemědělské půdy před půdou lesní.

5. Specifika šternberského hospodářství

5.1 Parkhotel Český Šternberk

Posázaví je „... kraj navštěvovaný pro svá romantická zákoutí, rozsáhlé lesy a řeku ozdobenou křivkami meandrů, pásy stříbrných peřejí a doprovázenou na své pouti písni hučících jezů.“ „Dnes je Posázaví vyhledávaným místem pro aktivní odpočinek. Celá oblast je protkána sítí značených turistických cest, z nichž nejdelší – Posázavská stezka sleduje řeku na její 200km dlouhé pouti k Vltavě. Řada nepřilíš frekventovaných komunikací je vhodná pro cykloturistiku a vodácky využitelný tok Sázavy spolu s některými přítoky láká k pořádání jedno i vícedenních vodáckých túr.“¹⁰⁰ Zmiňujeme-li současný stav Posázaví jakožto turisticky ceněné oblasti s řadou možností pro aktivní turistiku, musíme se ohlédnout o celé století zpět, kdy pro tyto aktivity vznikaly podmínky – teprve rozvoj železniční dopravy přiblížil výletníkům nové oblasti a se zájmem turistů začaly postupně vznikat turistické stezky. Oblast Posázaví se stala velmi oblíbeným turistickým cílem již na počátku 20. století a patří k vůbec nejstarším rekreačním oblastem u nás. Příčinou byly právě výše zmiňované okolnosti - malebná krajina a rozvoj železniční dopravy. Koncesní listinu pro stavbu dráhy Kolín - Čerčany získal v roce 1899 Leopold Sternberg a první vlak po této trati projel již v srpnu 1901.¹⁰¹ Díky těmto skutečnostem se také Filip Sternberg rozhodl, že by bylo dobré využít této nové situace a vystavět v Českém Šternberku hotel. „...byly názory, že dráha Praha - Čerčany, Čerčany - Kácov, to určitě budou jezdit Pražáci, a co když vystoupějí ve Šternberku, tak musej někde bydlet, tak se musí postavit hotel, ...“¹⁰²

Ke stavbě hotelu skutečně došlo a to pravděpodobně již před rokem 1910. Jak říká Zdeněk Sternberg, hotel vypadá tak trochu jako nádraží, a to prý z toho důvodu, že architektem byl ten stejný architekt, který navrhoval také vzhled nádražních budov. Hotel byl vystavěn v těsné blízkosti původního francouzského parku, který nechal vybudovat po roce 1760 Michal Čejka z Otradovic.¹⁰³ Čejkův park by vskutku skvostem. „Francouzské pojetí stylizovalo zahradu v jakousi zelenou stavebnici. Koruny stromů a keřů byly sestříhány v koule, kužele a jehlany, sestříhané husté křoviny tvořily stěny a branky umělých bludišť na půdorysu pravidelných vzorů.“¹⁰⁴ Bohužel, tato

¹⁰⁰ Z. VÍTKOVÁ, *Střední Posázaví. Průvodce*. Kutná Hora 1993, s. 1.

¹⁰¹ J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg (1888 - 1965)*, České Budějovice 2008, s. 49.

¹⁰² Příloha č. 1, s. 97.

¹⁰³ L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternberk*, s. 15.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ.

velkolepá koncepce nebyla na počátku dvacátého století již zcela zachována a díky stavbě železnice byl park také rozdělen na dvě části. Proto se nakonec přistoupilo ke stavbě hotelu v blízkosti parku, přesněji v jeho horní části s výhledem na hrad Český Šternberk. Snad proto byl také hotel nazván *Parkhotel*. Železnici rozřatý park ovšem nezůstal nevyužitý. V jeho areálu vznikly například tenisové kurty a různá hřiště a o něco níže, těsně u řeky Sázavy také plovárna. Ve spojení s dopravní dostupností (zastávka Český Šternberk leží do 150 m od vstupu do hotelu) a blízkostí řeky, byla stavba opravdu ideálním projektem. Sternbergové ho však nikdy nevedli ve vlastní režii. Dlouholetým nájemce byl prý šternberský rodák, pan Váňa, jehož otec byl místním kovářem.¹⁰⁵

Parkhotel zůstal v majetku Sternbergů téměř po celou první polovinu dvacátého století. Do rukou státní správy přešel až v roce 1948,¹⁰⁶ pravděpodobně však až do devadesátých let 20. století dál sloužil jako hotel. Tomuto účelu slouží i dnes. Stejně jako kdysi ho však Sternbergové nevedou sami, ale pronajímají společně s hradní restaurací.¹⁰⁷

5.2 Pension Čejkovice

Ve třicátých letech 20. století se Jiří Sternberg velice zajímal o přestavbu bývalého pivovaru v Čejkovicích, ze kterého se postupně stal pension pro náročnější klientelu. Tradice hotelnictví v Českém Šternberku navazovala na již zavedený Parkhotel (srv. výše), který byl vybudován již na počátku 20. století.

Jak již bylo řečeno, v Čejkovicích stál původně malý pivovar,¹⁰⁸ který ovšem ukončil produkci pravděpodobně již v období první světové války. Tím ovšem zcela nezanikla výroba šternberského piva. Tento malý pivovar se nadále využíval, ovšem již jen jako stáčírna piva, které se až do roku 1948 vyrábělo v radnickém pivovaru,¹⁰⁹ který byl podstatně větší a výnosnější.¹¹⁰ Později se s rozvojem techniky a dopravy přestával pivovar využívat i jako stáčírna. Celý objekt zůstal nevyužitý, a tak na počátku třicátých let 20. století začal Jiří Douglas Sternberg s přebudováním celého objektu v pension.

¹⁰⁵ Příloha č. 1, s. 99.

¹⁰⁶ Protokol ze dne 19.6.1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revize pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

¹⁰⁷ Hradní restaurace je umístěna přímo na hradním nádvoří. Vznikla až po roce 1990 v prostorech původně určených pro úřednické byty a kanceláře.

¹⁰⁸ Pivovar nechal zřídit Zdeněk Sternberg (1813 - 1900), ječmen dodávalo místní zemědělství, chmel byl dodáván z Žatce.

¹⁰⁹ Tzv. Zdenka hraběte ze Sternberga parostrojní pivovar v Radnicích.

¹¹⁰ Příloha č. 1, s. 97.

„...nic se tam nedělo a někdy tak začátkem 30. let to můj otec předělal v hotel penzion Čejkovice, což bylo velice složitý, nákladný, stavebně dost obtížný, poněvadž se tam dělali ty místnosti, ty balkony, a tak dále.“¹¹¹ O náročnosti stavby svědčí i slova samotného Jiřího Sternberga, který v odvolání pro Ministerstvo zemědělství ve věci propuštění některých pozemků, souvisejících přímo se stavbou penzionu, ze záboru píše, že výlohy na přestavbu byly ve statisícových částkách a žádá o propuštění pozemků o výměře přibližně 3ha, bez kterých by nebylo možné stavbu dokončit. Už jen dodejme, že původně bylo v areálu propuštěno cca 3,5 ha půdy. Plány Ing. Bureše na přestavbu totiž nezahrnovaly jen přestavbu objektu jako takového, ale kompletní úpravu budovy i s okolním územím – příjezdovou cestu, park a různé další vedlejší stavby.¹¹²

Jiří Sternberg se o stavbu velice intenzivně zajímal a sám ji prý chodil denně sledovat. „Velmi mu na tom záleželo, to byl takový jeho velmi intenzivní zájmový směr. Já se pamatuju, že denně šel tady přes Vraždu¹¹³ do Čejkovic, každý den. Podívat se jak to tam pokračuje a tak dále, vždycky se o tom mluvilo a my jsme jezdili přes Vraždu tam často.“¹¹⁴ Nezajímal se však jen tím, že stavbu pozoroval. Sám spolupracoval s architekty na plánech, osobně pomáhal vybudovat park, příjezdové cesty apod. Do této činnosti dokonce zapojil i svou rodinu, tedy především děti. Ještě na počátku roku 1934 stále probíhaly práce a již v dubnu stejného roku začali přijíždět první hosté.¹¹⁵

Pension nebyl zpočátku veden ve vlastní režii, ale by první dva roky pronajímán. Nájemcem byl jakýsi pan Schröpl. Jak ale říká Zdeněk Sternberg „...to se vůbec neosvědčilo, protože oni pak nebyli schopní odvádět nájem a prostě to nefungovalo. Tak pak bylo rozhodnutí, že to povedeme ve vlastní režii.“¹¹⁶ Ředitelkou hotelu se stala jedna ze sester Jiřího manželky Terezie Mensdorff-Pouilly,¹¹⁷ i když prý o vedení hotelu neměla „vůbec tušení.“¹¹⁸ Vlastní vedení pensionu se vyplatilo především z toho důvodu, že šternberský velkostatek ho zásoboval z vlastních zdrojů „...mléko, zvěřina, prasata, hovězí prostě z toho našeho hospodaření se to tam dodávalo...“¹¹⁹

¹¹¹ TAMTÉŽ.

¹¹² Dopis ze dne 20.4. 1937, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹¹³ Místní název pro část lesa.

¹¹⁴ Příloha č. 1, s. 97.

¹¹⁵ J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s. 49.

¹¹⁶ Příloha č. 1, s. 98.

¹¹⁷ J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s. 49.

¹¹⁸ Příloha č. 1, 98.

¹¹⁹ TAMTÉŽ.

I když byl pension určen spíše pro náročnější klientelu, podle vzpomínek Zdenka Sternberga je možno říci, že poté, co ho jeho otec Jiří převzal do vlastní režie, pension opravdu prosperoval. Nabízel nejen příjemné zařízení (dvoulůžkové pokoje, sprchy a sociální zařízení byly umístěny na chodbách, k dispozici byla velká jídelna...), ale pobyt se tu návštěvníkům snažili zpestřit také různými aktivitami – pořádaly se prý různé turnaje, v blízkosti hotelu byla plovárna, tenisové kurty, v nedalekém dvoře bylo možno využít jezdeckých koní... a nespornou výhodou také bylo, že pension byl dostupný i dopravně. Nedaleko od něj byla zastávka (v Českém Šternberku již třetí),¹²⁰ odkud byli turisté převáženi přes řeku a do areálu pensionu vstupovali dlouhou alejí. Čejkovice a vůbec celý areál čejkovického pensionu a šternberského Parkhotelu brzy získal pověst „perly Posázaví“.

Takto ovšem čejkovický pension prosperoval jen do roku 1938 (1939). V období druhé světové války se z penzionu stala ubytovna tzv. Heydrichovy akce. Šlo v podstatě o zotavovnu pro dělníky, kteří pracovali ve zbrojním průmyslu. Na konci války však došlo v pensionu k velkému drancování. Pension obsadili Rusové a celý ho vyrabovali. „*Já se pamatuju, že jsem šel k Vendelínovi [socha sv. Václava v okolí Českého Šternbeka – J.Z.], a tam na kraji lesa stálo koncertní křídlo. To tam odnesli Rusové. Nakonec se tam deštěm zničilo.*“¹²¹

Jiří Sternberg sice získal svůj majetek zpět již v roce 1945 (viz kapitola *Léta 1945 – 1950(1959) – Rozpad velkostatku Český Šternberk*), na tradici čejkovického penzionu ze třicátých let již však nenavázal. Kromě toho brzy o svůj majetek díky revizi pozemkové reformy a znárodnování znovu přišel (viz kapitola *Léta 1945 – 1950(1959) – Rozpad velkostatku Český Šternberk*) a z dříve oblíbeného penzionu se stala ozdravovna ROH „*Červánky*“. V současnosti bohužel areál pensionu chátrá.

5. 3 Vodní elektrárna v Ratajích nad Sázavou

K velkostatku patřila také elektrárna v Ratajích nad Sázavou. Tuto elektrárnu vybudoval Jiří Douglas Sternberg v letech 1913 - 1914.¹²² Jak sám uvádí v žádosti o

¹²⁰ Zastávka se jmenovala Čejkovice-Dvůr, což Jiřímu Sternbergovi, jakožto majiteli penzionu, vůbec nevyhovovalo. K přepravě hostů se používal přívoz, protože železniční trať a tedy i zastávky byly umístěny na druhém břehu Sázavy a nejbližší most byl v Českém Šternberku, což sice nebylo daleko, ale pro pohodlí turistů a určitou romantiku, byl přívoz zcela jistě lepší.

¹²¹ J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s. 49.

¹²² Dopis ze dne 1.11.1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

vyjmutí ze znárodnění,¹²³ elektrárnu vybudoval „k tomu účelu, abych ekonomicky a racionelně získal energii potřebnou pro můj velkostatek Český Šternberk se všemi k němu náležejícími podniky a závody, tvořícími s ním jeden výrobní a hospodářský celek a abych mohl pak všechny spotřebny velkostatku zásobiti potřebnou a levnou energií.“¹²⁴ Ačkoli byla elektrárna budována již v letech 1913 - 14, k uvedení do provozu došlo až v roce 1917.¹²⁵ Od té doby fungovala až do roku 1947, kdy byla následkem znárodnění rozvodné sítě vyřazena z provozu.¹²⁶ Zásobovala: myslivnu v Kozojedech, pilu, Parkhotel a zahradnictví v Českém Šternberku, pension a režijní dvůr v Čejkovicích, lesní úřad v Brtnici, mlýn s elektrickým pohonem ve Šternově, režijní dvůr a dvě deputátní budovy ve Šternově.¹²⁷

Elektrárna v Ratajích nad Sázavu měla využitelný výkon 48 kW.¹²⁸ Tím se zařadila do skupiny malých vodních elektráren a v rámci této skupiny do kategorie III – elektrárny s výkonem 35 – 100 kW.¹²⁹ Podle technického řešení využití vodní energie určitého úseku vodního toku, to jest podle získaného spádu, šlo o tzv. zdržovou (jezovou) elektrárnu, jejíž spád je vytvářen jezem.¹³⁰ Elektrárna měla 2 vodní turbíny a 2 generátory. Celková délka sítě vysokého napětí byla 11,955 km a vysoké napětí dosahovalo 6600 V.¹³¹ To jsou však údaje platné v roce 1947. Počáteční provoz elektrárny zajišťovala jen jedna turbína a jeden generátor. Druhá turbína s generátorem byla přidána až v roce v 1928. (Stavba byla zahájena v červenci 1928 a dokončena v prosinci téhož roku.)¹³²

K původnímu vybavení elektrárny patřila reakční Francisova turbína se svislou hřídelí, která byla postavena firmou Kohout z Prahy-Smíchova.¹³³ Turbína byla postavena již

¹²³ TAMTÉŽ.

¹²⁴ TAMTÉŽ.

¹²⁵ Srv. <http://www.calla.cz/atlas/detail.php?id=1606>, 6.4.2012.

¹²⁶ Srv. předchozí kapitola – elektrárna byla vyřazena z provozu 10.11.1947; její rozvodná síť připadla Východočeským elektrárnám.

¹²⁷ Výkaz o provozu elektrárny ze dne 17.11.1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹²⁸ TAMTÉŽ.

¹²⁹ P. GABRIEL – F. ČIHÁK – J. KUČEROVÁ, *Malé vodní elektrárny*, Praha 1992, s. 17. Dělení elektráren dle výkonu na malé (s instalovaným výkonem do 10 MW), střední (s instalovaným výkonem 10-200 MW) a velké (s instalovaným výkonem nad 200 MW).

¹³⁰ TAMTÉŽ.

¹³¹ Dopis ze dne 18.11.1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹³² Výkaz o provozu elektrárny ze dne 17.11.1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹³³ Před rokem 1945 existovalo v českých zemích jen několik málo firem, které se zabývaly výrobou vodních turbín. Srov. *Malé vodní elektrárny 2*, Jos. Bednář, Praha 1989. Pro dodávku první turbíny pro velkostatek Český Šternberk byla zvolena firma Kohout z Prahy, pro dodávku druhé turbíny (v roce

v roce 1895 s těmito technickými parametry: užitečný spád – 5m³/s; nejvyšší výkon 65HP.¹³⁴ Šlo ovšem jen o maximální možný výkon. Podle *Zprávy o vyměření vodní turbíny v elektrárně panství Český Šternberk v Ratajích n./Sáz.*¹³⁵ tohoto výkonu turbína rozhodně nedosahovala. Zmiňovaná zpráva, respektive kontrolní měření, na základě kterého byla sestavena, byla iniciována problémy s výpočtem daně z vodní síly. Až do roku 1924 totiž neměla elektrárna žádné zařízení, na základě kterého by se dala daň z vodní síly vypočítávat, a tak byla tato daň podle zákona vypočítávána z maximálního možného výkonu elektrárny. Tento systém a následně vypočítaná daň ovšem neodpovídaly reálnému stavu, a proto se majitel snažil s touto situací nějak vypořádat. V roce 1923 se na základě výše uvedeného měření zjistilo, že „*Turbína jest tedy ve stavu nadmíru špatném a propouští na místě 5m³ pouze 2,09m³ vody, tedy sotva polovici onoho množství, pro které jest sestrojena.*“¹³⁶ Turbína byla následně opravena a 6. května 1924 se přistoupilo k druhému měření, ale ani toto měření nedopadlo úplně nejlépe; tentokrát byl problém se stupnicí otevíření turbíny, která „*udává číslo větší než by odpovídalo skutečnému průtoku vody.*“¹³⁷ Nicméně i přes navrhované řešení, jak v takovém případě daň z vodní síly určit, aniž by se muselo využít výpočtu na základě nejvyššího možného výkonu turbíny, nebyl velkostatek ve svých odvoláních úspěšný. Zákon o dani z vodní síly z roku 1922, respektive prováděcí nařízení k tomuto zákonu, stanovilo pouze tři způsoby, na základě kterých lze vypočítávat daň z vodní síly: 1) na základě nejvyšší možné výkonnosti turbíny; 2) podle kilowatových hodin měřených na rozváděcí desce v elektrárně; 3) podle údajů měrného přístroje soustavy Zehr.¹³⁸ V případě elektrárny v Ratajích nad Sázavou se velkostatek nakonec rozhodl pro měrný přístroj Zehr. Bohužel ale ani zavedení tohoto přístroje situaci příliš neuklidnilo. Instalováno bylo v první polovině roku 1924.¹³⁹ Kdy přesně bylo uvedeno do chodu,

1928) byla vybrána firma Josef Prokop a synové z Pardubic ve spolupráci s firmou A.E.G. (elektrotechnická akciová společnost), která zajistila generátory.

¹³⁴ 65 HP = 47,8 kW

Zpráva o vyměření vodní turbíny v elektrárně panství Český Šternberk v Ratajích nad Sázavou ze dne 2.11.1923, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹³⁵ TAMTÉŽ.

¹³⁶ TAMTÉŽ.

¹³⁷ Zpráva o vyměření vodní turbíny v elektrárně panství Český Šternberk v Ratajích nad Sázavou ze dne 2.6.1924, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹³⁸ Dopis ze dne 8.1.1929, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹³⁹ Nákup v lednu 1924, poslední účet za montážní práce z 31.1. 1925.

nevíme. Ale podle dopisu z listopadu 1924¹⁴⁰ vyplývá, že se Zehrovým měřidlem byly v elektrárně problémy již od samého počátku. Nejprve se jednalo spíše jen o problémy „formálního“ rázu, později ale přibyla i řada oprav kvůli nefunkčnosti přístroje. V již zmiňovaném dopise z listopadu 1924 se oznamuje, že „*po první zkoušce se Zehrovým měřidlem se zjistilo, že u měřidla byla použita chybná stupnice k výkonu turbíny, a proto je výpočet nesprávný.*“¹⁴¹ V dopise z ledna 1925 už však Okresní finanční ředitelství v Čáslavi nařizuje, aby dali Zehrovo měřidlo v elektrárně opravit, protože „*...pracuje velice nepřesně, mívá velice často trvalé děle trvající poruchy, ...*“¹⁴² K opravě pravděpodobně došlo, ale opět nebyla trvalá a v říjnu 1925 se objevuje další dopis z Okresního finančního ředitelství¹⁴³ s urgencí k opravě Zehrova měřidla. V dopise se konstatuje, že již v roce 1924, kdy bylo měřidlo instalováno, měl přístroj dvě poruchy; při opravě další poruchy asistoval i ing. Zehr, a přesto se od té doby objevily další čtyři poruchy. Příčinou poruch je podle nich „*v první řadě chod automatického regulátoru vůbec a zvláště při spuštění turbíny.*“¹⁴⁴ A protože bylo třeba, aby u každé opravy asistoval i technický úředník z ředitelství, varují je, že od příště jim budou účtovat i všechny cestovní výlohy. „*... takže jest ve Vašem zájmu i z tohoto hlediska, aby měřidlo bylo konečně upraveno a poruchy zamezeny.*“¹⁴⁵ Další záznamy o jiných poruchách nemáme, lze je ovšem předpokládat, protože 4. května 1929 zažádal velkostatek o schválení výměny Zehrova měřidla za kilowatové hodiny a výnosem z 18. října 1929 jim bylo vyhověno.¹⁴⁶

O rok dříve (tzn. 1928) přibyla také k původní turbíně ještě jedna další. V dopise ze 17. prosince 1928 oznamují Okresnímu finančnímu úřadu v Čáslavi, že v elektrárně v Ratajích nad Sázavou umístili druhou turbínu s generátorem. Stavební povolení udělila velkostatku Zemská správa politická v Praze již v červenci 1928, stavba však

Účet ze dne 12. 3. 1924, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Účet ze dne 31. 1. 1924, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁴⁰ Dopis ze dne 15. 11. 1924, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁴¹ TAMTÉŽ.

¹⁴² Dopis ze dne 23. 1. 1925, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁴³ Dopis ze dne 27. 10. 1925, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ.

¹⁴⁶ Dopis ze dne 23. 10. 1929, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

byla dokončena až na konci roku 1928.¹⁴⁷ Přesnější údaje o typu turbíny nemáme, lze ale předpokládat, že šlo o stejný typ jako v případě první turbíny, tzn. o Francisovu turbínu. V případě této druhé turbíny byla oslovena firma Josef Prokop a synové z Pardubic, ve spolupráci s firmou A.E.G., která dodávala počítací zařízení pro generátory.

Spolupráci s firmou Josef Prokop a synové navázala elektrárna znovu v roce 1942, kdy se měla jedna z turbín vyměňovat. Podle informací v dopise šlo o první turbínu, která byla v elektrárně instalována a dodána firmou Kohout z Prahy. V dopise se píše: „*Máme v úmyslu vyměnit v elektrárně v Ratajích nad Sázavou starou Kohoutovu turbínu na novou, jelikož má malý výkon a neekonomicky pracuje.*“¹⁴⁸ Plně jim vyhovovala ta „... kterou Jste tam již před asi 10 roky dodali...“,¹⁴⁹ a proto žádali o stejný typ.

V tomto stavu, s tímto vybavením, zůstala elektrárna pravděpodobně až do roku 1947, kdy došlo následkem znárodnění její rozvodné sítě,¹⁵⁰ k ukončení jejího provozu. Zařízení elektrárny se tedy sestávalo ze dvou turbín o výkonu 62 kW a dvou generátorů o výkonu 150 kW.¹⁵¹ Jak bylo již psáno výše, využitelný výkon elektrárny byl 48 kW, síť vysokého napětí (Rataje nad Sázavou – Šternov) měřila 11,955 km a vysoké napětí bylo 6 600 V.¹⁵²

Elektrárna dodávala především do již dříve zmíněných vlastních podniků (myslivna Kozojedy, pila v Českém Šternberku, Pension v Čejkovicích...) a malé množství energie bylo prodáváno cizím spotřebitelům: zbytkový statek v Kozojedech, zbytkový statek Nový Dvůr, několik rodinných domků v Českém Šternberku, obec Otryby a od roku 1944 i obec Soběšín.¹⁵³ Obci Soběšín však nedodávala energii s

¹⁴⁷ Dopis ze dne 17. 12. 1928, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁴⁸ Dopis ze dne 12. 10. 1942, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ.

¹⁵⁰ Protokol ze dne 19. 6. 1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revize pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

¹⁵¹ Dopis ze dne 17. 11. 1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁵² Výkaz o provozu elektrárny ze dne 17. 11. 1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁵³ TAMTÉŽ. Z některých dříve zmiňovaných dokumentů – např. Zpráva o vyměření turbíny... z 2. 6. 1924 – vyplývá, že před druhou světovou válkou, dodávali energii i obci Rataje nad Sázavou.

příslibem „navěky“, ale jen do té doby, než jim bude vybudována přípojka na některou z veřejných elektráren.¹⁵⁴

5.3.1 Výroba elektřiny

Nedostatek archivních materiálů mi bohužel neumožnil úspěšně zmapovat výrobu elektrické energie ve šternberské elektrárně v průběhu celého sledovaného období. Chybí především materiály do roku 1936. Z období 1937 – 1946 však máme údaje pro celý rok. Především jde o *Dotazníky pro hospodaření elektřinou*,¹⁵⁵ které se vyplňovaly každý rok. Pro některé roky však máme nejen hodnoty celkové výroby, ale také odděleně hodnoty pro ztráty, výrobu pro vlastní podniky a výrobu pro cizí spotřebitele. V Tabulce 1 je uveden přehled výroby z let 1937 – 1946 (mimo rok 1945), v Tabulce 2 výroby s podrobnějšími údaji. Z té můžeme vysledovat, jak výroba v průběhu válečných let sice postupně stoupala, ale vlastním podnikům většina této energie nepřípadla, ale šla naopak na prodej. Do skupiny „*cizích odběratelů*“ patřily především malé domácnosti a dále zemědělské a průmyslové závody. Pokud se týká nárůstu prodeje ve sledovaném období, větší odběr se týkal především živnostenských závodů (zejména mlýn v Českém Šternberku) a od roku 1942 se objevují i dodávky pro „*cizí elektrické a rozvodné závody*“ (pravděpodobně pro Východočeské elektrárny). V roce 1942 se jako cizí odběratel objevuje i hrad Český Šternberk, který byl do té doby zahrnován do vlastních podniků.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Dopis ze dne 18. 11. 1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁵⁵ Dotazník o stavu průmyslových závodů k 38. 8. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Dotazník pro hospodaření elektřinou za rok 1942, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Dotazník pro elektřinu, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Dotazník pro hospodaření elektřinou za rok 1941, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Dotazník pro hospodaření elektřinou za rok 1943, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Dotazník pro statistiku hospodaření elektřinou za rok 1939, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁵⁶ Dotazník pro hospodaření elektřinou za rok 1942, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Tabulka 1: Přehled výroby elektrické energie 1937 - 1946 (kromě 1945)

rok	výroba elektřiny
1937	100 635 kWh
1938	100 358 kWh
1939	161 235 kWh
1940	152734 kWh
1941	167 447 kWh
1942	190 922 kWh
1943	171 493 kWh
1944	199 797 kWh
1946	145 191 kWh

Tabulka 2: Podrobnější přehled výroby elektrické energie 1938 - 39, 1941 - 44, 1946

rok	celková výroba	vlastním podnikům	cizím odběratelům	ztráty
1938	161 496 kWh	88 391 kWh	13 120 kWh	59 985 kWh
1939	161 235 kWh	31 381 kWh	69 798 kWh	60 056 kWh
1941	167 447 kWh	24 777 kWh	55 598 kWh	85 412 kWh
1942	190 922 kWh	16 227 kWh	69 399 kWh	69 399 kWh
1943	171 493 kWh	33 137 kWh	82 888 kWh	55 468 kWh
1944	199 797 kWh	87 913 kWh	32 726 kWh	78 158 kWh
1946	145 191 kWh	65 180 kWh	29 356 kWh	49 915 kWh

5.3.2 Znárodnění a současnost

Jak již bylo několikrát řečeno, znárodněním rozvodné sítě v roce 1947 byla elektrárna vyřazena z provozu a později byla také zcela znárodněna. K prvnímu pokusu o znárodnění elektrárny došlo již v roce 1946, a to na základě *Vyhlášky ministra průmyslu o znárodnění podniků průmyslu energetického* ze dne 27. července 1946.¹⁵⁷ Jiří Douglas Sternberg podal proti tomuto rozhodnutí odvolání 18. listopadu 1946, ve kterém zdůrazňuje důležitost elektrárny pro chod vlastního podniku (tj. velkostatku Český Šternberk) a také to, že dekret číslo 100/1945 Sb. vyjmul ze znárodnění takové podniky, které nebyly určeny ke komerčním účelům, ale naopak sloužily především jako „*vlastní závodní zařízení*.“¹⁵⁸ Nemáme sice žádné přímé dokumenty dokládající, že odvolání Jiřího Sternberga bylo vyhověno, ale vzhledem k tomu, že v materiálech, které dokumentují následné ztráty majetku Jiřího Sternberga v rámci revize první pozemkové reformy, je elektrárna stále zmiňována jako majetek Jiřího Sternberga,¹⁵⁹ můžeme říci, že se svým odvoláním úspěš. Ke znárodnění elektrárny došlo až v roce 1952.

Po roce 1990, kdy získala rodina Jiřího Sternberga rodový majetek zpět, byla elektrárna v Ratajích nad Sázavou obnovena a znovu uvedena do provozu a funguje dodnes. Došlo nejen k rekonstrukci původních turbín, ale také k automatizaci provozu. Navrácení elektrárny však nebylo úplně jednoduché, neboť ji kolínské energetické závody odmítly Sternbergům vydat. Rozhodl až soud a právnícké argumenty. „*Načež jsme se odvolali, neboť náš právní zástupce našel v archivu doklady o tom, že v roce 1945 byla znárodněna pouze naše rozvodná síť, zatímco vlastní elektrárna až později, v roce 1952. Tím jsme překročili magickou hranici závaznou pro restituce, kterou byl únor roku 1948.*“¹⁶⁰ Tím ovšem problémy se znovuvedením elektrárny do provozu neskončily. Po několika týdnech přestala fungovat turbína. „*Už jsme to nevzdali, začali jsme na tom tvrdě pracovat a postupně uvedli do chodu i druhou turbínu.*“¹⁶¹

¹⁵⁷ Úřední list republiky československé ze dne 8. 10. 1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁵⁸ Dopis ze 17. 11. 1946, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

¹⁵⁹ Srv. kapitola *Léta 1945 - 1950 (1959) – Rozpad velkostatku Český Šternberk*.

¹⁶⁰ V. VOTÝPKA, *Aristokrat. Život Zdeňka Sternberga*, Praha-Litomyšl 2010, s. 249.

¹⁶¹ TAMTÉŽ.

6. Velkostatek v letech 1900 – 1918

Na počátku 20. století byl velkostatek Český Šternberk jedním ze dvou velkostatků, které patřily Aloisu Sternbergovi (1850 - 1907). Tím druhým statkem byl velkostatek Radnice u Rokycan. Oba tyto velkostatky tvořily hospodářský základ rodových panství, která rodu Sternbergů patřila již mnoho staletí. Starší a historicky významnější bylo panství Český Šternberk, kde také leží hrad Český Šternberk, rodové sídlo Sternbergů založené v polovině třináctého století. Ani radnické panství však nebylo bezvýznamné – část svého života zde strávil Kašpar Maria ze Šternberka, významný vědec devatenáctého století. Obě panství byla pro Sternbergy důležitá, avšak každé bylo svým způsobem specifické (Radnické panství bylo o něco menší – na počátku 20. století činila jeho výměra 3 125,34ha¹⁶² a bylo více zaměřené na zemědělskou výrobu a patřily k němu také uhelné doly v Břasech). V popředí našeho zájmu je však samotný velkostatek Český Šternberk.

V této kapitole bych ráda přiblížila dění na velkostatku v období 1900 - 1918, které bylo ovlivněno několika faktory. Jedním z nich byla samozřejmě první světová válka, která způsobila úbytek pracovních sil a také snížení odbytu dřeva a dřevařských výrobků. Dalším z faktorů je několikerá změna majitelů (Statek se sice stále držel v rodině Sternbergů, ale od roku 1900 do roku 1907 změnil dvakrát majitele (více viz níže) a s tím související umístění vrchní správy velkostatku a umístění lesní správy.

Sternbergové drželi velkostatek Český Šternberk ve svém majetku nepřetržitě až do poloviny 18. století, kdy celé šternberské panství zdědila Marie Barbora z Götzenau, za jejíhož vládnutí na panství nastal obrovský úpadek. Zpočátku se díky tomu přistoupilo k prodeji některých nemovitostí a v roce 1756 byl prodán i zbývající majetek. V následujícím období se rychle střídali majitelé, až roku 1841 získal šternberské panství pro svůj rod zpět hrabě Zdenko Sternberg (1813 - 1900). V době, kdy panství získal, zahrnovalo 11 490 jiter půdy, tj. 6 664 ha (z toho 2 713 ha dominikální půdy a 3 951 ha rustikální půdy).¹⁶³ Z této rozlohy (tedy z dominikální půdy) připadalo 1 557 ha na lesní půdu. Šternberský lesní majetek byl tehdy rozdělen na pět polesí: Šternov, Lbosín, Drahňovice, Lipina, Otryby. Větší část výměry však

¹⁶² TITTEL I., *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1900, s. 485 - 486.

TITTEL I., *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1906, s. 534 - 536.

¹⁶³ SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek Český Šternberk*, s. IV.

zaujímalý dvory: Čejkovice, Šternov, Prak, Poříčko, Nový Dvůr, Otryby, Zdebuzeves, Dolany. Až do zrušení patrimoniální správy bylo paství řízeno vrchnostenským úřadem, který sídlil na hradě v Českém Šternberku a lesní správa byla vykonávána nadlesním, který sídlil ve šternovské myslivně.

Po roce 1848 ovšem došlo k reorganizaci správy velkostatku. Nejprve se řízení celého velkostatku přeneslo do Šternova a po roce 1869, kdy Zdenko Sternberg koupil také panství Jemniště,¹⁶⁴ byla správa obou panství spojena. Správa zemědělských podniků z obou velkostatků byla vykonávána ze Šternova, vedení lesní správy pak bylo přeneseno do Postupic.¹⁶⁵ Před rokem 1900, kdy Zdenko Sternberg zemřel, byl přikoupen ještě velkostatek Chotýšany a k průmyslovým podnikům (pivovar, 2 lihovary, 3 mlýny, cihelna, 2 pily) přibýly ještě mramorové doly u Zdebuzevsi.

Do 20. století tedy velkostatek Český Šternberk vstupoval s tímto majetkem:

Celková výměra velkostatku činila 3 064 ha. Tato výměra zahrnovala polnosti (997,34 ha), louky (147,06 ha), zahrady (31,31 ha), pastviny (235,98 ha), les (1 670,98 ha), rybníky (2,42 ha), stavební plochy (8,09 ha), neproduktivní plochy (71,75 ha). Jak je již zmiňováno výše, lesní majetek byl rozdělen do pěti polesí. Pokud se týká zemědělských podniků, ve vlastní režii byly vedeny dvory o výměře 1 193,75 ha, tzn. Šternov, Měchnov, Prak, Poříčko. Zdebuzeves, Otryby, Nový Dvůr; ostatní, tedy Čejkovice, Dolany a Dalovy (o celkové výměře 283,05 ha). Ani všechny průmyslové podniky nebyly vedeny ve vlastní režii, i když v tomto období jich nebylo propachtováno příliš, jen vodní mlýn a pila v Poříčku. Ostatní z výše jmenovaných byly vedeny ve vlastní režii.¹⁶⁶

Po smrti Zdenka Sternberga převzal velkostatek jeho starší syn Alois Sternberg (1850 - 1907). Ten však držel statek jen krátce, do roku 1907, kdy zemřel na tuberkulózu. Jak ovšem vyplývá z rozhovoru se Zdenkem Sternbergem (viz Příloha 1),¹⁶⁷ Alois se sám správou velkostatku nikdy příliš nezabýval. „*Alois umřel na tuberkulózu ještě v poměrně mladém nebo středním věku a už byl nemocný dost dlouho.*

¹⁶⁴ Předchozím majitelem jemništského panství byl kníže Windisch-Graetz.

¹⁶⁵ SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek Český Šternberk*, s. IV.

¹⁶⁶ TITTEL I., *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1906, s. 534 - 536.

¹⁶⁷ Příloha č. 1, s. 94 - 103.

Takže on se tou správou sám příliš nezabýval, ale už to dělal jeho mladší bratr Filip. ¹⁶⁸

Filip Sternberg (1852 - 1924) získal po smrti svého otce velkostatek Jemniště. Tím, že se staral také o majetek svého nemocného bratra, se správa obou panství ještě více propojila. Tento stav trval ještě i po smrti Aloise Sternberga v roce 1907. Panství Český Šternberk a Radnice sice zdědil jeho synovec Jiří Sternberg (syn zmiňovaného Filipa), ale vzhledem k tomu, že v té době ještě nebyl plnoletý a ani se sám do řízení panství „nehručel“, spravoval jeho majetek ještě nějakou dobu jeho otec Filip.

„Tomu [Jiřímu Sternbergovi-pozn. autorky] bylo tehdy, v roce 1907, teprve devatenáct a připadalo mu, že ta spousta starostí s majetkem na něho mohla ještě chvíli počkat. ¹⁶⁹ Správy panství se Jiří Sternberg pravděpodobně plně ujal až po roce 1924, kdy zemřel jeho otec. Ne, že by se o panství nestaral vůbec, ale jednak se v období mezi lety 1907 - 1924 udála řada věcí, které mu v tom do určité míry zabraňovala, jednak do správy panství pravděpodobně nebyl ani příliš nucen, a tak se po určitou dobu „... o rozsáhlý majetek staral víceméně společně se svým otcem, ...“ ¹⁷⁰

Jak již bylo řečeno, v době, kdy Alois Sternberg zemřel, byl Jiří Douglas Sternberg ještě nezletilý, a tak byl i právně „*substitučním závazkem a právem požitku pověřen Filip Sternberg, otec nezletilého.*“ ¹⁷¹ Jiří v té době navíc také ještě studoval. Navštěvoval Hochschule für Bodenkultur ve Vídni, kde se věnoval studiu zemědělského a lesnického inženýrství. ¹⁷² Kromě toho v roce 1907 také podnikl se svým přítelem Otakarem Czerninem delší cestu do Indie a na Srí Lanku. ¹⁷³

Další z překážek, která neumožňovala Jiřímu Sternbergovi plně se ujmout správy zděděného panství, byla první světová válka. Jiří absolvoval jednoletou prezenční službu ještě před nástupem na vysokou školu a byl vyřazen jako poručík 13. dragounského pluku, tzv. Savoyenritter (pluk byl pojmenován podle prince Evžena Savojského). ¹⁷⁴

Povolávací rozkaz dostal Jiří hned druhý den po vyhlášení mobilizace. Zpočátku byl povolán do Libochovic, kde se věnoval odvodu koní. Povolávací rozkaz na frontu dostal již na konci září 1914. Většinu času, po který válka trvala, strávil jeho pluk na

¹⁶⁸ Příloha č.1, s. 94.

¹⁶⁹ V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 32.

¹⁷⁰ TAMTÉŽ.

¹⁷¹ SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek Český Šternberk*, s. V.

¹⁷² J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s.19.

¹⁷³ TAMTÉŽ.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 20.

východní frontě v Haliči.¹⁷⁵ Tam vydržel téměř až do konce války. Na jaře 1918 byl pluk přesunut na italskou frontu, kde většina vojáků tohoto pluku padla.¹⁷⁶ V té době už tam ale Jiří Douglas Sterneberg nebyl. On sám i jeho matka se již delší dobu snažili o jeho propuštění. Jak vzpomíná Zdeněk Sternberg, Jiřího matka, Karolina, rozená Thurn-Valsassina-Como-Vercelli (1863 - 1944), se „...intenzivně se snažila všelijakými žádostmi na různé státní úřední instance, aby otce osvobodili od vojenských povinností z důvodu obhospodařování svého majetku, což se dlouho nedařilo...“¹⁷⁷ Nakonec ovšem propuštění svého syna dosáhla, a to již před koncem roku 1917, ale díky administrativnímu řízení se jeho propuštění protáhlo až do května 1918, tedy těsně před nasazením jeho pluku na italskou frontu.¹⁷⁸

Jiří se vrátil domů k rodičům, tj. na Jemniště, a odtud tedy dál společně se svým otcem vykonával správu svého panství. Až teprve po roce 1921, kdy se oženil,¹⁷⁹ se Jiří nastěhoval na, do té doby již několik let neobydlený, hrad Český Šternberk. Správa panství přesto dál zůstávala na stejném místě a ke změně nedošlo ani po smrti Jiřího otce Filipa (1924). Tentokrát se situace obrátila a byl to Jiří, kdo se ujal správy „cizího“ majetku. Svým sestřím (Marie Gabriela a Terezie), které zdědily jemnišťské panství, pomáhal se správou velkostatku a s údržbou jemnišťského zámku.¹⁸⁰

Pokud se týká stavu majetku, máme k dispozici údaje z roku 1906 (*Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und Grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*)¹⁸¹ a dále až údaje z období před prováděním pozemkové reformy. Srovnáme-li nejprve stav v roce 1900 a 1906, můžeme říci, že se téměř nic nezměnilo. Rozloha velkostatku (3 064,93ha) zůstala stejná, nedošlo ke změnám ani v jednotlivých „kategoriích“ (polnosti, les, zahrada...). Změnil se pouze způsob obhospodařování některých dvorů. Zatímco ještě v roce 1900 byla většina dvorů v hospodářství Jiřího Douglese Sternberga vedená ve vlastní režii, podle Schematismu z roku 1906 tomu bylo

¹⁷⁵ Jiří Sternberg napsal o svém osudu na východní frontě vzpomínky, *Meine Erlebnisse im Grossen Kriege 1914 - 1918*, ve kterých detailně popisuje nejen své zážitky, ale také své zážitky sestavoval až po válce na základě korespondence, kterou si vyměňoval především se svou matkou. Tato korespondence již dnes pravděpodobně neexistuje a ani jeho spis není běžně dostupný. Jeho syn Zdeněk Sternberg je má uložené ve svém osobním archivu.

¹⁷⁶ J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s.19.

¹⁷⁷ Prélouha č.1, s. 96.

¹⁷⁸ J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s.19., s. 34.

¹⁷⁹ Jiří Sternberg se ženíl 6. 4. 1921, jeho manželkou byla Kunhuta, rozená Mensdorff-Pouilly, narozená 11. 1. 1899.

¹⁸⁰ V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 39.

¹⁸¹ TITTEL I., *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1906, s. 534 - 536.

později naopak. Ve vlastní režii si stále ponechal jen dva dvory (Český Šternberk a Poříčko), ostatní byly propachtovány. Srovnáme-li dále tento stav se situací před prováděním pozemkové reformy (dvacátá léta dvacátého století), můžeme opět říci, že nedošlo k žádným zásadním změnám. Celková rozloha velkostatku tehdy činila 3 083ha (byla tedy jen o málo větší, než uvádějí Schematismy z let 1900 a 1906) a stejně jako v předchozích obdobích zaujímal největší část celku lesní hospodářství, (1 827ha).¹⁸² Dále, co se týká způsobu obhospodařování dvorů, změnil se opět poměr dvorů vedených ve vlastní režii a propachtovaných dvorů. Z devíti dvorů jich bylo celkem pět vedeno ve vlastní režii (celkem 572ha)¹⁸³ a čtyři byly propachtovány (celkem 460ha).¹⁸⁴

6.1 Lesní hospodářství

Jak již bylo řečeno, tvořily lesy největší plochu z celého velkostatku, tj. 1 670,98 ha a jejich správa byla soustředěna na šternberském lesním úřadě v Postupicích, odkud byl spravován i velkostatek Jemniště.¹⁸⁵

Šternberské lesy byly převážně jehličnatého porostu, převládaly zde borovice a smrky, v minimální míře se vyskytovaly i listnaté stromy, a to především buky a duby. K velkostatku patřilo i několik pil (srv. výše), proto se vytěžené dřevo zpracovávalo především ve vlastních podnicích, ať už vedených ve vlastní režii nebo propachtovaných. Z vytěženého dřeva se dle jeho kvality zpracovával a vyráběl různý materiál. Podle údajů v lesních naturálních knihách¹⁸⁶ šlo především o stavební materiál (latě, trámy, krokve...) a dále o palivové dřevo.

Následující tabulky ukazují výrobu dřeva na velkostatku v období 1900 - 1918. Data uvedená v této tabulce vycházejí z výzkumu lesních naturálních knih ze zmiňovaného období.¹⁸⁷ Knihy se nedochovaly pro každý rok, a proto byl pro podrobnější ilustraci dřevovýroby, respektive pro sledování výnosů a výroby, resp. prodeje, zvolen dvouletý interval. Vzhledem k tomu, že v průběhu sledovaného období se změnil jak způsob zápisu, tak jeho jazyk (více o způsobu záznamů v lesních

¹⁸² TITTEL I., *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1900, s. 535.

¹⁸³ TAMTÉŽ.

¹⁸⁴ TAMTÉŽ.

¹⁸⁵ SEDLÁK M.-TYWONIAK J., *Velkostatek Český Šternberk*, s. VI.

¹⁸⁶ Jde o knihy, ve kterých se dochovaly záznamy o těžbě a zpracování dřeva. Knihy jsou umístěny ve Státním oblastním archivu v Praze ve fondu Velkostatek Český Šternberk (1599 - 1948). Více o knihách – srv. Úvod, s. 11.

¹⁸⁷ Knihy se však bohužel nezachovaly pro každý rok.

naturálních knihách srv. *Úvod*), byly pro sledování výnosu a výdeje zvoleny tři kategorie – dříví užitkové, dříví tříděné (v podstatě šlo již o hotové výrobky – trámy, krokve, desky) a dříví palivové. Každá tato kategorie má stejné základní rozčlenění: sloupec „Zásoba“ představuje množství zásob zbylých vždy z předchozího roku v dané kategorii; sloupec „Výroba“ představuje množství vytěženého dřeva v daném období, resp. hmotu dřeva vytěženého v daném roce, ze kterého se dané výrobky vyráběly; sloupec „Výdej“ zahrnuje množství vydaného nebo prodaného dřeva v daném roce. Výraz „výdej“ byl zvolen z toho důvodu, že ne všechno dřevo bylo určeno k prodeji. Část vytěženého materiálu byla určena pro vlastní potřebu velkostatku, tzn. pro různé opravy, dále pro potřebu hradu a jsou sem zahrnuty i deputáty.¹⁸⁸

V lesních naturálních knihách se do roku 1915 objevuje ještě kategorie „*Verschiedenes Holz*“. Od roku 1915 se však změnil způsob zápisu a tato kategorie byla zahrnuta pod kategorii „*Nutzholz*“. Pro zjednodušení zápisu do tabulky jsem tedy tyto dvě kategorie spojila v jednu již pro záznamy od roku 1900. Od roku 1918 pak v naturálních knihách zcela chybí údaje pro tříděné dřevo, tedy pro výrobky stavebního typu (trámy, krokve...).

¹⁸⁸ Výrazem deputát se označuje mzda, resp. její část, která je vydávána v naturáliích. Díky zmiňovaným knihám by bylo možné sestavit i přehled deputátů šternberských zaměstnanců. Ačkoli jsme takový přehled nesestavili, je možné říci, že v oblasti lesnictví naturální mzda byla vydávána především v podobě palivového dřeva.

Tabulka 3: Přehled výroby dřeva v letech 1900 - 1918

Rok	Užitkové dříví/m ³			Tříděné dřevo/bm			Palivové dřevo/prm		
	Zásoba	Výroba	Výdej	Zásoba	Výroba	Výdej	Zásoba	Výroba	Výdej
1900	5,11	4568,97	4568,04	715,00	0,00	60,00	379,50	4268,25	3795,75
1902	7,10	4695,47	4089,42	342,70	0,00	79,00	1210,25	2834,05	1257,00
1904	27,95	6238,00	6192,91	660,55	1693,75	1832,75	1751,25	1824,00	2140,00
1906	18,80	6197,36	6197,50	1040,25	5381,75	5149,50	1138,25	1588,00	2355,75
1908	35,55	5913,22	5895,92	1937,05	623,60	1466,80	363,75	3402,75	2098,75
1910	38,95	7763,51	7732,30	763,05	2208,35	1389,10	427,50	7112,00	3699,50
1912	15,34	6048,46	6032,06	1338,25	1562,55	1782,80	2991,00	5680,00	4383,00
1914	1,22	5971,62	5841,98	467,30	0,00	84,00	464,00	1858,00	2298,00
1916	499,73	4431,95	4227,30	334,30	0,00	72,00	530,50	3062,57	3138,07
1918	122,97	4328,00	4448,21	---	---	---	258,00	5369,50	4525,32

Každý z typů dřeva je uváděn ve vlastních jednotkách: užitkové dříví v m³, tříděné dřevo v běžných metrech a palivové dřevo v prostorových metrech.¹⁸⁹ Pokud se týká výroby samotné, můžeme říci, že poměr výroby a výdeje, byl vcelku vyrovnaný. To ovšem nepřekvapí, pokud si uvědomíme, že většinou se těžilo dle předem daného těžebního plánu, který zohledňoval mimo jiné i zájem o dřevo a výrobky z něj. Celkově bychom mohli říci, že nejvíce se těžilo a zpracovávalo v období 1900 - 1914. Nejproměnlivější je pak kategorie tříděného dřeva, tedy stavebního dřevěného materiálu. Jak vidíme, nejednou se objevují období, kdy o stavební materiál pravděpodobně nebyl příliš velký zájem, a tak se netěžilo, resp. nevyrábělo a prodával se jen materiál ze zásob.

¹⁸⁹ běžný metr = délkový metr

prostorový metr = představuje polena naspaná do krychle o rozměrech 1x1x1 m, http://cs.wikipedia.org/wiki/Prostorov%C3%BD_metr_sypan%C3%BD; 23.4.2012.

Větší výkyvy se objevují také v kategorii palivového dřeva. Nejmenší výroba se objevuje v letech 1902 - 1906 a v letech 1914 - 1916, kdy se o snížení výroby palivového dřeva zasloužila pravděpodobně první světová válka.

Jak vyplývá z lesních naturálních knih, měla většina dřeva v tomto období odbyt přímo na velkostatku nebo na pilách a odkud se dál prodávaly již hotové výrobky. Dřevo se využívalo k různým opravám, případně novým stavbám (např. hájovny), v zemědělství apod. Přímý prodej nebyl v této době (podle dostupných materiálů) příliš častý, nepočítáme-li prodej především kulatiny a palivového dříví tzv. stranám, tj. převážně obyvatelům z okolí. Pokud se týká opravdu cizích firem, objevuje se jich v tomto období jen málo: firma *Franz Clars Söhne* z Hřenska (spolupráce s touto firmou se objevuje ještě i ve třicátých letech dvacátého století), dále firma *Simon Semler* z Plzně a firma *R. Kubík z Bubenče*. V těchto případech se jedná především o prodej kulatiny.

6.1.1 Specifika šternberské dřevovýroby

6.1.1.1 Těžba šindelového dřeva a výroba šindele

Těžba tzv. šindelového dřeva (používá se především smrkové dřevo) se objevuje v pramenech v podstatě po celé sledované období, tedy 1900 - 1948. Velkostatek ho vyráběl především pro svou vlastní potřebu a na prodej pro obyvatele z okolních obcí. V lesních naturálních knihách je těžba šindelového dřeva zahrnuta až do roku 1915 do kategorie palivového dříví, později se objevuje v kategorii dříví užitkového a v malých položkách se objevuje téměř každý rok. Velkostatek si šindel sám také vyráběl, a to na pile v Brtnici. Ještě ve čtyřicátých letech 20. století, kdy se jednalo o revizi první pozemkové revizi a znárodnění majetku Jiřího Douglese Sternebrga (srv. kapitola *Léta 1945 – 1950 (1959) – Rozpad velkostatku Český Šternberk*), se v pramenech objevuje zmínka¹⁹⁰ o vlastnictví tzv. mlýnku u Brtnice, což bylo místo, kde se šindel pro velkostatek vyráběl. Hlavním odbytištěm pro šindel byl pravděpodobně hrad Český Šternberk, kde se šindelová střecha objevuje dodnes.

¹⁹⁰ Protokol ze dne 19. 6. 1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revize pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

6.1.1.2 Výroba železničních pražců

V letech 1915 - 1916, kdy zaznamenáváme pokles výroby stavebního materiálu (srv. Tabulka 3), se naopak objevuje jako novinka výroba železničních pražců. Jejich výrobu zaznamenáváme jen v těchto letech a dále pak až v roce 1942.

Na základě lesních naturálních knih můžeme říci, že v roce 1915 se vyráběly tři typy pražců, v roce 1916 pak jen jeden typ. Šlo v podstatě o výrobu na zakázku – o tom nás přesvědčuje nejen to, že se výroba pražců neobjevuje v pramenech pravidelně, ale také to, že počet vyrobených kusů se stoprocentně shoduje s počtem prodaných kusů. V roce 1915 se vyrobilo a prodalo celkem 1 035 kusů pražců, v roce 1916 celkem 1 909 kusů.

Pro výrobu v roce 1942 však bohužel nemáme ani počet vyrobených, resp. prodaných pražců ani záznam o tom, jaký typ se vyráběl. Existuje jen dopis z 22. 10. 1942,¹⁹¹ ve kterém se oznamuje příjezd kontrolora. Pražce byly v tomto případě vyráběny pro protektorátní Českomoravské dráhy.

Pražce v roce 1915 byly vyrobeny pro firmu *Simon Semler* z Plzně, v roce 1916 si je objednala firma *Emil Möller* z Prahy.

O tom, zda se pražce vyráběly i v jiných letech se bohužel nepodařilo dohledat žádné zmínky. Vzhledem k tomu, že ale nejsou dochované lesní naturální knihy pro každý rok, můžeme předpokládat, že se pražce vyráběly i v jiných letech.

¹⁹¹ Dopis ze dne 22. 10. 1942, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

7. Hospodaření v letech 1918 - 1939

7.1 Vznik Československé republiky a pozemková reforma

Vznik Československé republiky vnesl do hospodářského, stejně jako do sociálního vývoje v našich zemích velké zvraty. Rodina Sternbergů byla velkou měrou postížena již prvními zákony nové republiky, obdobně samozřejmě i další příslušníci aristokracie.

Jedním z prvních zákonů byl zákon o zrušení šlechtických titulů.¹⁹² Dalo by se říci, že již tento zákon určil postoj nového státu ve vztahu k „bývalým privilegovaným vrstvám“. O něco později byla uzákoněna pozemková reforma, která ohrožovala pozemkový majetek této vrstvy české společnosti, a tím nejen materiální zajištění aristokracie, ale také její tradiční způsob života. O směru, kterým se v této oblasti bude nová republika ubírat, se Tomáš Garrigue Masaryk vyjádřil již v tzv. Washingtonské deklaraci¹⁹³ v létě 1918. V této deklaraci načrtl TGM „hlavní zásady ústavy československého národa“.¹⁹⁴ Mj. se zmiňuje, že „velkostatky budou vyvlastněny pro domácí kolonizaci“ a že „výsady šlechtické budou zrušeny“.¹⁹⁵

Tak se také prvním sociálněpolitickým zákonem Československé republiky vůbec (byl přijat ještě národním výborem), stal „zákon o obstavení velkostatků“.¹⁹⁶ Zákon zakazoval zcizení statků zapsaných v zemských deskách. Byl přijat především z toho důvodu, že panovaly obavy, že se aristokracie bude snažit své velkostatky zachránit např. „rozprodáním“ mezi příbuzenstvo nebo nastrčeným osobám.¹⁹⁷

Tzv. Záborový zákon, nebo-li zákon o pozemkové reformě, byl přijat 16. dubna 1919; byl však jen zákonem „rámcovým a proklamativním“.¹⁹⁸ K vlastnímu provádění pozemkové reformy sloužily zákony, které byly přijaty o něco později. Dále byl k realizaci pozemkové reformy ustanoven Státní pozemkový úřad,¹⁹⁹ který plně podléhal ministerské radě a měl obrovské pravomoci: rozhodoval o vyloučení ze záboru, o

¹⁹² 10. 12. 1918 zákon 61/1918 Sb. O zrušení šlechtických titulů. Řádů a výsad; novelizace z 10. 4. 1920 určuje tresty za užívání titulů.

¹⁹³ Tzv. Washingtonská deklarace (Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou), je prohlášením československé exilové vlády o nezávislosti československého státu, které Tomáš G. Masaryk předal v říjnu 1918 americké vládě a prezidentovi.

¹⁹⁴ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 - 1938). Díl I.*, s. 454.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ.

¹⁹⁶ Zákon o obstavení velkostatků byl vydán 9. 11. 1918.

¹⁹⁷ Z. KÁRNÍK, *České země*, s. 455.

¹⁹⁸ V. LACINA, *Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. st., Praha 1978, s. 134.

¹⁹⁹ Státní pozemkový úřad byl ustanoven 11. 6. 1919.

výjimkách (§ 11 a § 14),²⁰⁰ stanovoval výši náhrady a rozhodoval o rozdělení zabrané půdy.

„*Rozhodnutí o záboru velkostatků mělo celonárodní význam*“.²⁰¹ Pro většinu zainteresovaných mělo význam existenční - velkostatkáři byli ohroženi ztrátou pozemkového majetku, která pro ně mohla mít katastrofální následky; malí rolníci naopak spojovali zachování své existence se ziskem nových pozemků.

Velkostatkáři se proto snažili hájit své zájmy téměř okamžitým založením Svazu československých velkostatkářů. Ten byl založen v Praze roku 1919²⁰² a jeho hlavním úkolem bylo „*hájit společné zájmy velkostatku a působiti k splnění hospodářských, sociálních a kulturních úkolů, které naše doba v zájmu veřejném velkostatkům ukládá. Činnost politická je vyloučena.*“²⁰³ SČV měl na počátku 249 členů,²⁰⁴ do roku 1923 narostl na 293 členů, ale poté začal jejich počet klesat. Mnozí členové pravděpodobně předpokládali, že Svaz československých velkostatkářů bude mít na průběh pozemkové reformy větší vliv a tudíž po roce 1923 došlo nejspíše k jakémusi rozčarování. Tento svaz upřednostňoval loajální přístup a spolupráci s československým státem nejspíše v domnění, že k nim tak bude stát shovívavější. Bohužel ani tento přístup nepřinesl příliš ovoce a nepomohly ani argumenty velkostatkářů, ani osobní prosby jednotlivých členů adresované přímo prezidentu republiky.

7.2 Zákony pozemkové reformy

Jak již bylo řečeno, tzv. záborový zákon byl jen zákonem rámcovým. Proto postupně vznikaly zákony prováděcí, které uváděly pozemkovou reformu v život. Nebudu samozřejmě jmenovat všechny – vznikaly nejen „*hlavní*“ zákony, ale podle toho, jaká byla praxe vznikaly i zákony, které ty stávající „*pouze*“ upravovaly. Přesto bych se tu o těch nejdůležitějších ráda zmínila.

²⁰⁰ Paragraf 11 umožňoval výjimky do 500 ha. Paragraf 14 naopak umožňoval kvótu záboru snížit dle místních podmínek. Z. KÁRNÍK, *České země*, s. 456.

²⁰¹ Z. KÁRNÍK, *České země*, s. 457.

²⁰² J. HONC, *Svaz československých velkostatkářů 1919 - 1943*, Praha 1975, s. 5.

²⁰³ NA, fond Svaz československých velkostatkářů, Stanovy svazu československých velkostatkářů, i. č. 52, kart.1.

²⁰⁴ Jiří Douglas Sternberg ovšem jen pasivně nepřihlížel dění a aktivně se zapojil i do Svazu československých velkostatkářů. V seznamech SČV je uváděn po celou dobu existence svazu. Na jednom ze Seznamů okrskových delegátů a členů je dokonce uváděn jako zástupce delegáta za okrsek Benešov – Královské Vinohrady – Vlašim – Žižkov. Tento seznam sice není časově určen, ale pravděpodobně spadá do 20. let 20. století. V konceptu dopisu ze 13. března 1939 je Jiří Douglas dokonce jmenován členem výboru Svazu československých velkostatkářů.

Záborový zákon stanovil hranici záboru na 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy. „Záborem se pozemkový majetek nevyvlastňoval, pouze jím nabýval československý stát právo zabraný majetek přejímati a přidělovati přidělcům. Se zabraným majetkem nemohl majitel volně disponovati.“²⁰⁵

K hlavním prováděcím zákonům pak patřily následující:

1. přidělový zákon (30. ledna 1920): díky tomuto zákonu se principem přidělování stalo přidělování do soukromých rukou, jen výjimečně tomu mohlo být jinak (například *přiděly obcím nebo družstvům*). Dále zde byla zakotvena možnost vytváření tzv. *zbytkových statků*²⁰⁶ a na základě § 20 umožňoval výjimky ze záboru (např. kvůli zachování krajinnotvorných celků, historických parků a zahrad, vytvoření ekonomické základny pro zvláště významné kulturní památky apod.).²⁰⁷
2. úvěrový zákon (11. března 1920): tento zákon měl přidělcům usnadnit získání úvěrů u finančních ústavů. Ty měly poskytovat úvěry na výkup pozemků za běžných úvěrových podmínek a stát jednak garantoval přidělcům nevypověditelnost těchto úvěrů, jednak za úvěry ručil finančním ústavům.²⁰⁸
3. zákon o náhradě (8. Dubna 1920): náhrada za zabraný majetek se měla pohybovat v cenové výši běžné v letech 1913 - 1915, tzn., že šlo přibližně o třetinu ceny, za kterou by byl majetek prodán v době provádění pozemkové reformy.²⁰⁹

7.3 Výsledky pozemkové reformy

V závěru bylo do pozemkové reformy zahrnuto přibližně 30% veškeré půdy v českých zemích.²¹⁰ Do záboru bylo zahrnuto celkem 4 066 221 ha půdy, z toho 1 312 721 ha půdy zemědělské a 2 755 649 ha půdy nezemědělské.²¹¹ Z toho však bylo využito jen 1 800 782 ha půdy (rozděleno novým vlastníkům,) a 1 788 794 ha bylo

²⁰⁵ V. LACINA, *Boj o uzákonění*, s. 134.

²⁰⁶ Zbytkové statky, byly takové, u nichž se kvůli efektivnímu využití půdy nepřikračovalo k dělení na menší přiděly.

²⁰⁷ Z. KÁRNÍK, *České země*, s. 460.

²⁰⁸ TAMTÉŽ.

²⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 460 - 1.

²¹⁰ Z. Kárník, *Česká národní aristokracie*, s. 247.

²¹¹ Z. Kárník, *České země*, s. 470.

navráceno zpět původním majitelům.²¹² (To umožňovaly § 11 a § 14 záborového zákona a § 20 přidělového zákona.)

Pokud se týká půdy velkostatků, pozemková reforma dopadla takto:

Tabulka 4: Počet zabraných velkostatků a jejich podíl na zabrané půdě

Typ velkostatku	počet velkostatků	procento z veškeré zabrané půdy
200 - 500 ha	284	4,80%
500 - 1000 ha	169	4,00%
1000 - 5000 ha	235	22,40%
5000 - 10 000 ha	47	14,80%
10 000 - 50 000 ha	47	37,50%
50 000 - 100 000 ha	3	9,90%
nad 100 000 ha	1	6,50%

Tabulka 4 nám ukazuje podíl jednotlivých „typů“ velkostatků (tak jak je uvádí Z. Kárník v „České země...“) na pozemkové reformě. Celkem bylo zabráno 786 velkostatků. Ponejvíce záboru podléhaly velkostatky o nejmenší výměře (tedy skupiny do 1000 ha), zároveň ale představovaly nejméně zabrané půdy. V těchto skupinách převažuje občanský velkostatek.²¹³ Naopak nejvíce zabrané půdy představují skupiny nad 10 000 ha, které bez výjimky patřily šlechtě. Tyto statky představovaly 53,9% veškeré zabrané půdy.

²¹² TAMTÉŽ, s. 471.

²¹³ Občanský velkostatek = nešlechtický, necírkevní, nepatřící bývalé panovnické rodině.

7.3.1 Výsledky pozemkové reformy v lesnictví

Již zmiňovaný přídělový zákon stanovil, že pokud nebude lesní půda převzata státem, může být přidělena především obcím a veřejným svazkům.²¹⁴ V prvních letech provádění pozemkové reformy, tedy v letech 1918 - 1925, se přednostně prováděla zemědělská část reformy. Na lesnické části se začalo intenzivněji pracovat až po roce 1925. Vše pak vyvrcholilo kolem roku 1932 a v roce 1937 došlo k dočasnému pozastavení akce.²¹⁵

V lesnictví se pozemková reforma téměř vůbec nedotkla majetků do výměry 2000 ha. I tak zůstala většina lesní půdy zabrané pro pozemkovou reformu původním majitelům – buď byla úplně propuštěna ze záboru, nebo o jejím osudu zůstalo prozatím nerozhodnuto (tzn., že půda sice zůstala v záboru, ale nadále na ní hospodařili původní majitelé).²¹⁶ I tak se ovšem stát stal po ukončení pozemkové reformy největším držitelem lesů s možností aktivně ovlivňovat veškeré problémy související s lesnictvím a dřevařstvím.²¹⁷ V letech 1918 - 1937 se státní držba lesů zvýšila z 1,2% na 16,4 %; držba svazů územní samosprávy se zvedla z 9,9% na 25,3% a soukromá držba naopak klesla ze 78,9% na 58,2%.²¹⁸

Následující tabulky shrnují provedení pozemkové reformy v lesnictví:²¹⁹

Tabulka 5: Celkový přehled lesnické půdy podléhající pozemkové reformě (PR)

celková výměra lesů před PR	2 359 900 ha
PR podléhalo	1 528 900 ha
propuštěno	949 500 ha
zůstalo v záboru	134 500 ha

²¹⁴ Z. Domes, *Lesnická politika I*, Brno 1995, s. 33.

²¹⁵ TAMTÉŽ, s. 34.

²¹⁶ TAMTÉŽ, s. 35.

²¹⁷ TAMTÉŽ, s. 36.

²¹⁸ TAMTÉŽ.

²¹⁹ Tabulky sestaveny na základě informací z „*Lesnická politika I*“, s. 36.

Tabulka 6: Rozdělení zabrané půdy

stát	283 500 ha
obce a územní samospráva	125 700 ha
ostatní	35 700 ha

7.4 Pozemková reforma a velkostatek Český Šternberk

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, velkostatek Český Šternberk měl zemědělsko-lesnický charakter a byl do značné míry soběstačný i co do výroby. Díky řadě průmyslových podniků, které byly buďto vedeny ve vlastní režii nebo byly propachtovány. Kvůli pozemkové reformě se však i zde, stejně jako v řadě jiných míst, přesunulo těžiště hospodářství na lesnictví.

Před pozemkovou reformou byla výměra velkostatku 3 083 ha. Z toho bylo 1 199 ha půdy zemědělské a 1 827 ha²²⁰ půdy lesní. K velkostatku dále patřily dvory Šternov (223 ha), Otryby (197 ha), Čejkovice (121 ha), Nový Dvůr (115 ha), Prak (106 ha), Dolany (89 ha), Zdebuzevy (71 ha) a Měchnov (51 ha). Dvory Čejkovice, Měchnov, Prak, Šternov a Zdebuzevy byly obhospodařovány ve vlastní režii, ostatní byly propachtovány.²²¹

K tomu všemu pak také patřil pivovar (Čejkovice),²²² dva lihovary (Šternov, Otryby), tři mlýny, cihelna (Vrábov), dvě pily, mramorové doly (Zdebuzevy) a elektrárna v Ratajích nad Sázavou.²²³

Provádění pozemkové reformy zde probíhalo především v letech 1923 - 1926, ke konečnému dořešení některých otázek však došlo až v roce 1937. Průtahy způsobila především dvojice sporných otázek: polesí Lipina a pivovar (v té době již pension) Čejkovice.

Pokud se týká polesí Lipina, byly průtahy spojené především s administrací převodu tohoto majetku. Polesí totiž nemělo být zabráno za finanční náhradu, ale mělo být směněno za část jiného polesí tak, aby se jejich hodnoty vyrovnaly. O Lipinu projevil

²²⁰ A. Lustig, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933, s. 654.

²²¹ TAMTĚŽ, s. 654 - 655.

²²² Pivovar Čejkovice byl tehdy už jen „oficiální název“ - v té době tam již nebyl pivovar, ale hotel-pension Čejkovice.

²²³ A. Lustig, *Schematismus*, s. 655.

zájem kolínský spolek „*Budoucnost*“²²⁴ stejně jako o další majetek v katastru v nedalekých Ratajích nad Sázavou a Ledechku.²²⁵ První zmínky o možnosti směny majetku v rámci pozemkové reformy v této oblasti lze najít v archivních materiálech již z roku 1927,²²⁶ k dokončení směny však došlo oficiálně až v roce 1931.

Směnou za Lipinu (293 ha) měl dostat velkostatek Český Šternberk část polesí Kozojedy a polesí Žakov (celkem 371 ha).²²⁷ Ačkoli byla území co do hektarové výměry značně rozdílná, jejich hodnota byla srovnatelná. Důvodem této na první pohled krkolomné výměny, bylo naopak scelování jednotlivých pozemků a polesí,²²⁸ které vyplývá z místní geografické situace. Společně s územím přebíraly jednotlivé strany i zaměstnání a patronátní povinnosti. Spolku „*Budoucnost*“ přibyla i část povodí Sázavy, tedy právo rybolovu v této části (od jezu v Ratajích nad Sázavou k hranicím u Přívlastku). Dále dohoda určovala i takové věci jako společnou péči o přístupové cesty či možnost využití šternberského vaziště vorů pro spolek „*Budoucnost*“.

Druhou záležitostí, která se protáhla až do roku 1937, byly Čejkovice. V tomto případě šlo jen o postupné propouštění ze záboru a pravděpodobně zdlouhavou administrativu. Na základě protokolu z roku 1927 byl bývalý pivovar v Čejkovicích propuštěn ze záboru, v této době již společně s řadou jiných nemovitostí a k nim náležejícími pozemky (mlýn Poříčko, restaurace v Českém Šternberku, chudobinec, poštovní úřad, kovárna, vápencový lom, cihelna ve Vrábově, továrna na zátky v Brtnici, lom „Okáčův vrch“).²²⁹ Jiří Douglas Sternberg měl tehdy ale s bývalým pivovarem v Čejkovicích jiné plány, začal zde zřizovat pension pro náročnější klientelu, a na základě plánů od architekta Ing. Josefa Bureše, žádal o propuštění dalších pozemků, které měly posloužit pro založení parků, cest, výstavbu dependance²³⁰ apod.

²²⁴ Spolek *Budoucnost* byl založen v Kolíně již v roce 1896 jakožto politický dělnický spolek. Ve svých stanovách měl zapsanu hospodářskou podporu členů a šíření sociálně demokratických idejí. Ze spolku se později vyvinula sociálně demokratická strana v Kolíně a dělnická strana tamtéž. P. KRÁL a KOL., *Kolínské pojmy*, Kolín 2003, s. 22.

²²⁵ Původní velkostatek Rataje, patřící Lichtensteinům.

²²⁶ Dopis ze 3. 6. 1927, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²²⁷ Kromě cca 5 ha, kde se nacházel lom, který zůstal spolku *Budoucnost*.

²²⁸ „*Směna nastane za účelem arrondace státního majetku a majetku Jiřího Sternberga.*“ Protokol ze dne 30. 4. 1931, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²²⁹ Rozhodnutí o propuštění ze záboru dle §7 z.z. ze dne 31. 3. 1937, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revise pozemkové reformy 1948, i.č. 540, kart.156.

²³⁰ Dependance = vedlejší budova.

„byl jsem nucen provést na pivovaru Čejkovice statisícovým nákladem přebudování na letovisko hotel-pension Čejkovice...“²³¹ „...[je] potřeba zřídit ještě rozsáhlé parky, cesty...“²³² „... původní propuštěná plocha 2 ha 5553 m² (??) naprosto nestačí a musí být vzata do programu i výměra zbytková 3 ha 5553 m² a další plochy ve výměře 582 m². Žádosti Jiřího Sternberga bylo nakonec oficiálně vyhověno až v roce 1937.

V celkovém přehledu tedy pozemková reforma na Velkostatku Český Šternberk dopadla takto:

Z původní rozlohy velkostatku (3083 ha) bylo pro účely pozemkové reformy určeno původně 1008 ha. Na základě § 11 propuštěno 150ha, na základě § 20 přídělového zákona ponecháno vlastníku 1438 ha, dle § 3 z.z. vyloučeno ze záboru 4 ha. V záboru tedy zůstalo jen 486 ha.²³³

Jak vyplývá z předchozího shrnutí, ztráty nebyly pro velkostatek příliš velké, přesto se týkaly především zemědělské půdy. Velkostatek se již před začátkem pozemkové reformy vekou měrou zaměřoval na lesnictví a po jejím provedení se těžiště hospodářství přeneslo tímto směrem ještě více. To, že nešlo o příliš velkou změnu, nám ukazují i následující tabulky, shrnující výrobu a spotřebu jednak užitkového dříví (Tabulka 7) a jednak dříví palivového (Tabulka 8). Dat pro srovnání bohužel není mnoho. Pro porovnání s dalším vývojem však přidávám i data pro rok 1936 (jde o poslední hlavní lesní naturální knihu, která pro velkostatek Český Šternberk existuje, ale bohužel neobsahuje data pro výdej/spotřebu užitkového dřeva).

Tabulka 7: Výroba a spotřeba užitkového dříví

Užitkové dříví		
Rok	Výroba	Výdej
1920	5901,93	5897,83
1925	5061,57	5044,58
1936	2846,23	?? ²³⁴

²³¹ Dopis ze dne 29. 4. 1937, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²³² TAMTĚŽ.

²³³ Protokol ze dne 26. 9. 1930, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²³⁴ Chybí data v hlavní knize.

Tabulka 8: Výroba a spotřeba palivového dříví

Palivové dříví				
Rok	Výroba		Výdej	
	<i>tvrdé</i>	<i>měkké</i>	<i>tvrdé</i>	<i>měkké</i>
1920	124	6362,63	81,5	2958,5
1925	24	7716,25	20,5	6901,5
1936	39	1459	120	1386,08

Jak můžeme vidět, lesní hospodářství v letech 1920 - 1925 bylo stále stejně vyrovnané a srovnatelné s předchozím obdobím (viz předchozí kapitola). Oproti tomu výroba ve třicátých letech 20. století se začala propadat. To ovšem pravděpodobně nesouvisí s prováděním pozemkové reformy, ale spíše s hospodářskou krizí, která se v té době ve světě projevila.

8. Pozemkové vlastnictví v době Protektorátu 1939 - 1945

Pozemkové vlastnictví velkostatku Český Šternberk bylo v tomto období ohroženo a okleštěno, respektive přímo zmenšeno, hned několikrát.

První v řadě změn, kterými velkostatek prošel, způsobila nedaleká stavba dálnice²³⁵ Praha - Brno (dnešní dálnice D1). O její výstavbě se jednalo již v polovině třicátých let 20. století,²³⁶ s její výstavbou se však započalo až 1939,²³⁷ což byl přímý důsledek rozrušení dosavadního silničního komunikačního systému v důsledku přijetí Mnichova 1938, který poškodil osobní i nákladní dopravu, protože nové hranice druhé Česko-Slovenské republiky měly zpřetrhanou síť státních i okresních silnic.²³⁸ Právě úsek v okolí Českého Šternberka patřil k prvním rozestavěným.²³⁹ S projektem takového rozsahu byla spojena i řada majetkových přesunů, které se týkaly i velkostatku Český Šternberk, a to především oblastí u Měchnova, Vsechlap a Českého Šternberka.²⁴⁰ Právně se jednalo o vyvlastňování pozemků, za které dostávali původní majitelé finanční náhradu ve výši 90% ceny a k tomu přibyly ještě náhrady za „ušlý zisk“, tzn. v případě velkostatku Český Šternberk náhrady za zalesněnou plochu, která

²³⁵ Srv. I. BENEŠ, *Dálková dopravní síť Československé republiky a československá jižní automobilová dráha*. In: SIA. Jihočeská technická práce, České Budějovice 1938; J. DVORÁK, *Dálková síť Československé republiky konkretizovaná československou jižní automobilovou dráhou v návrhu píseckého regionalisty Ing. Ivo Beneše*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze, 175, Dějiny vědy a techniky, č. 9, Praha 2002, s. 23 – 30; F. HODÁČ, *Hospodářství nového Česko-Slovenska*. Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské, ročník 1938 – 1939, číslo 1, Praha 1938; F. ROUBÍK, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*. Praha 1938; TÝŽ, *Z českých hospodářských dějin. Přehled vývoje českého průmyslu, měny a dopravy*. Praha 1948; K. SOMMER, *Hospodářský vývoj v českých zemích 1938 – 1945*. In: V. LACINA, J. PÁTEK, *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Období první Československé republiky a německé okupace 1918 - 1945*, Sv. III., Karolinum, Praha 1995; J. STOCKÝ (ed), *Jižní Čechy. Kulturní, hospodářský, sociální stav a vývoj. Program regionální práce*, Praha NSJ 1937.

²³⁶ K. VALINA, *Výstavba našich dálnkových silnic*, Vydáno jako 7. svazek Čsl. silniční společnosti, Praha, 1937.

²³⁷ Tehdy se původně předpokládalo, že půjde o magistrálu dlouhou asi 900 km a že povede po trase Praha, Jihlava, Brno, Zlín, Javorníky, Žilina a po dohodě se slovenskou a podkarpatskou vládou na Ružomberok, Prešov a dále na Chust. Přípojky měly být vybudovány z Prahy na Plzeň a Terezín. J. GEBHART, J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938 - 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha, Litomyšl 2004 (kapitola Hospodářské a sociální poměry), s. 163 - 180, zde s. 166.

²³⁸ Srv. Jan RATAJ, *O autaritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*, Praha 1997; J. GEBHART, J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938 - 1939*, s. 166 - 167; O projektu a stavbě německé exteritoriální autostrády vedené od města Breslau (Vratislav, dnešní Wrocław v Polsku) směrem na Brno s cílem ve Vídni, tedy přes Moravu, přináší informace práce: J. V. PAULÁT, *Hospodářská výstavba druhé republiky*, Praha 1938.

²³⁹ Srv. <http://www.dalnice.com/d/d01/d01.htm>, 19.3.2012. Se stavbou se začalo v roce 1939 u Příhonic a do roku 1942, kdy byla stavba dálnice zastavena, bylo dostavěno 73 km dálnice, z toho 53 km na trase Praha - Humpolec.

²⁴⁰ Trasa dálnice viz Příloha 2, s. 104.

byla třeba vykácet a dále např. za nucené vypuštění rybníka a ušlý rybní přírůstek²⁴¹ apod.

V dostupných archivních materiálech se sice nepodařilo dohledat přesný rozsah území, které bylo velkostatku vyvlastněno. Dle výše finančních náhrad²⁴² však můžeme říci, že největší území bylo zabráno v oblasti Měchnova. Konkrétní čísla máme jen pro oblast Všeclap, kde bylo za pozemky o výměře 32 037 m² vyplaceno 55 500 K.

Se stavbou dálnice však souvisela ještě jedna věc, o které se jednalo poměrně dlouhou dobu. Tou byla přestavba elektrického vedení v Českém Šternberku. O tom, jak bude stavba probíhat, kdo ji bude provádět (bylo třeba vypsát výběrové řízení), z čeho budou nové sloupy postaveny (původně se uvažovalo o dřevěných, později se přešlo k železobetonovým) a kdo bude přestavbu financovat, případně kdo dodá materiál na stavbu (určitým podílem se musel zúčastnit i vlastník) se jednalo již od roku 1938.²⁴³ Bohužel ale v době, kdy došlo ke konečné dohodě, byla vybrána stavební firma a do Českého Šternberka se začal svážet materiál, bylo rozhodnuto o zastavení stavby dálnice.²⁴⁴ Dále už se pak jednalo jen o navrácení dodaného stavebního materiálu apod. a celá záležitost byla ukončena v roce 1942.²⁴⁵

Jedním z paradoxů této situace a stavby dálnice v tomto úseku je, že tehdejší majitel velkostatku, Jiří Douglas Sternberg, který od začátku jednal o vyvlastňování, náhradách apod., se po uvalení vnucené správy na svůj majetek (srv. dále) stal hlídačem na staveništi zmiňované dálnice a příjmem z této práce živil celou svou rodinu.

S výstavbou silnic v okolí velkostatku však souvisí ještě další majetkové vyrovnávání, a to v důsledku úpravy obecní silnice Měchnov - Divišov. V tomto případě šlo o podstatně menší pozemky než pro stavbu dálnice. Zajímavý je však způsob náhrady. Z protokolu ze dne 24. července 1941²⁴⁶ vyplývá, že nemělo jít jen o zabránění pozemku jako takového, ale také o zboření části stodoly na něm stojící.

²⁴¹ Náhrada ve výši 5 242 K. Dopis ze dne 29. 8. 1942. OA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁴² Měchnov 125 900 K, Český Šternberk 1 740 K, Všeclapy 55 550 K. Dopis ze dne 25. 8. 1941. SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁴³ Různá korespondence. SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁴⁴ Dopis ze dne 25. 8. 1942, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁴⁵ TAMTĚŽ.

²⁴⁶ Součást protokolu ze dne 24. 7. 1941, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Přesněji jde o „část budovy čp. 13 používané nyní jako stodola přední fronty, 7,70m“.²⁴⁷ Majitel však za zboření stodoly nepožadoval náhradu peněžitou, ale naturální – stodola měla být přestavěna na dvoře zmiňovaného domu, měla mít přibližně stejné rozměry a měl se použít materiál ze stodoly staré a případný chybějící materiál měl dodat majitel. Dále byly požadovány i jiné stavební úpravy na zmiňovaném domě včetně brány do dvora a vystavení podezdívky vysoké 1m, která měla ohraničovat pozemek. Za pozemek, který měl být využit pro stavbu dálnice, pak bylo požadováno 10 K/m², ovšem pouze za předpokladu, že se stavba nedotkne studně na dvoře. Tyto požadavky byly prohlášeny přítomným soudním znalcem za „místním poměrům přiměřené“ a dohoda o náhradě byla následně schválena.²⁴⁸

Další majetkovou změnou tohoto období, která, jak se brzy ukázalo, bylo neoprávněné převedení některých pozemků na „*Stiftung zur Förderung und Unterstützung von Siedlern in den Ländern Böhmen und Mähren*.“ Jak je uvedeno v dopise ze 4. června 1940,²⁴⁹ došlo prý k tomuto převodu „zřejmě omylem“.²⁵⁰ Podle protokolu ministerstva zemědělství ze dne 8. srpna 1939 mělo jít pouze o pozemky „náležející vlastnický býv. Čsl. Státu – státní správě lesů a statků.“²⁵¹ Pozemky, o které se jednalo, však byly již v roce 1936 propuštěny ze záboru.²⁵² Jednalo se tedy nejspíše o omyl způsobeným prováděním pozemkové reformy.

Ačkoli se Jiří Sternberg proti tomuto převodu včas odvolal, trvalo vyřízení celé záležitosti téměř dva roky. Vklad vlastnictví pro „*Stiftung zur Förderung und Unterstützung von Siedlern in den Ländern Böhmen und Mähren*“ byl povolen již 29. srpna 1939.²⁵³ Teprve o rok později informuje právník Jiřího Sternberga o tom, že „výmaz převodu vlastnického práva z *Stiftung resp. Bodenamt*u zpět na vlastníka“²⁵⁴ je na dobré cestě. A až v roce 1941²⁵⁵ byla celá záležitost uzavřena tím, že vlastníku, tedy Jiřímu Sternbergovi, byl odpuštěn poplatek za zpětný převod ve výši 1 530 K.²⁵⁶

²⁴⁷ TAMTÉŽ.

²⁴⁸ TAMTÉŽ.

²⁴⁹ Dopis ze dne 4. 6. 1940, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁵⁰ TAMTÉŽ.

²⁵¹ TAMTÉŽ.

²⁵² TAMTÉŽ.

²⁵³ Usnesení ze dne 29. 8. 1939, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁵⁴ Dopis ze dne 20. 6. 1940, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁵⁵ Dopis ze dne 27. 11. 1941, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁵⁶ TAMTÉŽ.

Poslední, a tou nejzásadnější, majetkovou změnou tohoto období bylo uvalení vnucené správy na veškerý majetek Jiřího Sternberga. Jiří Douglas Sternberg byl členem starobylého šlechtického rodu usazeného v českých zemích nejméně od 13. století. Příslušníci tohoto rodu zastávali odedávna významné funkce ve veřejném životě, v politice i v kultuře. Vznik Československé republiky byl pro příslušníky šlechtických rodů sice bolestivý, ale i tak zachovala řada těchto rodů českému národu věrnost. Mnozí z nich vyjádřili svou loajalitu a věrnost právě v období ohrožení samotné existence republiky. Šlo o dvě vyjádření z let 1938 a 1939.

První vyjádření se odehrálo již 17. září 1939, kdy se na pražský Hrad dostavila delegace 12 zástupců starých českých rodů,²⁵⁷ kteří přišli vyjádřit svůj postoj k probíhajícím událostem a celistvosti státu. Text prohlášení, které bylo předneseno prezidentu Benešovi, sestavil Karel VI. Schwarzenberg a četl jej František Kinský. „*Věrnost k Českému státu, který naši předkové pomáhali budovat a po tisíc let udržet, je pro nás povinností tak samozřejmou, že jsme se rozmysleli ji výslovně zdůraznit. Považujeme za svou povinnost uchovat dědictví svých otců. ... Vyslovujeme víru v lepší budoucnost, ujišťujeme, že jsme si vědomi svých zděděných povinností k vlasti a ke státu, který byl domovem našich předků a jehož stará práva jsme vždy chtěli a i dnes chceme hájit.*“²⁵⁸ Aristokraté tímto prohlášením vyjádřili především věrnost a loajalitu své zemi. O prohlášení se však příliš nezajímali ani tisk, a tak v běhu událostí zaniklo.

Druhé prohlášení bylo vytvořeno o rok později. Sepsal ho František Schwarzenberg. Důvodem k jeho sepsání bylo i to, že česká šlechta byla nucena hlásit se k německé národnosti.²⁵⁹ V prohlášení se píše o tom, že šlechta se vždy snažila stát stranou národnostních sporů. Dále se v něm píše, že ačkoli se v průběhu dějin začaly v Čechách usazovat i další rody jiných národností, splynuly časem s domácím prostředím a jejich „... *různý původ nemůže ničeho změnit na jejich nepopíratelné příslušnosti k české národní pospolitosti.*“²⁶⁰ Dále se v prohlášení mj. konstatuje, že se najdou i takové rody, které se hlásí k německé národnosti, přesto by, podle pisatelů a signatářů, ale měly žít oba šlechtické tábory ve shodě a bez ohledu na národnost, které

257 Karel Schwarzenberg, Jan z Lobkovicz, Z. R. Kinský, František Kinský, Zdeněk z Kolovrat, Rudolf Czernin, Leopold Sternberg, W. Colloredo-Mansfeld, Karel Parish, Jindřich Dobrzenský, Hugo Strachwitz, Karel Belcredi.

258 V. ŠKUTINA, *Český šlechtic František Schwarzenberg*, Praha 1990, s. 253.

259 Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 - 1938)*. Díl třetí, O přežití a o život (1936 - 1938), s. 585.

260 V. ŠKUTINA, c.d., s. 254.

se hlásí. V závěru pak šlechtici vyjadřují svou odhodlanost být oporou a pomocí českému státu v časech dobrých i zlých „*vycházejíce z přesvědčení o jednotě našeho národa ve všech složkách a zejména o tom, že potomci někdejších spolutvůrců a nositelů české státnosti ještě mohou svému národu a své vlasti za všech poměrů platně posloužiti, chceme se vždy a za všech okolností hlásiti k českému národu.*“²⁶¹ V tomto případě se pod prohlášení nepodepsali jen zástupci jednotlivých rodů, ale i řada jednotlivců. I v tomto případě ovšem prohlášení zaniklo. Jeho text nebyl nikde uveřejněn.²⁶² Tento projev věrnosti, loajality a podpory československému státu však měl pro většinu signatářů především majetkové důsledky – na jejich majetek byla uvalena vnučená správa. Až do roku 1942 byl situace klidná. Po atentátu na Reinharda Heydricha se však situace dramaticky změnila. Jak ale vyplývá z dochovaných pramenů, tento atentát události spíše uspišil., ale sám je nezpůsobil. Již v květnu 1942 totiž poslal říšský protektor Reinhard Heydrich dopis svému osobnímu tajemníkovi Martinu Bohrmannovi, ve kterém se zabývá vyvlastněním majetku šlechty a píše, že na majetek některých aristokratů nařídil uvalení tzv. vnučené správy. Šlo právě především o ty, kteří se podepsali pod výše zmíněná prohlášení. „*Jedná se o statky s rozlohou asi 50 000 ha, jež se v budoucnu znamenitě využijí pro německou emigraci a kolonizaci. Jmenovaní pánové [Kinský, Belcredi, Sternberg, Schwarzenberg, Lobkowitz, Czernin, Kolovrat, Strachwitz atd.] a s nimi někteří další patří k těm intelektuálním štvárcům, kteří s využitím svého německého jména a svých šlechtických kontaktů v Říši, ve Východní marce a v Uhrách vyvíjejí činnost pro nás velmi škodlivou, obzvláště špionážní. (...) Důvodem, který mě k tomu přiměl, bylo prohlášení věrnosti předané těmito aristokraty 17. září 1938 Benešovi jménem české šlechty (...).*“²⁶³

Pod prvním prohlášením z roku 1938 byl za rod Sternbergů podepsán pouze Leopold Sternberg z častolovické větve rodu. Pod druhým prohlášením (1939) byl podepsán osobně i Jiří Douglas Sternberg. Vnučená správa byla na jeho majetek uvalena v březnu 1943.²⁶⁴ Vnučeným správcem byl ustanoven Vincenz Röder. Rozhodnutí mělo okamžitou platnost a ani podané námitky neměly odkládacího účinku.²⁶⁵ Z původních majitelů se tak stali pouze trpění obyvatelé hradu. Protokol o ustanovení vnučeného

²⁶¹ TAMTÉŽ, s. 255.

²⁶² V. VOTÝPKA, *Příběhy české šlechty*, Praha-Litomyšl 2002, s. 221.

²⁶³ Dopis Martinu Bohrmannovi, osobní archiv Z. Sternberga.

²⁶⁴ Ustanovení vnučeného správce ze dne 3. 3. 1943, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁶⁵ TAMTÉŽ.

správce ukládá: „*Vlastník podniku je povinen se zdržeti s okamžitou účinností každého opatření ohledně podniku i všech věcí a práv k podniku náležejících a to ať jsou druhu jakéhokoliv.*“²⁶⁶

8.1 Lesní hospodářství v době Protektorátu

Pro toto období se nám bohužel nedochovalo mnoho materiálů, které by umožňovaly přesněji zmapovat vývoj šternberského hospodářství. Některé materiály nám však umožňují alespoň nahlédnout a utvořit si přibližnou představu.

Především existuje řada předpisů a nařízení, která regulovala lesní výrobu. Oproti předchozímu období, kdy se v důsledku světové hospodářské krize omezovala těžba dřeva (protože došlo k přesycení trhu a zhroucení cen dřeva),²⁶⁷ nastal v době Protektorátu Čechy a Morava obrat a byla naopak nařizována zvýšená těžba, která měla maximálně podporovat nacistické válečné hospodářství. Jedním z prvních nařízení tohoto druhu byl oběžník ministerstva vnitra „*Úprava lesní těžby v hospodářském roce 1938 - 1939*“ jehož součástí byla i „*Směrnice pro způsob zpracování zvýšené těžby 1938 - 39 (1939)*“.²⁶⁸ Těmito dokumenty je nařízena zvýšená lesní těžba majitelům lesních pozemků s výměrou nad 50ha, „*...jsou majitelé lesů, jichž lesy přesahují výměru 50ha, povinni v běžném hospodářském roce (tj. 1938/39, vztahné v kalendářním roce 1939) do 1. října 1939, vytěžit plnou přípustnou (100%) těžbu připadající a dřeviny jehličnaté a kromě toho ještě 50% téže těžby a týchž dřevin.*“²⁶⁹ Směrnice dále upravovala zpracování dřeva a nastavila jakýsi „žebříček hodnot“, tedy priority ve výrobě. „*Ve zvýšené lesní těžbě budiž pokud možno vyráběno dřevo v druzích a podle tohoto pořadí: 1. Dlouhé užitkové dříví a výřezy hodící se pro výrobu stavebního zboží. 2. Borové neb smrkové dříví důlní v celých délkách. 3. Brusné dříví smrkové a jedlové od 5cm výše na tenkém konci, měřeno bez kůry. Jiné druhy dřeva (sortimenty) jako např. palivo, budiž omezeno na míru co nejmenší.*“²⁷⁰

V podobném duchu byla prováděna těžba v celém sledovaném období (1939 - 1945). Takto koncipované hospodářství samozřejmě vyčerpávalo lesy, a jak píše Z.

²⁶⁶ TAMTÉŽ.

²⁶⁷ Z. DOMES, *Lesnická politika I*, s. 20. Omezení těžeb bylo realizováno vládním nařízením č. 170/1933, které snížilo mýtní i předmětní těžby na 50% těžeb stanovených podle zákona 37/1928, na druhé straně však se podporoval vývoz, toto snížení se v dalších letech upravovalo, ale teprve vládní nařízení 327/1936Sb.z.a.n. zvýšilo těžby na 90% etátu a přestalo favorizovat vývoz.

²⁶⁸ *Úprava lesní těžby v hospodářském roce 1938 – 1939*, SOA Praha, i.č. 538a, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁶⁹ TAMTÉŽ.

²⁷⁰ TAMTÉŽ.

Domes: „*Okupace poškodila naše lesy zejména velkou výměrou holin, které byly zalesněny až po válce.*“²⁷¹ Tyto holiny vznikaly právě v důsledku zvýšených těžeb. Do jisté míry však stav svých lesů mohli ovlivňovat i sami majitelé při sestavování těžebních plánů. Pro velkostatek Český Šternberk se nám sice nedochoval žádný kompletní plán, ale existuje dopis,²⁷² který „komentuje“ vznik těžebního plánu a jak byl plán koncipován. Tento plán byl vytvářen na příštích 40 let a hmotný etát mýtní těžby byl stanoven na 3 750m³ a 550 m³ předmýtní těžby.²⁷³ „*Takto zjištěný etát mýtní těžby představuje těžbu, vyrovnanou na 40 roků a zajišťuje zdejšímu lesnímu hospodářskému celku aktivitu a pravidelný chod a příjem na dlouhé období.*“²⁷⁴

V dopise je také zcela patrné, že autor těžebního plánu (lesmistr?? Antl) si je vědom rizik zvýšené těžby a jejího vlivu na prospívání lesa i hospodaření vůbec, a proto se snaží k těžbě přistupovat spíše konzervativně. „*Vzhledem na zvýšenou těžbu o 50%, která dle právě nás došlého důvěrného oběžníku V.S.L.S. pro střed. Čechy bude pravděpodobně rozšířena na několik roků bez vyhlídek na ušetření, považuji pro zachránění zdejších lesů do budoucnosti za eminentně důležité, aby hospodářský plán byl sdělán krajně konzervativně a v tom smyslu jsem také těžbu vypočetl a stanovil.*“ „*Je nutno ještě podotknouti, že hospodářské plány pro Postupice a Radnice,*²⁷⁵ *které jsou nyní v platnosti, byly pravděpodobně sdělaný s ohledem na krajně možnou výtěž, takže je nyní velmi důležité, aby alespoň zdejší [míněn velkostatek Český Šternberk]*

²⁷¹ Z. DOMES, *Lesnická politika I*, s. 15.

²⁷² Dopis ze dne 5. 6. 1939, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a. Jedná se o vnitřní korespondenci velkostatku – dopis je pro: lesní úřad v Postupicích od: Lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk v Brtnici; f. 368/37.

²⁷³ Etát = těžební výměr – množství dřevní hmoty, kterou lze z lesa trvale získávat v souladu s vytčeným cílem hospodaření a stavem lesa při současném respektování ostatních funkcí lesa. In: <http://leccos.com/index.php/clanky/etat>, 19. 3. 2012; = množství těžené hmoty, které neporuší podstatu lesa; těžební podíl, <http://business.center.cz/business/pojmy/p1751-etat.aspx>, 19. 3. 2010; mýtní těžba = obnovní těžba – lesnictví sklizeň produkce porostu v určité době obmýtní; podmiňuje obnovu porostu nebo založení porostu nového. Lesní hospodářský plán předepisuje pro stanovenou dobu obnovy porostu příslušnou mýtní těžbu decenální. <http://leccos.com/index.php/clanky/mytni-tezba>, 19. 3. 2012; = Těžba zralých lesních porostů, které dosáhly tzv. mýtního věku a mohou se tedy vytěžít. Mýtní těžbou získává majitel lesa kvalitní dřevo. <http://www.drevo-do-pece.cz/tezba.php>, 19. 3. 2012; předmýtní těžba = Tzv. probírky v porostech do 40 let a nad 40 let. Provádí se za účelem dosažení vyšší kvality lesa se provádí předmýtní úmyslná těžba, při níž jsou vyřezány nevhodně rostoucí stromy, především slabé, tzv. předrostlíky. Rovněž probíhají probírky kvalitních stromů v hustě rostoucích skupinách pro jejich uvolnění; <http://www.drevo-do-pece.cz/tezba.php>, 19. 3. 2010.

²⁷⁴ Dopis ze dne 5. 6. 1939, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁷⁵ Postupice – velkostatek patřící k panství Jemniště patřící Terezii hr. Mensdrof-Pouilly (sestra Jiřího Sternberga). Radnice – velkostatek na Rokycansku patřící také Jiřímu Sternbergovi.

lesní hospodářství skýtalo i do budoucnosti záruku výnosnosti kteroužto možnost nám poskytuje okolnost, že právě sděláváme hospodářský plán.”²⁷⁶

Rozloha velkostatku byla v této době 1 850ha.²⁷⁷ Jak již bylo řečeno, přesné výkazy o těžbě z této doby nemáme. Z dopisů (převážně objednávky a jejich vyřízení), si však můžeme udělat určitý obrázek o výrobě, respektive sortimentu. Tyto objednávky však zahrnují především komerční výrobu, tzn. výrobu, která odcházela mimo velkostatek. Nadále však můžeme předpokládat, že část výroby se vracela v různých podobách (stavební materiál, palivo apod.) zpět do velkostatku. Pravděpodobně i nadále fungoval (minimálně do převzetí vnuceným správcem - březen 1943) prodej maloobděratelům z okolí stejně jako deputátní odběr.

Mimo to se však v korespondenci objevuje i řada firem – velkoobchody s dřívím, pily apod., z nichž některé se odkazují i na dřívější spolupráci. Největší zájem byl o kulatinu a palivové dřevo, dále o tríslovinu a dokonce se objevuje i zájem o dřevo, které by bylo vhodné pro výrobu sudů. Pokud se týká již hotových výrobků, stále byl zájem o stavební materiál a také o pražce.

Jediným dokumentem, který alespoň zčásti dokumentuje množství výroby, je „*Výkaz těžby za dobu vnucené správy od 10. března 1943 do 5. května 1945.*“²⁷⁸ Tento dokument byl vyžádán Ústředím vnucených správ v Praze k protokolárnímu předání panství Český Šternberk do rukou majitele, které se mělo konat 15. a 16. listopadu 1945.²⁷⁹

Následující tabulky nám nabízí přepis tohoto výkazu. Jak můžeme vidět, výroba palivového dřeva byla skutečně omezována a nejvíce se těžilo dřevo, které bylo zpracovatelné na stavební materiál. Porovnáme-li také výsledky těžby z tohoto období s výsledky těžby z uplynulých let (Srv. tabulka v předchozí kapitole), můžeme říci, že těžba v době Protektorátu, resp. v období vnucené správy, byla víceméně srovnatelná s předchozím obdobím. K mírnějšímu poklesu došlo v těžbě užitkového dřeva, k hlubšímu propadu pak u dřeva palivového.

²⁷⁶ Dopis ze dne 5. 6. 1939, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁷⁷ Dopis ze dne 25. 1. 1940, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁷⁸ Výkaz těžby za dobu vnucené správy od 10. března 1943 do 5. května 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁷⁹ Dopis ze dne 31. 10. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Část „B“ pak nabízí shrnutí výroby na pile v Českém Šternberku, kde byla zpracována přibližně čtvrtina vytěženého užitkového dřeva.

Tabulka 9: Přepis Výkazu těžby za dobu vnucené správy od 10. 3. 1943 do 5. 5. 1945

A. Lesnictví

Měkké:	dlouhé dříví	pm	11381,24		
	výřezy	pm	289,66		
	borové	pm	1414,1		
	modřín	pm	68,61		
[celkem]				pm	13153,61
Tvrdé	buk	pm	53,05		
	bříza	pm	48,81		
[celkem]				pm	101,86
	důlní vzpěry			pm	1596,81
	tyče			pm	692,6
	tyčky			pm	90,01
	vláknina	prm	5435	pm	4779
měkké	palivo a gener	prm	4660	pm	3262
tvrdé	palivo	prm	318	pm	22,6
				Celkem	pm 23898,49
	Tříslová kůra				
	měkká			prm	1312

B. Parní pila v Českém Šternberku

	Na pilu dodáno kulatiny	pm	5282,03
	Požezáno bylo	pm	4185,65
	Vyroběno bylo řeziva (64,67%)	plm	2706,967
	Odpadové dříví palivní	prm	544

9. Léta 1945 - 1950 (1959) – Rozpad velkostatku Český Šternberk

K likvidaci vnučených správ byl sice ustaven konkrétní úřad,²⁸⁰ ale předání majetků do rukou původních majitelů přesto probíhalo často „živelně“ a oficiální předání už bylo jen formalitou. Tak tomu bylo i v případě velkostatku Český Šternberk a vůbec celého šternberského panství. Ačkoli protokolární předání proběhlo až v listopadu 1945,²⁸¹ Jiří Douglas Sternberg se po válce správy svého majetku ujal v podstatě hned, jak to bylo možné, a to již na počátku května 1945.²⁸² Přístup ke svému majetku měl Jiří Sternberg v podstatě usnadněn tím, že v Českém Šternberku (na hradě) rodina zůstala i po dobu celé druhé světové války, tedy i v době trvání německé vnučené správy (srv. předchozí kapitola).

Samozřejmě, že se svého majetku nechopil aniž by vyrozuměl příslušné úřady (i když by možná mohl...). Na již zmiňovaný dopis z května 1945²⁸³ navazovala další korespondence mezi ním a Zemským národním výborem (ZNV) a dále mezi Zemským národním výborem a Místním národním výborem (MNV),²⁸⁴ ve které se oznamuje, že Jiří Douglas Sternberg se právoplatně ujal svého majetku a příslušné úřady toto jednání schvalují. Již v té době se také začalo jednat o výmazu poznámky o německé vnučené správě z katastru. Ve svém dopise z 6. května 1945²⁸⁵ adresovanému lesnímu úřadu v Brtnici Jiří Sternberg oznamuje „*Na základě dohody s místním národním výborem převzal jsem správu zdejšího panství [tzn. panství Český Šternberk]*“ a dále požaduje, aby se nejprve udělala kontrola všech účtů, uzávěrka pokladny, soupis zásob... dále se měla zrušit všechna opatření, která byla „*v rozporu se zájmem osvobozené vlasti*“ a v neposlední řadě „*Úřadování německé, jakož i takové zánosy do knih a korespondence německá se okamžitě zruší a povede se výhradně v jazyku českém.*“

²⁸⁰ Ústředí vnučených správ v likvidaci – součást Státního pozemkového úřadu.

²⁸¹ Dopis ze dne 31. 10. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁸² Dopis ze dne 6. 5. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁸³ TAMTÉŽ.

²⁸⁴ Dopis ze dne 6. 5. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Dopis ze dne 1. 6. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Dopis ze dne 18. 9. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

²⁸⁵ Dopis ze dne 6. 5. 1945, SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa průmyslových podniků velkostatku Český Šternberk 1914 - 1947, i. č. 538a, kart. 156a.

Těmito rozhodnutími tedy začal Jiří Sternberg znovu hospodařit na svých statcích. Bohužel se ale již nedochovaly záznamy této „*velké uzávěrky*“ a bohužel ani další záznamy o hospodaření v následujících letech. Pokud se týká hospodářství, nabízí nám dostupné archivní materiály jen různé soupisy a výkazy k odvodu daní apod., avšak nic o jeho konkrétní podobě (tedy o výrobě, prodeji, sortimentu atd.). Snad ale můžeme říci, že hospodářství na velkostatku Český Šternberk pomalu začalo navazovat na předválečný vývoj (respektive i na válečný vývoj, protože jak jsem ukázala již předchozí kapitole, výroba na velkostatku nebyla přerušena ani v době vnucené správy).

Uvažovalo se např. také o osudu hotelu-pensionu v Čejkovicích, ale zde už bohužel nešlo navázat. V roce 1945 prý „*vyrabovali do posledního kousku Rusové*“ a „*tak už se s tím nedalo nic dělat*“, říká Zdeněk Sternberg.²⁸⁶

Všechny plány však nakonec přerušil následující politický vývoj v Československu. Úspěch Komunistické strany Československa (KSČ) ve volbách v květnu 1946, ekonomická krize a vůbec celospolečenský vývoj v poválečných letech tak připravily cestu k přijetí zákonů, které znovu omezovaly pozemkové vlastnictví velkostatkářů.

9.1 Revize pozemkové reformy

S návrhem nových pozemkových zákonů přišel tehdejší ministr zemědělství Július Ďuriš ve svém tzv. Hradeckém programu. Podstatou jeho programu se stala jednak revize první pozemkové reformy z roku 1919, která měla revidovat případy vrácení zabrané půdy a dořešit případy pozemků, které zůstaly v záboru, ale nebyly nikomu přiděleny, jednak plán nové pozemkové reformy, která měla konfiskovat veškerou půdu nad 50 ha. Zákony vytyčené tímto programem byly schváleny 21. března 1948. Následně od dubna do konce roku 1948 byla přijata řada znárodnovacích zákonů, jimiž byly zestátněny průmyslové, potravinářské, stavební a další závody nad 50 zaměstnanců.²⁸⁷ To vše společně s dalšími zákony, pádem vlády a novou ústavou umožnilo v podstatě postupné vyvlastňování velkých majetků.

„Dneska vám každý řekne, že bylo jasné, kam to směřuje, už tehdy. Ono je to tak, že člověk je vždy spíš nakloněn tomu, že přání je otcem myšlenky. Já se pamatuju,

²⁸⁶ Alespoň Sternbergové s hotelem již nic nedělali, po znárodnění se hotel přeměnil na ozdravovnu ROH „Červánky“, která fungovala nejméně do r. 1989. J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s. 85.

²⁸⁷ Ojediněle se objevují i výjimky znárodněných podniků s nižším počtem zaměstnanců; celkem bylo znárodněno více než 5 tis. podniků. F. ČAPKA, *Dějiny země české v datech*, Praha 1999.

*že jsme se bavili tak, že už jsme věděli – nejsilnější komunistická strana, národní fronta, zrušena živnostenská komora a agrární strana atd. – že tendence jde úplně doleva. Ale my jsme si vždycky říkali: teď skončila válka, totalita, krutá a tvrdá. Lidi tady, český národ nepude znova do něčeho takovýho hned, bezprostředně. To není myslitelný. Takhle se uvažovalo.*²⁸⁸

Revize pozemkové reformy byla prováděna na základě zákona 142/1947 Sb. z 11. července 1947, který byl upraven vyhláškou ministra zemědělství ze dne 12. května 1948 o úplném znění zákona o revizi první pozemkové reformy. Díky revizi se měl pozemkový majetek každého jednotlivce snížit na maximálně 50 ha půdy. Ve svém důsledku však vedla revize k likvidaci majetku velkostatkářů vůbec.

O revizi pozemkové reformy na velkostatku Český Šternberk bylo rozhodnuto na základě § 4 zmiňovaného zákona (tj. revize rozhodnutí podle § 3, písm. a) a § 11, věty druhé záborového zákona a § 20 přidělového zákona).²⁸⁹ Protokol²⁹⁰ potvrzuje vynětí 3 ha půdy (podle § 3a záborového zákona) a 20 ha půdy s hradem Český Šternberk. Všechna ostatní rozhodnutí bývalého Státního pozemkového úřadu byla zrušena (pokud se týkala propouštění ze záboru nebo ponechání majetku původnímu majiteli).²⁹¹ To tedy znamenalo, že Jiřímu Sternbergovi mělo zůstat po revizi pozemkové reformy 23 ha půdy, která byla propuštěna ze záboru již v průběhu první pozemkové reformy a dále 50 ha půdy, které bylo maximem, jež smělo být zachováno, podle zákona o revizi pozemkové reformy. „*Celková výměra půdy vlastníku ponechaná obnáší tudíž kromě zmíněných již 3 ha půdy ze záboru dle § 3a z.z. vyloučené, 70 ha půdy zemědělské, lesní neb jiné podle volby knihovního vlastníka. Přesně označení pozemkových parcel propuštěných ze záboru podle § 20 z.z. závisí na volbě knihovního vlastníka, přičemž však tyto pozemkové parcely musí tvořiti okolí zámku Český Šternberk.*“²⁹² A tak se původní majetek o výměře cca 2 059 ha smrškl na pouhých 73 ha půdy.

Podíváme-li se na konkrétní údaje, revize pozemkové reformy na velkostatku Český Šternberk dopadla takto:

²⁸⁸ J. ZEMANOVÁ, *Jiří Douglas Sternberg*, s. 88.

²⁸⁹ Protokol ze dne 24. 4. 1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revize pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

²⁹⁰ TAMTÉŽ.

²⁹¹ TAMTÉŽ.

²⁹² TAMTÉŽ.

Velkostatek tvořil lesní majetek o výměře 1 791 ha (polesí Český Šternberk, polesí Drahňovice) a dva zemědělské podniky, tj. dvůr Čejkovice (105 ha půdy), dvůr Šternov (163 ha půdy). Pokud se týká nemovitostí, lesní majetek zahrnoval 3 myslivny a 8 hájenek a dále parní pilu v Českém Šternberku a vodní dílo, kde se vyráběl šindel (tzv. Mlýnek Brtnice). K zemědělskému majetku patřil již zmiňovaný dvůr Šternov, lihovar (pronajatý Lihovarskému družstvu ve Šternově), mlýn ve Šternově (pronajatý hospodářskému družstvu Vlašim) a dvůr v Čejkovicích. K tomu všemu patřila také zelinářská zahrada, pension v Čejkovicích (pronajatý na 25 let Ústřední radě odborů) a Parkhotel v Českém Šternberku (pronajatý Ladislavu Polákovi), elektrárna v Ratajích nad Sázavou, kovárna v Českém Šternberku, obytné domky ve Šternově a v Českém Šternberku a samozřejmě hrad Český Šternberk.²⁹³

Z původně vyloučených nemovitostí pak velkostatku zůstaly jen hrad Český Šternberk, elektrárna v Ratajích nad Sázavou (tehdy již nefunkční, neboť byla díky znárodnění rozvodní sítě k 10. listopadu 1947 vyřazena z provozu), dále tzv. Mlýn v Poříčce (v té době už jen nouzová hájenka) a obytné domky v Českém Šternberku (č.p. 28 a 29) a ve Šternově (č.p. 15). Do revizního řízení byly naopak zahrnuty: pension v Čejkovicích se zahradou a koupalištěm, Parkhotel i s francouzským parkem, u kterých bylo žádáno o vyjmutí ze záboru; dále kovárna v Českém Šternberku, která však měla být již na jaře 1947 prodána kováři Františku Váňovi, ale protože kupní smlouva dosud nebyla schválena ministerstvem zemědělství, byla kovárna zahrnuta do revize a původní kupec (František Váňa) žádal o kovárnu jako o příděl. Později bylo na základě rozhodnutí ministerstva zemědělství²⁹⁴ rozhodnuto o platnosti kupní smlouvy; obytný dům č.p. 59 v Českém Šternberku a parní pilu tamtéž²⁹⁵ dal Jiří Douglas Sternberg k dispozici pro příděl; a v neposlední řadě se také jednalo o výrobu šindele v Brtnici, u které Jiří Sternberg také žádal o propuštění ze záboru „*jelikož rybník, na kterém jest výroba šindele, přesahuje výměru 2 ha a hraničí s lesem.*“²⁹⁶

²⁹³ Protokol ze dne 9. 6. 1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revise pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

²⁹⁴ Protokol ze dne 19. 6. 1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revise pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

²⁹⁵ Parní pila v Českém Šternberku byla již 1. června 1947 pronajata (Firma Hlaváček a Svoboda) a následně 12. července téhož roku vyhořela. Firma Hlaváček a Svoboda po požáru na své náklady pilu opravila (investice cca 550 000 K), tato firma se také hlásila o příděl pily.

²⁹⁶ Protokol ze dne 24. 4. 1947, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revise pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

Ke konečnému oficiálnímu předání zabraného majetku došlo 6. září 1948²⁹⁷ v kanceláři velkostatku Radnice. Z tohoto zápisu vyplývá, že ačkoli Jiří Sternberg žádal o vyloučení některých nemovitostí ze záboru (viz výše), po revizi pozemkové reformy mu zůstal skutečně jen ten majetek, který byl propuštěn ze záboru již v rámci první pozemkové reformy a k tomu 50 ha půdy, kterou si vyžádal z výměry původního dvora Čejkovice.²⁹⁸ Většinu zabraných nemovitostí nakonec získal podnik Státní lesy a statky, menší část si rozdělili některé okolní obce (např. Drahňovice, Zdebuzevy, Český Šternberk...). Součástí zápisu jsou i seznamy ostatního majetku, který byl odevzdán spolu s nemovitostmi vybavení apod.), a několik konkrétních věcí je uvedeno v samotném zápisu: osobní automobil zn. Popular, výrobní rok 1936, psací stroj zn. Corona, počítačový stroj zn. Facit.²⁹⁹

Všechny zmiňovaný majetek byl předán 6. září 1948, ve své podstatě už ho ale nepředával původní majitel Jiří Douglas Sternberg, ale národní správci. Neboť již 12. dubna 1948 byla výnosem ONV ve Vlašimi uvalena na majetek Jiřího Sternberga národní správa (v souvislosti s revizí pozemkové reformy). Národními správci se stali brtnický lesmistr Emanuel Jun a lesmistr z Kozojed Jaroslav Kasal.³⁰⁰

Tím vším ovšem rozpad velkostatku Český Šternberk neskončil. Zápis z 11. listopadu 1949 dokumentuje předání hradu Český Šternberk s téměř všemi ostatními nemovitostmi. Jak se zde uvádí „*Zámecký objekt, který jest předmětem dnešního jednání, byl získán revizí první pozemkové reformy...*“³⁰¹ Výpověď z nemovitostí byla dána výměrem ministerstva zemědělství již 8. března 1948. To by tedy znamenalo, že o znárodnění hradu a přilehlých pozemků se jednalo již v době, kdy se teprve jednalo o znárodnění zemědělského a lesního majetku velkostatku Český Šternberk a hrad i s přilehlými pozemky byl stále označován jako propuštěný ze záboru. Velice zajímavý je také bod „V“ tohoto zápisu, kde se uvádí: „*Dosavadní vlastník objektu uchází se o ustanovení kastelánem zámeckého objektu.*“³⁰² Tuto neobvyklou žádost podpořil jednak Místní národní výbor v Českém Šternberku, jednak akční výbor národní fronty v Českém Šternberku a také okresní národní výbor ve Vlašimi. V neposlední řadě

²⁹⁷ Protokol ze dne 19. 6. 1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revize pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

²⁹⁸ TAMTÉŽ.

²⁹⁹ TAMTÉŽ.

³⁰⁰ Dopis ze dne 23. 8. 1948, SOA Praha, VS Český Šternberk, Revize pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

³⁰¹ Zápis ze dne 11. 11. 1945, soukromý archiv Zdenka Sternberga.

³⁰² TAMTÉŽ.

žádost Jiřího Sternberga podpořil i přítomný místní zástupce KSČ v Českém Šternberku Karel Frk. Zástupcům KSČ z Prahy tato situace asi vůbec nebyla příliš vhod, ale nakonec jim nic jiného než souhlasit nezbývalo. Jak vypráví Zdeněk Sternberg³⁰³ „*Strhla se ostrá debata, soudruzi z Prahy tvrdili, že to nejde, poněvadž by to nebylo legitimní, ale soudruh Frk se nedal: Pořád říkáte vůle lidu, vůle lidu, ta je v socialismu nejdůležitější. Lid jsme my a my si to přejem. Takže je to úplně legitimní.*“³⁰⁴

Opravdu poslední majetek předal Jiří Douglas Sternberg v únoru 1959. V zápisu ze schůze MNV se uvádí, že členové MNV byli informováni o tom, že Jiří Sternberg předává zbývající objekty, tj. dva domky a zotavovnu Červánky (tj. původní hotel Čejkovice), státu.³⁰⁵ Z již zmiňovaných dokumentů vyplývá, že tyto objekty byly zahrnuty do revize pozemkové reformy již dříve. Pravděpodobně ale Jiří Douglas Sternberg zůstal jejich správcem, a to z nezjištěného důvodu až do roku 1959, kdy byly skutečně předány československému státu. Teprve tehdy tedy nastal skutečný/oficiální rozpad velkostatku Český Šternberk a vůbec celého panství.

³⁰³ Syn Jiřího Sternberga.

³⁰⁴ V. VOTÝPKA, *Příběhy české šlechty*, s. 382.

³⁰⁵ Zápis MNV Český Šternberk z 20. února 1959, SOkA Benešov, Místní národní výbor Český Šternberk.

10. Konec velkostatku Český Šternberk?

Mohlo by se zdát, že po shrnutí výsledků předchozí kapitole, můžeme skutečně mluvit o definitivním rozpadu velkostatku Český Šternberk. Jiří Douglas Sternberg nejprve přišel o téměř všechny majetek kromě hradu a 50 ha půdy, které měly v podstatě zajišťovat jeho fungování. Dále mu byla také zachována elektrárna v Ratajích nad Sázavou (ovšem, jak již bylo řečeno, díky znárodnění rozvodné sítě byla uvedena mimo provoz), nouzová hájenka v Poříčce, dva obytné domky v Českém Šternberku a jeden ve Šternově. V další vlně, tentokrát již šlo v podstatě o čisté znárodnění, přišel Jiří Sternberg již skutečně o vše (poslední majetek oficiálně předal sice až v roce 1959, fakticky bylo vše vyřízeno již na konci čtyřicátých let). Jak již několikrát podotkl Zdeněk Sternberg v různých rozhovorech, jeho otec se tehdy skutečně dostal do „sociálního suterénu.“ Jeho plat činil celkem 321 korun,³⁰⁶ jeho žena byla již v důchodu, ale peníze nedostávala žádné. Na živobytí jim proto přispívaly jejich starší děti.³⁰⁷

Jednotlivé části velkostatku nebyly po znárodnění rozděleny mezi menší příjemce, ale připadly státním podnikům. Velkostatek jako celek se postupně rozpadal, podle potřeb zemědělských podniků. V rámci socializace zemědělství a združstevňování docházelo totiž i později k různým majetkovým výměnám mezi nově vytvořenými zemědělskými družstvy a státními statky. Z původních soukromých velkostatků nevznikala zpravidla zemědělská družstva, ale státní statky. Neznamená to ovšem, že z každého jednoho velkostatku vznikl vždy jen jeden státní statek. I na této úrovni docházelo ke slučování a pozemkovým výměnám.

Šternberský velkostatek (resp. jeho kmenové dvory) byl již v roce 1948 spojen se statkem Auerspergů (Vlašim) a byl vytvořen Státní statek Vlašim. Jeho sídlo bylo až do roku 1952 ve Šternově, poté se přesunulo do Vlašimi. V následujících letech však došlo ještě k několika dalším změnám. Státní statek Vlašim k sobě přibíral ještě další, převážně zbytkové, statky a také k němu přibyla některá ekonomicky slabší zemědělská družstva z okolí. V roce 1962 tak jeho výměra činila 5 850 ha. V tomto roce došlo také ke znovurozdělení státního statku na dvě části: Státní statek Vlašim a Státní statek Divišov. Ani to však nebyla poslední změna, po letech došlo opět ke sloučení. Koncem

³⁰⁶ Příloha č. 1, s. 102.

³⁰⁷ TAMTÉŽ.

sedmdesátých let 20. století však statek převzalo JZD ve Veselce a Radošovicích. K roku 1980 činila výměra statku 7 910 ha.³⁰⁸

Slučování statků sebou přineslo nejen majetkové změny, ale také přechod od malovýroby k velkovýrobě, čímž došlo na řadě míst k odklonu od tradičních odvětví. Dalším důsledkem těchto změn bylo také zmechanizování výroby a tím i úbytek počtu zemědělských pracovníků. Např. mezi léty 1960 – 1970 se snížil počet zemědělských pracovníků na Benešovsku o 21 %.³⁰⁹

Lesní hospodářství bylo v podstatě zcela odpojeno od zemědělských podniků, jak tomu bylo dříve. Šternberské lesy byly zahrnuty do správy Středočeských státních lesů se sídlem v Benešově. Na Benešovsku vzniklo devět polesí, která vznikla spojením lesního majetku bývalých velkostatků. Tato polesí zahrnovala téměř 37 tisíc ha, průměrný roční výnos činil 160 tisíc m³ dřeva.³¹⁰ I v této oblasti však malovýroba ztratila svou osobitost a nahradila ji velkovýroba. V rámci lesní výroby se v oblasti Benešovska vyrábělo především dřevěné uhlí a některé podniky zpracovávaly méně kvalitní dřevo, ze kterého se vyrábělo řezivo, podlahy, sněhové zábrany apod.³¹¹

Původně převážně zemědělské Benešovsko se především v padesátých letech 20. století postupně proměňovalo a svou cestu do kraje si začal razit průmysl. Jak již bylo řečeno, v zemědělství ubývalo pracovníků a jejich původní poměr, který byl ve prospěch zemědělství, se celkem rychle měnil ve prospěch průmyslu. Prosadil se zde především potravinářský průmysl, sklářský a dřevozpracující průmysl a dále zde bylo několik papírenských a strojařských podniků. Mezi všemi však vynikala zbrojovka ve Vlašimi a Jawa s metalurgickými závody v Týnci nad Sázavou.³¹²

Výše zmíněné procesy – socializace, mechanizace, združstevnění, velkovýroba a postupná industrializace – tedy zcela změnily ráz původně převážně zemědělského kraje s malovýrobními podniky. Ani to všechno však neznamenal definitivní konec šternberského velkostatku, jak by se mohlo zdát. Po roce 1990 se Sternbergové na Benešovsko vrátili. Díky restitucím získal rodinný majetek Zdeněk Sternberg (syn Jiřího Sternberga). Dnes už však nejde o závod s oficiálním názvem „Velkostatek Český Šternberk,“ ale o všezahrnující firmu „Správa šternberského majetku,“ která zahrnuje jak zemědělský, tak lesní majetek, hrad Český Šternberk a mj. také elektrárnu

³⁰⁸ J. PETRÁŇ, *Benešovsko*, s. 217.

³⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 219.

³¹⁰ TAMTÉŽ, s. 223.

³¹¹ TAMTÉŽ, s. 222.

³¹² TAMTÉŽ, s. 224.

v Ratajích nad Sázavou, která byla znovu uvedena do provozu. Podle slov Zdenka Sternberga jsou na tom nejlépe hrad, který si je schopen na sebe vydělat sám, a lesní hospodářství. Naopak nejhůře je na tom zemědělství, které je zčásti dotováno výnosy z lesnictví a nevyhnuly se mu ani počáteční personální problémy.³¹³

Nahlédneme-li do živnostenského rejstříku, zjistíme, že Zdeněk Sternberg má následující oprávnění k podnikání: hostinská činnost; silniční motorová oprava (nákladní vnitrostátní, provozovaná vozidly o největší povolené hmotnosti nad 3,5 tuny); velkoobchod a maloobchod; poskytování služeb pro zemědělství, zahradnictví, rybníkářství, lesnictví a myslivost; skladování zboží, manipulace s nákladem a technické činnosti v dopravě.³¹⁴

Čím se tedy dnešní statek zabývá? Jeho výměra v současnosti činí 253 ha zemědělské půdy, na které se pěstuje převážně řepka, pšenice a ječmen. Ze zemědělských zvířat se chová 200ks krav. K hospodářství patří také 1878,5 ha lesní půdy. O výši roční těžby a výrobě bohužel nemáme žádné bližší informace. Těžba zcela jistě podléhá předem danému těžebnímu plánu a víme také, že se zde dodržují i pěstební opatření. Dokladem toho je např. cca 1,5 ha lesní půdy, která se využívá pro lesní školku.

Správa statku ve Šternově dnes však nemá na starosti jen šternberskou oblast, ale také bývalé radnické panství na Rokycansku. V této oblasti statek obhospodařuje 621 ha zemědělské půdy a 1600 ha půdy lesní.

³¹³ V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 246.

³¹⁴ www.zivnostensky-rejstrik.cz/zdenek-sternberg-45127468; 15. 4. 2012.

11. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo představit velkostatek Český Šternberk v období první poloviny dvacátého století jakožto samostatnou hospodářskou jednotku. Dění na velkostatku a jeho prosperitu ovlivňovalo hned několik faktorů. Prvním z nich je fakt, že šlo o šlechtický velkostatek. Tato skutečnost nebyla v předkládané práci pravděpodobně příliš zdůrazněna, přesto si myslím, že sehrála v některých obdobích poměrně důležitou roli. Až do roku 1918, tedy do založení Československé republiky, nehrál tento fakt příliš velkou roli. To se ovšem po založení republiky změnilo, neboť nálada v tomto období nebyla šlechtě, jakožto připomínce staré monarchie a starých pořádků, příliš nakloněna. Hned jedním z prvních zákonů republiky bylo uzákoněno zrušení šlechtických titulů. Tím bylo jasně dáno najevo, jaký postoj vůči šlechtě zaujaly i vedoucí vrstvy a tedy i směr, jakým se bude nový stát ubírat. O několik let později byla uzákoněna pozemková reforma, která ve svém principu zasáhla především právě šlechtické velkostatky. Druhým obdobím, kdy byl velkostatek postižen proto, že jeho majitelem byl šlechtic, bylo období Protektorátu. Jiří Douglas Sternberg, majitel velkostatku, projevil v krizových letech 1938 a 1939 společně s dalšími šlechtici loajalitu československému státu v rámci tzv. šlechtické iniciativy. Šlo o prohlášení, kterými signatáři vyjadřovali podporu, loajalitu a pomoc „svému“ státu a národu. Tato vyjádření však později způsobila ztrátu majetku mnohých signatářů. Po atentátu na Reinharda Heydricha byli právě oni postiženi tzv. německou vnucenou správou. Ze svých domovů byli vyhnáni, ztratili majetek, postavení. Z jejich sídel a statků se v budoucnu měli stát např. i odměny pro významné německé důstojníky a politiky. Naštěstí k tomu ovšem nedošlo a po skončení války se většina majetků vrátila zpět svým majitelům. Ovšem ne na dlouho. Nastalo poslední období, kdy šlechtické rodiny přišli o svůj majetek, právě proto, že byli šlechtici, a tím byli události po roce 1947, kdy došlo k revizi pozemkové reformy a znárodňování. Důvod, proč šlo znovu právě o šlechtu, osvětluje např. Karel Strachvic v *Příbězích české šlechty*: „*To je přece pochopitelné, bylo to především z obavy, že aristokracie nebude vystupovat jako skupina loajálních občanů, ale jako kontra skupina, která by režimu mohla vpadnout do zad, i když si myslím, že něco takového neměl nikdo v úmyslu. Podvědomě v ní cítili i duchovní a morální nadřazenost..., určitou převahu....., proto ta obrovská nenávisť. Ekonomické důvody určitě druhořadé, vždyť majetky šlechty v roce 1948 zdaleka nebyly tak velké jako kdysi, už tu nešlo o bohatství, ale o odstranění případného potenciálního*

nepřítele.“ „Rozdávání z majetku bohatých ovšem úspěšně využívá každý totalitní režim. Nic to nestojí a je to populární.“³¹⁵

Druhým faktorem, který ovlivňoval prosperitu velkostatku, byla celková politická a hospodářská situace. Jak zde již bylo naznačeno, pozemková reforma byla první událostí, která způsobila velkostatku větší majetkovou ztrátu. Až do té doby si víceméně udržoval stejnou výměru a zabýval se stejnými odvětvími. Pozemková reforma nejen že způsobila ztrátu majetku, ale také se změnilo zaměření velkostatku. Z původně zemědělsko-lesnického podniku, se stal podnik lesnicko-zemědělský. Hlavním se tedy stalo lesní hospodářství. Z pramenů je také možno zjistit, že se částečně změnil i odbyt dřeva. Po roce 1918 se v korespondenci objevuje podstatně více soukromých firem, které mají zájem o dřevo, a je s nimi obchodováno. Největší zájem je o kulatinu a stavební materiál. Období jakéhosi rozkvětu však zasáhla celosvětová hospodářská krize, která způsobila propad cen dřeva, stát dokonce přikročil k zákonem stanovenému omezení těžby dřeva a to až na 50%.

Těžba a obchod se dřevem však pokračovali dál i v době již zmíněné vnucené správy. Tehdy ovšem ne pod záštitou Sternbergů, ale pod záštitou vnuceného správce Vincence Rödla (později Franze Würfela). Tentokrát však nastala opačná situace. Omezování těžby skončilo a bylo naopak nařízeno její navýšení a to na 150%. Někteří majitelé lesů však naštěstí stačili tuto skutečnost reflektovat ve svých těžebních plánech a zmírnit tak dopad tohoto nařízení na svůj majetek.

O následujícím období již můžeme mluvit jako o jakémsi tichu před bouří. Počáteční nadšení z konce války a zapojení se znovu do práce vystřídalo velké zklamání při revizi pozemkové reformy a následném znárodnování. Sternbergové přišli definitivně o všechnen svůj majetek. Velkostatek byl začleněn do instituce státních statků a díky zavedení velkovýroby a mechanizace se částečně i změnila odvětví, kterými se zabýval. Lesní majetek byl předán podniku Středočeské státní lesy. A místo těžby a zpracovávání kvalitního dřeva se původní podniky (např. pily) výrobně zabývaly zpracováváním podřadného materiálu. Mohlo by se zdát, že tím se velkostatek skutečně a definitivně rozpadl. Možná ano, ale jen na určitou dobu. Jistý tvar mu znovu vrátil Zdeněk Sternberg, syn předchozího majitele, který získal šternberský majetek zpět díky restitučním zákonům po roce 1990.

³¹⁵ V. VOTÝPKA, *Příběhy české šlechty*, s. 343 - 4.

Chceme-li však představit velkostatek jako samostatnou hospodářskou jednotku, musíme se také zmínit o výrobě. V této oblasti byl velkostatek skutečně víceméně samostatný (soběstačný, autarktní). K velkostatku patřilo několik pil, a tak se vytěžené dřevo zpracovávalo právě na nich. Z pramenů pro období do roku 1900 nemáme příliš zmínek o firmách, kterým by se těžené dřevo nebo již zpracovaný materiál prodával. Většinou se objevují zmínky o různých opravách a stavbách na samotném velkostatku. Doba, kdy se bude více prodávat cizím zájemcům, teprve nastane. Výroba velkostatku se dělila do několika kategorií. Jednak se těžilo palivové dříví, o které byl velký zájem, a dále se těžilo dřevo vhodné jednak jako užitkové, jednak jako stavební. Specifikem šternberské dřevovýroby byla výroba pražců (podle dostupných materiálů převážně ve válečných obdobích) a také výroba šindele, která se na velkostatku udržovala až do jeho znárodnění.

Velkostatek však neměl své „unikáty“ jen v dřevovýrobě. Jedním z dalších typických podniků byla vodní elektrárna v Ratajích nad Sázavou. Nechal ji postavit Jiří Douglas Sternberg již na počátku dvacátého století a to především s úmyslem zásobovat podniky velkostatku vlastní levnou energií. Postupně došlo i k rozšíření sítě a část energie prodávala elektrárna i mimo velkostatek. V průběhu dvacátých a třicátých let sice došlo k určitým technickým problémům, ale elektrárna fungovala dál až do roku 1947, kdy byla vyřazena z provozu následkem znárodnění rozvodné sítě a posléze byla také sama znárodněna. I ji však Zdeněk Sternberg získal v restituci zpět, nechal ji opravit a tak dílo jeho otce funguje dál.

O prozíravosti a určité modernosti Sternbergů svědčí nejen zřízení elektrárny pro vlastní potřebu, ale také zřízení hotelu. A to se Sternbergům v první polovině 20. století povedlo hned dvakrát. Využili příznivé situace - rozvoj železniční dopravy a turistický zájem – a nechali vystavět dva hotely přímo ve velice atraktivní oblasti – v blízkosti historických památek, řeky, malebné přírody. Na počátku století vznikl první hotel, ve třicátých letech vznikl druhý. To byl ovšem spíše pension pro náročnější klientelu. Následkem politických událostí dnes funguje bohužel již jen jeden, ten druhý pomalu chátrá.

12. Seznam použité literatury a pramenů

12.1 Prameny

Národní archiv Praha:

Fond Svaz československých velkostatkářů, kart. 1,3.

Státní oblastní archiv Praha:

Fond velkostatek Český Šternberk, kart. 156, 156a.

Státní okresní archiv Benešov:

Fond Archiv obce Český Šternberk, kart. 1-2.

Fond Místní národní výbor Český Šternberk, neuspořádáno.

Soukromý archiv Zdenka Sternberga.

12.2 Literatura

BEDNÁŘ, J., *Malé vodní elektrárny 2*, Praha 1989.

BENEŠ, I., *Dálková dopravní síť Československé republiky a československá jižní automobilová dráha*. In: SIA. Jihočeská technická práce, České Budějovice 1938.

BURKE, P., *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.

CÍLEK, V., *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2005.

ČAPKA, F., *Dějiny zemí koruny české v datech*, Praha 1999.

ČTVRTNÍK, P., *Každodenní život na statku Přečín v letech 1900 – 1938*, České Budějovice 2011.

DELUMEAU, J., *Strach na západě ve 14. – 18. století*, I., Praha 1997, II., Praha 1999.

DOMES, Z., *Lesnická politika I*, Brno 1995.

GABRIEL, P. – ČIHÁK, F. – KUČEROVÁ, J., *Malé vodní elektrárny*, Praha 1992.

GAŽI, M. (ed.), *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008.

GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Druhá republika 1938 - 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha, Litomyšl 2004.

LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991.

- LE GOFF, J., – SCHMITT, J. - C., *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.
- GOJDA, M., *Archeologie krajiny*, Praha 2000.
- HLUŠIČKOVÁ, H. a kolektiv, *Technické památky*, 1. díl, A-G, Praha 2001/2002/.
- HODÁČ, F., *Hospodářství nového Česko-Slovenska*. Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské, ročník 1938 – 1939, číslo 1, Praha 1938.
- HONC, J., *Svaz československých velkostatkářů 1919 - 1943*, Praha 1975.
- CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, J. E., *Dějiny lesů a lesnictví*, Písek 1913.
- CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, J. E., *Dějiny lovu a lovectví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Písek 1913.
- CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, J. E., *Staré a památné stromy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Písek 1913.
- IGGERS, G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2003.
- JAKUBEC, I. – EFMERTO VÁ, M. – SZOBI, P. – ŠTEMBERK, J., *Hospodářský vývoj Českých zemí 1848 – 1992*, Praha 2008.
- JAKUBEC, I. – JINDRA, Z., a kolektiv (edd.), *Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha 2006.
- KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky (1918 - 1938) Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929)*, Praha 2003; *Díl III. O přežití a o život (1936 - 1938)*, Praha 2003.
- KÁRNÍK, Z., *Česká národní aristokracie ve 20. Století jako sociální vrstva? Úloha první republiky ve formování národní identity české aristokracie*, In: *Studie k sociálním dějinám 7*, Opava 2001, s. 243 - 259.
- KENNEDY, P., *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 - 2000*, Praha 1996.
- KOLEKTIV AUTORŮ, *Lidé, krajina a zemědělství*, Praha 2006.
- KOŘAN, J., *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955.
- KUTNAR, F. – MAREK, J., *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997.
- L. LETOŠNÍKOVÁ, *Český Šternberk. Hrad a zámek*. Praha 1983
- LOŽEK, V. – CÍLEK, V. – KUBÍKOVÁ, J. a KOL. *Střední Čechy. Příroda, člověk, krajina*. Příbram 2003.
- LUSTIG, A., *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1936.

- MACEK, J., *Jagellonský věk v českých zemích I*, Praha 1992.
- NOŽIČKA, J., *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957.
- PETRÁŇ, J., *Benešovsko a Podblanicko*, Praha 1985.
- PETRÁŇ, J. a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995.
- PETRÁŇ, J., *Příběh Ouběnic v podblanické krajině (do roku 1918)*, Praha 2000.
- PETRÁŇHOVI, J. a L., *Rolník v evropské tradiční kultuře*, Praha 2000.
- POUZAR, J., *Podblanickou minulostí, Kapitoly z historie Vlašimi a okolí*, Praha 1996.
- PRŮCHA, V. a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*, 1. díl, Období 1918 – 1945, Brno 2004.
- PRŮCHA, V. a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*, 2. díl, Období 1945 – 1992, Brno 2009.
- RATAJ, J., *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 - 1939*, Praha 1997.
- ROUBÍK, F., *Silnice v Čechách a jejich vývoj*. Praha 1938.
- ROUBÍK, F., *Z českých hospodářských dějin. Přehled vývoje českého průmyslu, měny a dopravy*. Praha 1948.
- SEDLÁK, M. – TYWONIAK, J., *Velkostatek Český Šternberk 1599 – 1950*, Praha 1968.
- SEMOTÁNOVÁ, E., *Historická geografie českých zemí*, Praha 1998.
- SEMOTÁNOVÁ, E., *Kartografie v historické práci*, Praha 1994.
- STISSER, F., *Forst und Jagdgeschichte der Deutschen*, Jena 1737.
- STERNBERG, K., *Nástin dějin českého hornictví*, II. díl, Příbram 1984.
- STOCKÝ, J. (ed), *Jižní Čechy. Kulturní, hospodářský, sociální stav a vývoj. Program regionální práce*, Praha NSJ 1937.
- SVOBODA, P., *Život lesa*, Praha 1952.
- ŠKUTINA, V., *Český šlechtic Frantiček Schwarzenberg*, Praha 1990.
- TITTEL I., *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1900, s. 485 - 486.
- TITTEL I., *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter : mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Prag 1906, s. 534 - 536.

- VALINA, K., *Výstavba našich dálkových silnic*, Vydáno jako 7. svazek Čsl. silniční společnosti, Praha, 1937.
- VÍTKOVÁ, Z., *Střední Posázaví. Průvodce*. Kutná Hora 1993.
- VOTÝPKA, V., *Aristokrat. Život Zdeňka Sternberga*, Praha-Litomyšl 2010.
- VOTÝPKA, V., *Příběhy české šlechty*, Praha-Litomyšl 2002.
- WIRTH, Z., *Česká veduta*. In: Umění 13, Praha 1940.
- ZEMANOVÁ, J., *Jiří Douglas Sternberg (1888 - 1965)*, České Budějovice 2008.

12.3 Vědecké studie

- ADLER, J., *Vliv skláren na přeměnu krajiny ve středních a jihovýchodních Čechách*, in: Historická geografie 12, Praha 1974.
- BOHÁČ, Z., *České řeky ve světle písemných pramenů a starých map*, Historická geografie 24, Praha 1985.
- DVOŘÁK, J., *Dálková síť Československé republiky konkretizovaná československou jižní automobilovou dráhou v návrhu píseckého regionalisty Ing. Ivo Beneše*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze, 175, Dějiny vědy a techniky, č. 9, Praha 2002.
- GAŽI, M., *Poustevník, nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu ranně moderní*, in: P. KLVAČ (Ed.), *Člověk a les*, Brno 2006.
- GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Druhá republika 1938 - 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha, Litomyšl 2004 (kapitola Hospodářské a sociální poměry), s. 163 - 180.
- KALLABOVÁ, E. – MUNZAR, J., *Historické povodně v České republice na příkladech z řeky Dyje*. In: Eva Kallabová – Irena Smolová – Vladimír Ira (edd.), *Změny regionálních struktur České republiky a Slovenské republiky*, Brno 2008.
- KUČERA, Z., *Krajina v regionech, region v krajině (Několik poznámek k ochraně krajiny jako regionálního dědictví)*, in: *Regiony – časoprostorové průsečíky?*, R. ŠIMŮNEK (Ed.), Vydal Historický ústav, Praha 2008.
- LACINA, V., *Boj o uzákonění pozemkové reformy letech 1918 - 1919*, In: Sborník k dějinám 19. a 20. století, s. 123 - 139.
- MUNZAR, J. – PAŘEZ, J., *Historické povodně a jejich vliv na krajinu a sídla v dolním Poohří*, Historická geografie 29, Praha 1997.
- NOVOTNÝ, G., *Dějiny našich lesů – přínos Josefa Nožičky*, Dějiny vědy a techniky 34, 2001, s. 205 – 226.

SLEZÁK, L., *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*, In: Moderní dějiny I., Praha 1993, s. 197 - 215.

SOMMER, K., *Hospodářský vývoj v českých zemích 1938–1945*. In: V. LACINA, J. PÁTEK, Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Období první Československé republiky a německé okupace 1918 – 1945, Sv. III., Karolinum, Praha 1995

ULBRICH, Š., *Vývoj české lesnické bibliografie*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 11, 1972.

VERMOUZEK, R., *Vyplavené vesnice na Tišnovsku a jižní Moravě*, Vlastivědný věstník moravský 37, 1985.

WOITSCH, J., *Lesní řemesla v raném novověku: koncept*, Český lid: Etnologický časopis 97, 2010

12.4 Internetové zdroje

JELEČEK, L., *Environmentální dějiny v Česku, Evropě a USA: Počátky a některé širší souvislosti*, dostupné z <http://klaudyana.psomart.cz/clanek.php?id=20> [přistoupeno 20. 3. 2009].

http://www.ecologicaplus.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=16:stredoceska-krajina&catid=4:stredoceska-krajina&Itemid=8, staženo dne 23. 4. 2012.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Okres_Bene%C5%A1ov#P.C5.99.C3.ADrodn.C3.AD_podm.C3.ADnky, staženo dne 23. 4. 2012.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Prostorov%C3%BD_metr_sypan%C3%BD, staženo dne 23. 4. 2012.

<http://www.dalnice.com/d/d01/d01.htm>, staženo dne 19. 3. 2012.

<http://leccos.com/index.php/clanky/etat>, staženo dne 19. 3. 2012.

<http://business.center.cz/business/pojmy/p1751-etat.aspx>, staženo dne 19. 3. 2012.

<http://leccos.com/index.php/clanky/mytni-tezba>, staženo dne 19. 3. 2012.

<http://www.drevo-do-pece.cz/tezba.php>, staženo dne 19. 3. 2012.

<http://www.drevo-do-pece.cz/tezba.php>, staženo dne 19. 3. 2012.

www.zivnostensky-rejstrik.cz/zdenek-sternberg-45127468 , staženo dne 15. 4. 2012.

<http://www.calla.cz/atlas/detail.php?id=1606>, staženo dne 6. 4. 2012.

<http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&&MarQueryId=6D2BCEB5&MarQParam0=623156&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>; staženo dne 24. 4. 2012.

13. Přílohy

Příloha č.1: Rozhovor se Zdenkem Sternbergem

Rozhovor se uskutečnil dne 3.4. 2012 v kanceláři kastelánky hradu Český Šternberk od 10:34 do 12:38. Rozhovoru se zúčastnila Alena Jandáková (AJ), Zdeněk Sternberg (ZS) a kastelánka hradu Zuzana Míková (ZM). Rozhovor proběhl až v poslední fázi sepisování diplomové práce, je tedy spíše doplňujícím zdrojem a podle toho byly sestavovány i otázky. Více o zásadách vedení rozhovoru a jeho přepisu viz kapitola Zásady vedení rozhovoru a jeho přepisu, s. 12 - 13.

AJ: Pane Sternbergu, kdy se správy velkostatku ujal Váš otec? Podle pramenů byl v té době na Srí Lance.

ZS: Srí Lanka tehdy neexistovala, tehdy to byl Cejlon, ale to nemělo vůbec vliv na převzetí tady toho panství, jak se tehdy říkalo. Můj strýc Alois, ten umřel na tuberkulózu ještě v poměrně mladém nebo středním věku a už byl nemocný dost dlouho, takže on se tou správou sám příliš nezabýval, ale už to dělal jeho mladší bratr Filip, to byl můj dědeček a mého otce v roce 7, když ten Alois umřel, to mu bylo 18, 19 ta správa nijak zvlášť, bych řekl, nezajímala a nezatěžovala a navíc nebyl vůbec problém v tom, že knihovní majitel vodjede, to tady byli zaměstnanci a na všech těch dvorech byli šafáři a byl lesmistr a tak dále, takže on tam v té Indii byl, nevím ani přesně jak dlouho, ale maximálně 4 týdny a dokonce existují takový jeho zápisy z té doby, je to převedený z korespondence. On totiž jak z té Indie tak později z 1. světové války psal denně své matce třeba jen pár slov nebo trochu víc o té situaci ve který zrovna žije, takže proto je to dost známý.

AJ: Jak to bylo s celkovou správou velkostatku na počátku 20.století?

ZS: S tím hospodařením to bylo ovšem zcela jiný než dnes. To byla spíš taková situace, která koření někdy ve středověku, ten způsob, jak se ty šlechtický majetky spravovali, se odlišoval úplně od toho současného pojetí, ekonomického, prostě kalkulovat vstupy, návratnost, investice a tak dále, což je dneska úplně alfa omega hospodaření, to nechci rozvádět, ale to je každému jasný. Tehdy to byla spíš taková situace, tak z 18.století, kdy panství mělo do jisté míry funkci správní. Tady na hradě byl hejtman, který měl určitý pravomoci, dokonce ten kus lesa jak je tady od parkoviště směrem nahoru se nazývá ještě oficiálně, se pamatuju, „hejtmance“, protože to byl deputátní les toho hejtmána on tam mohl těžit a prodávat, jak chtěl i přesto, že to patřilo tomu vlastníkovi, ale ta správa byla spíš vedena takovým způsobem administrativním vůbec ne v tom smyslu nějak kalkulovat příjem zisk a podobně, ale spíš v udržování majetku. A to se samozřejmě i v počátku toho 20.století ještě projevovalo, takže to byla spíš pro toho vlastníka odpovědnost nejen za ten hmotný majetek, který neměl zatížit nějakými úvěry, neměl bezmyšlenkovitě prodávat nebo nějakým způsobem z toho těžit subjektivní, osobní, prospěch ale udržovat, zvelebovat, zhodnocovat a předat dalším generacím. To

byla taková ta zásada tehdy. A to se tam samozřejmě ještě projevovalo až do doby první republiky, pak to zaniká úplně, protože ty podmínky se úplně změnily, ale já jsem nedávno s paní Míkovou mluvil o tom, to je docela zajímavý, protože došlo k objevu poznámky o fideikomisu, což je v češtině svěřenectví, fidej je víra latinsky, a to byla instituce, která byla zákonem v době ještě Rakouska Uherska až do roku 18, vztahovala se na některé šlechtické rody konkrétně u nás to nebyl Český Šternberk, nýbrž Častolovice a Zásmyky, protože to byla starší linie a ten vlastník byl víceméně administrátor, v praxi byl knihovním vlastníkem, ale byl omezován ve výkonu svých vlastnických práv, velmi intenzivně, jak jsem řekl, nesměl zatížit, nesměl prodat, nesměl jinak s tím nakládat, aby nesnížil hodnotu a byl povinen to předat svému nejstaršímu synovi, i když měl třeba deset synů tak to nesměl rozdělit, musel ty ostatní uspokojit jiným způsobem, ale ten majetek musel zůstat stejný, aby se vůbec zachoval, protože brzy po zrušení, v roce 1918, ale převážně v Rakousku došlo, okamžitě nebo během jedné maximálně dvou generací, k zániku těch vlastnictví, protože dědické právo, víc dědiců teď ty manželky nebo manželé těch dětí, přivdaný nebo přiznání měli úplně jiné názory na to, svůj podíl bych rád prodal. A jak do toho přišly vlivy cizích lidí tak tím postupně zanikly. Tím se ten počátek toho 20. století výrazně liší od toho způsobu dneska. To by bylo směšný takhle hospodařit. Taky byla taková zodpovědnost, nikde nepsaná ale to bylo, ještě pamatuju já, jako z doby začátku první republiky nebo vůbec té doby, odpovědnost za ty lidi. To tehdy velmi často hořelo, to je taky zajímavý, to teď vůbec není, to totiž nebyly ty předpisy požární takový přísný, ale já se pamatuju tady ve Šternberku asi dva nebo tři požáry nebo v těch vesnicích, to bylo velmi často. A to bylo úplně pravidlo, téměř nikde nepsaný, že ten majitel, sedláci, malí rolníci, to taky už neexistuje ten stav selskej, ty přišli a ty téměř, říkám v uvozovkách, očekávali a s jistotou se to splňovalo, že dostanou stavební dříví od velkostatku, cihly nebo jakoukoli materiální pomoc. Jaksi taková povinnost pocíťovaná, nikde nezapsaná, a ty lidi to chápali a to se týkalo těch, co byli v obvodu toho panství, k tomu vtíp jeden, totiž ale pravdivej, otec šel na procházku nevím, v kterým roce to bylo, do Čejkovic a tam byly brambory, který teď už taky nejsou u nás nikde tady, a tam na té cestě stál takovej ten žebříňáček a nákej děda byl v tom poli s motykou a vyhraboval tam brambory a dával si to tam do pytle a na ten žebříňáček. Otec se zastavil a von řek: „Dobrý den!“, no a teď se tak trochu motal tam a pak říkal: „Pane hrabě, já jsem si vzal tady pár těch brambor, aby je nikdo neukrad.“ To otce strašně bavilo a často to vykládal, ale já vám to říkám proto, že ten pocit, do jistý míry to bylo cizí, ale já sem patřím, ale kdyby to byl nákej z Vlašimi, tak to byl strašnej zloděj, co si dovoluje že jo. (smích)

AJ: A jak to zde vypadalo v období první světové války?

ZS: No, v první světový válce byl otec prakticky celou dobu pryč. Měl několikrát dovolenou ale maximálně 14 dní z fronty. Já jsem nedávno opisoval ty jeho záznamy z války. To byl potom buďto na Jemništi, kde bydleli jeho rodiče v létě, a v zimě byli ve Vídni, tak to jel do Vídně, prostě za rodičema. Tu správu vedl víceméně můj dědeček Filip, ten to vyřizoval, ty věci nutné a to vychází z těch jeho záznamů a rozmluv s mým otcem. A on pak dokonce těsně před koncem války, v roce 17, koupil dvůr Svinná a kus

lesa, to vše je tam na Rokycansku. Svinná byl zemědělsky takový statek, který byl jeho vlastnictvím od roku 17 do roku 20, kdy byla pozemková reforma a bylo to vyvlastněný. Takže za války to vůbec nebyl problém. Samozřejmě moje babička, ta Karolína, jak je tam na tom obraze nahoře, ta se velmi intenzivně snažila všelijakými žádostmi na různé ty instance úřední, státní, vymoct, aby otce osvobodili od těch povinností vojenských, z důvodu obhospodařování svého majetku, což se dlouho nedařilo a ona měla celou dobu panickou hrůzu, protože to byl jediný syn, který byl tam v té východní Haliči, že prostě se mu něco stane, ale on nikdy nebyl ani zraněný a nakonec před koncem války, když vypukla ta známá Říjnová revoluce, předtím Brestlitovský mír, ještě s tím Ruskem spolu s tou vládou Kerenského, to byl ministr zahraničí Rakouska Uherska, Otakar Černín. Takže na východě se skončilo a začala pak na podzim bolševická revoluce a tak dále, tak voni ty 13. dragouny stáhli, to byl ten pluk mého otce a ten nasadili na té italské frontě a tam prostě skoro do jednoho všichni padli, všichni ti jeho kolegové a to byli hrozný masakry tam a on už tehdy, nevím půl roku před koncem války, byl osvobozen tak to mu asi zachránilo život, takže byl pak už doma a zabýval se tou správou majetku, ovšem to bylo pár měsíců a pak byl rok 18, začala ta agenda obrovská s tou první pozemkovou reformou.

AJ: A kolik lidí tady na hradě nebo na velkostatku pracovalo?

ZS: No tady pracoval, tedy ty jména si..., vím, že tady byl lesmistr Líval, se jmenoval, to byl ještě v době mého narození tady na Brtnici a v zemědělství byl kdysi bratranec Mikoláše Alše, což je docela vtipný, který ještě v době Rakouska Uherska to byl takovej ten zemědělskej správce, nebo jak bych to nazval. Mluvil s mým otcem a zejména s babičkou Thurnovou, tedy Karolínou, německy a s tím se tak potkávalo někde u rybníka nebo vobčas tady. Takovej vtip, to vykládala vona, že když se ho ptala, to taky nebylo zvykem říct: „pane správče“ nebo „pane Aleš“, to se řeklo „Aleš“ jenom, to „pane“ se zavedlo až později a to bylo úplně normální, a taky když otec seděl nahoře v pracovně, no kvůli tomu klíma to říkám takovému, seděl u pracovního stolu a přišel lesmistr Král později nebo, Liška nadlesní, ten von seděl u psacího stolu a ten stál, to se někde: „Posaďte se!“, to ten by byl úplně zmatenej, že si má sednout. (smích) To nebylo zvykem, takže babička řekla: „Aleš, tak co je nového tady?“, a von německy odpověděl, já to řeknu teď česky: „Hrozný letos to sucho, to prostě příšerný, jak nám to všechno na těch polích hyne a moje manželka se stále modlí k Panně Marii Lurdské, já jí říkám zahod' to, vždyť to stejně není nic platný.“, „Ale Aleš, jak můžete takhle mluvit!?“ Tak to byla taková vzpomínka. Tak to byl Aleš, a jinak byl později pak nadlesní Liška, ten bydlel samozřejmě na Brtnici, pak byl na Březině Holý, taky lesmistr, později tady byl Barchánek a pak už Jun, Emanuel Jun. No a v zemědělské správě to se střídalo často a poslední byl Písař. To já pamatuju.

ZM: Takže byl nadlesní a lesmistr byl pod ním?

ZS: Ne, nejvyšší byl lesmistr a ten musel mít vysokou školu lesnickou, nebo měl mít a to byl ten Král a to už já jsem to vnímal, zažíval a tak ten bydlel a působil v Postupicích

u Jemniště a byl taky lesnickým hospodářem tady ve Šternberku. A ten měl pod sebou nadlesního a to byl právě Liška.

ZM: A to byl na všechno jeden?

ZS: Ano, jeden a spousty hajných, to teda se nedá vůbec, protože ty byli všichni pěšky ne jako dneska, že každej ten hajnej jezdí autem a je všude v okamžiku. Tak dřív hajnej měl jenom hůl a brokovnici a 100 ha a tak to bylo asi 7 nebo 8 hajnejch, dneska jsou dva.

ZM: A to byli tady v okolí Šternberka?

ZS: Ano, ano.

ZM: Skřež byla úplně zvlášť?

ZS: Tam byli zase, to bylo obdobně, ale jiný lidi pochopitelně.

AJ: Kdo měl jaké pravomoce?

ZS: Jo, tak na to byla ta hierarchie - hajnej, nadlesní, lesmistr.

AJ: Další má otázka se týká Parkhotelu a Čejkovic. Jak fungovaly, jaký byl zájem turistů?

ZS: No, tak Čejkovice úplně ze začátku byly pivovar, malý pivovar, v té budově dnešního zchátralého hotelu, to mě vždycky mrzí, když jedu kolem, tak tam byl pivovar, před tím byla ještě taková veliká vošklivá budova, která směřovala sem k hradu, to nechal pak můj otec zbourat, pak když se hledala estetika toho hotelu. Ten pivovar zanikl tuším, ještě v první světové válce, nebo prostě v té době, se přestalo tam vařit pivo. Pivo se vařilo velmi intenzivně a to až do roku 48 a pak ještě dýl v Radnicích, tam byl dost velký pivovar, kterej byl podstatně větší, než Čejkovice. Čejkovice zrušili a udělali z toho jenom stáčírnu toho radnického piva, které se sem vozilo a tady se to stácelo. To potom také zaniklo, když byly všechny ty možnosti přepravy toho piva, jako nákladními auty, a tak dále, a pak to bylo nějakou dobu v klidu, nic se tam nedělo a někdy tak začátkem 30. let to můj otec předělal v hotel - penzion Čejkovice, což bylo velice složitý, nákladný, stavebně dost obtížný, poněvadž se tam dělaly ty místnosti, ty balkony, a tak dále. Velmi mu na tom záleželo, to byl takový jeho velmi intenzivní zájmový směr. Já se pamatuju, že denně šel tady přes Vraždu do Čejkovic, každý den. Podívat se jak to tam pokračuje a tak dále, vždycky se o tom mluvilo a my jsme jezdili přes Vraždu tam často. Tam jak je ta skála převislá, tam jak je ta kaplička, tam byla branka a klíč byl schovanej pod skálou v takový škvíře, aby sem nechodili lidi, to bylo ještě omezený. A z druhé strany byl ten řetěz a zákaz vstupu a v neděli tam vždycky byl jeden z hajných ve vycházkové uniformě, v zelený, a hlídal, aby tam nelezli turisti dovnitř, to bylo soukromý a ještě žádný provádění ani nic podobnýho, a ten hotel se napřed pronajímal dva roky, ten jeden nájemce se jmenoval Schröpl, to se pamatuju, ale to se vůbec neosvědčilo, protože oni pak nebyli schopní

odvádět nájem a prostě to nefungovalo. Tak pak bylo rozhodnutí, že to povedeme ve vlastní režii. Jedna sestra mé matky tam byla zaměstnaná jako taková kvázi ředitelka, přestože vo tom neměla tušení vůbec, tak prostě bydlela tady a tam to náh hlídala a pak zaměstnanci. Tehdy ještě Pražáci jezdili na dovolenou do Posázaví i třeba na 14 dní, což dneska je nemyslitelný úplně, to nikoho nezajímá, to se jezdí na Malorcu, nebo já nevím kam, a to byli takoví typický, řeklo by se buržoazní pražský rodiny, který už tam byli vloni a teď přijeli a děti. Dole bylo koupaliště a všelijaký ty zábavy a bylo to velice pěkně kolem dokola jako park všechno uzpůsobený (ZM: ukazuje obrázek Čejkovic). A hezký místo, tam celá ta vilová čtvrť obrovská, jak je teď v tom svahu, to tam nebylo, byly jenom později asi 4 vily u té cesty z Vraždy nahoře, mimo další tam byla vila plukgenerála Medka, Rudolf Medek slavnej legionářskej, za první světová války.

ZM: Existuje pohled, kdy tam není vůbec nic.

ZS: Ano existuje, to bylo naše pole, otec to jako záměrně prodával těm zájemcům, aby nebyl ten hotel o samotě úplně, aby to mělo jakýsi zázemí a podobně. A to fungovalo docela dobře zejména, že mléko, zvěřina, prasata, hovězí prostě z toho našeho hospodaření se to tam dodávalo a velká kuchyň a takhle, tak to fungovalo. Všelijaké turnaje tam byli, jo to šlo dobře až do roku 18, ne 38, 39 kdy začali ty politický zvraty.

ZM: Šternberk měl nádraží, zastávku a naproti Čejkovicům byla ještě jedna vlaková zastávka. Převozník vozil od vlaku turisty a tou alejí chodili ty lidi přímo, takže tam byla třetí zastávka Český Šternberk to mi přijde úžasný, tak jsem si dovolila doplnit. Protože to by tam v to záznamu určitě mohlo bejt.

ZS: Ano, ta se jmenoval Čejkovice Dvůr a to mému otci vadilo, protože samozřejmě nemůže být zastávka Čejkovice Hotel nebo hotel – penzion, ale to dvůr, ta zastávka vůbec se dvorem neměla co dělat, tam stály krávy a byl tam jeden šafář, jinak to nebylo.

ZM: A přitom by stačilo třeba jen Čejkovice, že jo?

ZS: Jo tak to byl ten hotel a pak jenom další jeho osud stručně, za války přestalo velmi brzy tohle naše hospodaření a v tom hotelu, přestože to bylo všechno dobře vybavený, ty pokoje dvoulůžkový na tehdejší dobu přepychový, samozřejmě nebyl v každým pokoji záchod a sprcha, což tehdy bylo jako úplně, ale na chodbě několik a jídelna a prostě všechno bylo. Pak to bylo odborový německý, říkalo se tomu pak Heydrichova akce, to bylo v roce 42, prostě tam byli pracovníci ze zbrojního průmyslu, čeští dělníci z těch fabrik, co vyráběli pro Říši zbrojní průmysl, zbrojní výrobky a ty tam byli jaksi na dovolený nebo na zotavený. A to bylo až do konce války to už se nás vlastně netýkalo nic, protože na ten majetek byla uvalena ta vnucená správa. To znamená, že vlastník byl úplně eliminován, ten nesměl ani vkročit do Brtnice nebo do Šternova do dvora. To byl zákaz a moje dvě sestry, který byly, protože to bylo tehdy totální nasazení a když někdo nepracoval tak hrozilo nebezpečí, že bude přemístěn nebo nasazen v Říši, tak moje dvě sestry, pracovaly, jedna ve Šternově ve správě zemědělský a jedna ve správě na Brtnici u lesů, a když tam začala ta vnucená správa, ten se jmenoval ten Němec Würffel, to byl esesák, ten bydlel v Ratboři, tak okamžitě ty dvě vyhodili a ony

už neměly možnost se samy někde uchytit, tak byly od úřadu práce umístěny do Benešova do správy SS Tropenbungrat, to bylo cvičiště oddílu SS Neveklov, to je známý tam kolem Benešova, ředitelství bylo v Benešově a tam byla zemědělská správa toho, německá, a tam voni byly nasazený a tam jezdily každé den v létě na kole ze Šternberka do Benešova, to taky není dneska představitelný, odpoledne zpátky a v zimě jezdil autobus, tak jezdily autobusem, ale ten nejezdil ze Šternberka, ale jenom z Divišova, myslím, já už nevím. Takže to byla doba války, tak zvaná „*zweitsverwaltung*“, jak se tomu říkalo, na hradě totéž, to bylo všechno zapečetěný, tam se nesmělo do těch místností a první soupis inventáře a všechno míněno už na vyvlastnění, přestože právně to bylo ještě v majetku mého otce, ale samozřejmě míněno to bylo, až bude vítězství německé po konci války, že to tady celý použijou pro zasloužilí politiky, generály nebo bůhví co, takový ty, tak to byla ta *Zweitsverwaltung*. Ten vnučený správce, ten se jmenoval Rödl, a to je taky zajímavý, já se pamatuju, já jsem ho párkrát viděl, on měl takovej prsten a na tom měl ty znaky SS.

ZM: Hákovéj Kříž?

ZS: Ne, hákovéj kříž to je státní, ale SS měli ty germánský runen, jako ty dva blesky vedle sebe a ten Rödl, toho zavřeli v roce 45 někde, nevím kde, a von napsal mému otci, najednou čekej dopis, docela slušná čeština, přestože dřív neřek slovo česky, nikdy, a žádal, aby se za něj přimluvil, že byl vždycky jako slušnej a hodnej a jak to jako dopadlo to nevím.

AJ: Můžeme se vrátit ještě k Parkhotelu na počátku 20.století, jak to s ním bylo?

ZS: No ten vznikl v roce 1900, já nevím přesně. Pohnutka byl vznik lokální dráhy, která tady taky tehdy současně začala a to ještě tehdy vlastně, když to vznikalo, tak to patřilo pradědečkovi, tomu Zdeňkovi, a dědeček Filip, přesto že nebyl nikdy vlastníkem, se tady o to staral. Tak ten byl pro to, aby se tady postavil hotel, protože byly názory, že dráha Praha - Čerčany, Čerčany - Kácov, to určitě budou jezdit Pražáci, a co když vystoupěj ve Šternberku, tak musej někde bydlet, tak se musí postavit hotel, takže pane architektke, to bylo takový, jméno už taky nevím, kterej stavěl všude ty nádražní budovy, tak proto tady vznikl hotel, tak udělal návrh, projekt na hotel, a proto vypadá tak trochu jako nádražní budova, tak to byl ten styl.

ZM: Trochu víc, já bych řekla, že Říčany nádraží, nebo že to je hodně...

ZS: Jo, tak ten tady postavil ten hotel, tady do toho parku, což bylo už před tím, ale velmi se litovalo, že ta dráha protíná ten park, protože ten byl v celý takový souvislosti až dolu k řece, ale tomu se nedalo pochopitelně zabránit, takže vznikl hotel, který byl od začátku pronajímaný vždycky. Ten jsme nikdy nevedli ve vlastní režii, pokud já si vzpomínám, tak dlouholetým nájemcem byl pan Váňa, jehož otec, bude možná pamatovat paní Míková.

ZM: Měl kovárnu.

ZS: Ano, byl kovářem, co že je taky řemeslo vyhynulý, ale neobyčejně půvabný a zajímavý. Já jsem se tam často chodil dívat a on tam měl pomocníka a taková prostě klasická kovárna jak je v pohádce. Ohniště takový a tam ty železný kusy takový a pak na kovadlině, ten šéf kovář Váňa kladivo v pravé ruce, kleště, v kterých držel ten předmět, kterej byl na konci rozžhavenej úplně a teď „tr, tuk ,tr, tuk“ jako bubeník, prostě symbol pro toho pomocníka, aby věděl, kdy má zasáhnout a pak „tik, tik , tik“ a to takhle to šlo a on to takhle točil všelijak, takže bylo na co se dívat. Tak jsme od Parkhotelu u kováře... Tak v tom Parkhotelu dělal ten mladý Váňa šéfa, toho nájemce a to fungovalo dost bez jakýchkoli problémů, já si nikdy nepamatuju, že by bylo něco, to ještě byla ta veranda krásná dřevěná, vyřezávaná ze dřeva a to pak státní teprve po roce 48, nevim, kdy postavili tu nestylovou, která tam teď je.

ZM: To levý křídlo

AJ: Pane Sternbergu, co se týká druhé světové války, jaký vliv to mělo na vaši rodinu?

ZS: No tak to bylo samozřejmě, to bylo velmi intenzivní vliv, jaksi tady byla ta vnucená správa, tak jediný co zbylo, že jsme tady mohli bydlet, já osobně, já jsem v roce 42 nebo 3, 2 myslím, maturoval, ale to už před tím jsem byl od roku 39, jsem bydlel v Praze jenom jsem sem jezdil každou sobotu k rodičům vlakem a v neděli večer zpátky. Pravidelně tedy, celou dobu a tak tady byla pak ta vnucená správa, všechny zaměstnanci byli odstraněni tady z hradu, to jako zmizeli, kuchařka, ty sluhové, nějaký ty dívky, co uklízeli a tak dále, všechno pryč, do kuchyně nastoupila moje sestra Karolína, která tam vařila a další sourozenci ty byli ještě takhle malí, moje nejmladší sestra je z roku 41, tak ta byla úplně malá. Žádný peníze, bída, jenom tzv. apanáž, to bylo z milosti německých úřadů. Dostával otec nějaký koruny ale strašně málo, a on si pak našel místo jako takový hlídač na stavbě dálnice, která se tehdy už za Němců budovala a jezdil za brtnický rybník, tam do té části vlevo, jak byl velký výkop, tam byla jedna stráž, byly tam bagry a všelijaký ty stroje, tak on tam byl jaksi zaměstnán, a s těmi zaměstnanci ani s hajným jsme nesměli vůbec komunikovat a samozřejmě pořád tady byla taková ta tíseň, všechno bylo zapečetěný, přesto, že za to byl trest smrti poslouchal otec každý den zahraniční rozhlas a to bylo povinně na každém přijímači štítek a tam bylo napsáno, že je přísně zakázáno poslouchat zahraniční rozhlas a že porušení tohoto zákazu je trestáno smrtí a to muselo být na každým rádiu. Což normálně ani nebylo možný, protože povinně se museli vykuchat všechny krátkovlnný stanice z těch rádií, takže na středovlnný se nedal chytit Londýn, a my jsme měly telefon, ten Big ben, se jmenoval ten aparát, to jezdili nějakí technici, co jezdili od baráku k baráku, a ti stříhali ty krátký vlny. To bylo nějaký starý to rádio, tak se to přešlo, a zůstaly tam i ty krátký vlny. Takže jsem chtěl říct, že můj otec to poslouchal denně, to byl takovej pořad, velice takový objektivní zprávy, to se vždycky poslouchalo. Takže jsme byli dokonale informovaní a to už se schylovalo k porážce Německa, Stalingrad, atd., takže se vědělo, že to musí nějak skončit, no a pak byl konec války.

AJ: A v jakém stavu byl hrad po té?

ZS: Tak během toho krátkýho zásahu, se nic podstatnýho nestalo ani tady na hradě ani v tý správě zemědělský, to prostě když byl konec války, tak bez nějakých úředních rozhodnutí jsme to zase obsadili a zase pan Jun. Tak se tady odstranily ty pásy z těch zalepených místností a normálně to fungovalo dál, samozřejmě ne tak jako předtím, už tady žádný zaměstnanci nebyli, alespoň si nepamatuju, akorát dole byli Sochůrkovi, bydleli jako vrátný na ty vrata dole a začali jsme provádět turisty, to bylo taky novinka, protože už se tušilo to, k čemu brzy dojde, protože ta doba 45, 48, to byla taková kvázi demokracie. To byla ta Národní fronta, zrušena komunistickou stranou. Národní demokrati, některý ty strany byly zakázaný a už to tíhlo, už bylo obecné nadšení pro komunismus, to většinou dneska neradi slyší, ale to bylo vidět i na volbách, které s velkým odstupem vyhráli komunisti a to byl hlad po půdě a připravovala se další pozemková reforma, hned po válce konfiskace peněžnictví, těžkýho průmyslu, to byl ten dekret první, nám odebrali kamenouhelný doly, který nám do tý doby patřily, tak tady se tak vedlo jakoby dál, ale už to mělo takovej ten nádech, že to nevydrží, přesto, že jsme tomu nevěřili. Já se pamatuju, že jsem diskutoval s mým otcem hodiny na procházkách a já jsem mu vždycky říkal to není možný, že ty lidi, že ten náš národ, který teď právě prožil tu diktaturu německou, velice silnou, intenzivní, všelijaký ty životy promarněný a teď svoboda a teď postoupit pod bolševismus, další takový, tomu já nevěřím, to si přeje lidi nenechaj líbit, ovšem efekt byl úplně jinej, jak známo, pak byl Vítězný únor, já sám jsem byl, to ovšem nesouvisí, se správou, jsem byl účastník té památné demonstrace pražských studentů k Benešovi na Hrad, to byla jediná akce, která se vzepřela tomu, převratu komunistickému, jinak závodní milice, odbory, všechno bylo pro komunismus. Tak pak bezprostředně pak byla velmi intenzivní komunistická, nebo teda státní administrativa, během několika dnů se zavírali někteří lidé. Já se pamatuju, můj přítel, který nedávno umřel, Mladota, z toho Červenýho Hrádku tam u Sedlčan, tak ten, s tím jsme ještě mluvili v den Vítězného února ve Vratislavském paláci na Malý Straně a s dalšími jsme se sešli, a teď proboha co budeme dělat. Poslouchali jsme obsazení novy vlády, a tam byly jména doktor Alexej Čepička, ministr, já nevím teď čeho, no to byla hrůza, to teď bude něco. Tak ten dojel domu a druhý den už seděl v Budějicích v kriminále. To šlo tak rychle a jeho žena se pak vrátila, chtěla ho navštívit a u soudu našla na černý tabuli zatykač na svoji osobu, načež okamžitě odešla tam odtud, sedla do vlaku, přijela ke mně do Prahy a teď já co s ní, tak já jsem zařizoval u různých známých, ale u málo známých, aby to nebyly nějaký návaznosti, aby se tam mohla schovávat a hledali jsme možnost, jak by mohla zmizet přes hranice, tak bydlela u nějakých lidí a pak i stěžovala, že majitel toho bytu si nosil benzín z těch velkých konvích a že to měl někde v předsíni a že celej byt smrděl a že ona to nemůže vydržet a že chce pryč a že se ohlásí policii, že to nemůže vydržet psychicky. Tak to bych v tom lítal také, že jsem ji schovával, nakonec se nám povedlo to odešla moje starší sestra přes Vratislávku,

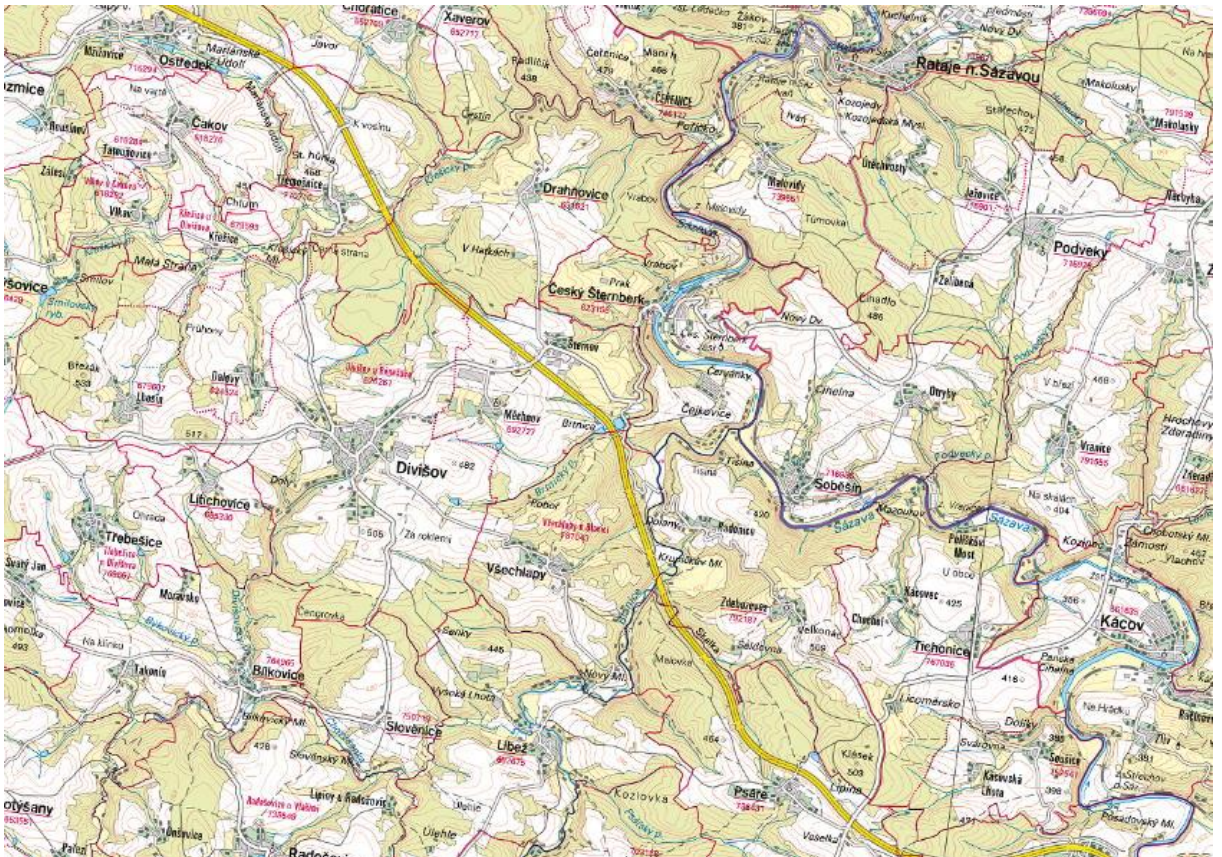
Petržalka do Rakouska, přes Dunaj a ona pak asi dva dny potom se tam pak taky nějak dostali. A ten její manžel byl rok zavřenej, pak ho pustili a pak se sám dostal za nima. Pak už byla velmi brzy, tady to všechno vyvlastnili oficiálně, sem přijela komise, která řekla: Dnešním dnem tady máte výměr, to dávali mýmu otci, já jsem byl u toho a hotovo, konec. Zbylo mu 50 ha a hrad a to bylo takový přechodný, z toho zákona o revizi první pozemkové reformy, to bylo pak všechno samozřejmě zmizelo a současně ho přijali jako kastelána tady, což byla veliká milost ze strany úřadů, protože to se nikde jinde nestalo. A on tady byl až do roku 62, myslím, byl tady kastelánem, státním, a to byla jedna z nejhorsích dob, 50. léta, to byla neustálá nejistota, budem tady ještě pozitíř nebo ne, to byly pořád takový situace, že nás, teda mě ne, já byl jinde, že tady rodiče prostě vyhodí z hradu někam do pohraničí, navíc neměli vůbec peníze. Můj otec byl pak v důchodu a měl sám 321 korun netto na ruku za měsíc a moje matka neměla nic, to byl důchod, takže ty zaměstnaný děti vždycky přispívali, protože jinak by se tady nedalo vůbec existovat. To byla jedna z nejhorsích dob. Nejenom pro ně, protože to byly takový ty akce, všelijaký výslechy, a pak ty akce, jak našli to schovaný stříbro a to bylo, pak otce obžalovali, pak byl odsouzenej, já nevím, na 3 roky podmíněně, no hrůza, to byla nejhorší doba, takže pak už jsme s tou správou nebo vztah k tomu majetku nebyl, akorát faktem je, že matka chodila krást brambory na naše bývalý pole a nebo do sadů u Brtnice, nějaký jablka, když šel hajnej a mluvil s ní, a on už tehdy byla poměrně stará, přišel sadař a nadával a ona tam byla s tou Martinkou, s tou chůvou, a on je honil, a tak se mu snažily utýct a on je dohnal, a pak poznal kdo to je, tak se omluvil a šel pryč, kradly jablka. No tak to byla doba až do roku 65, tuším, pak odjeli do Rakouska, to bylo poprvý, co dostali výjezdni doložky a otec pak umřel v Jižních Tyrolích a matka tam pak ještě byla ještě asi půl roku, pak pro ni jela sestra, a potom žila v Dírné u Soběslavi. A tady konec, tady státní správa a konec.

AJ: Do kdy byla správa velkostatku propojena s Jemništěm?

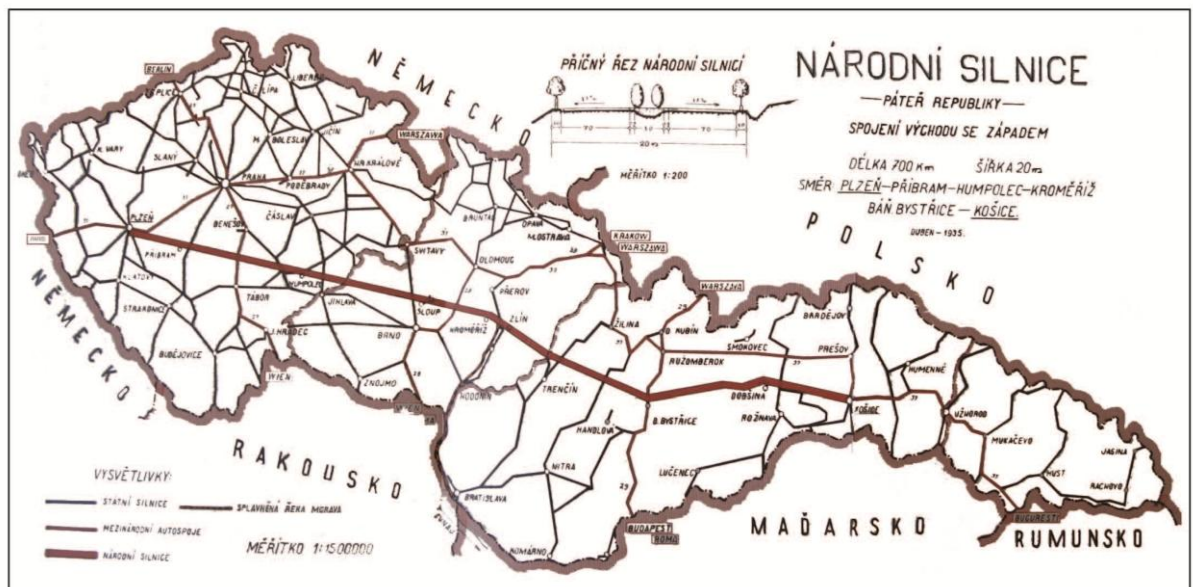
ZS: No, Jemniště to bylo trochu jiný. To vlastnili Němci přímo, v roce 42, tam přišli s tím, že dnešního dne přestáváte, mý tetě Terezii, být majitelkou, zámek a panství Jemniště přechází na pana Vincence Daňka von den Esse, to byl potomek toho zakladatele ČKD, Kolben-Daněk, který se strašně nadchnul, byli dva bratři Oskar a Čeněk Vincenc a oba členové NSDAP a prostě velký Němci a tomu jednomu sebrali majetek na cvičiště SS, takže to musel opustit, protože tam bylo všechno SS a protože to byl zasloužilý partajník, tak dostal Jemniště za to, tak on se nastěhoval na Jemniště a moji tetu a babičku Karolínu, pak toho manžela mý tety, vystěhovali do Podlesí, to je když se jede z Postupic, a tam je to takovej, řekl bych panský sídlo, nová budova dost velká, to bylo za války lazaret za 1.světový války pro zraněný vojáky, a pak později to bylo pronajatý nějakýmu profesorovi, ale tam oni pak bydleli, no a ten Daněk se pak nastěhoval na Jemniště. Samozřejmě po konci války, on pak ještě restituoval jeho potomek,

myslím Líšno jim taky patřilo, a to si pamatuju, že dokonce ten syn přišel, to s ním jednal Filip, nějaký ten Daněk, aby Sternbergové přestali ty Daňky hanit, že vykládáme takovýhle věci o Jemništi atd. Po převratu v roce 89 tak jsme to restituovali, což bylo obtížnější než tady u Šternberka a získal to můj nejmladší bratr.

Příloha č. 2: Mapy

Mapa oblasti, ve které se rozkládaly pozemky velkostatku Český Šternberk. ³¹⁶

„Národní silnice“ vedoucí přes ČSR (RČS) jako páteřní spojení Východ – Západ. ³¹⁷

³¹⁶ <http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&&MarQueryId=6D2BCEB5&MarQParam0=623156&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>; 24. 4. 2012

³¹⁷ SO 5/1935 Dr. Ing. Hynek Švarc, *I. Celostátní hospod. konf. národohospod. sborů krajových v Praze. Řešení silničních otázek v republice.*

Příloha č. 3: Fotografie

Jiří D. Sternberg v uniformě důstojníka rakousko-uherské armády, poč. 20. století. (Portrét umístěn v expozici hradu Český Šternberk).

Hrad Český Šternberk (současnost). Foto Mgr. Hana Hořejší.

Pension Čejkovice ve 30. letech 20. století. (Obrázek umístěn v kanceláři hradu Český Šternberk).

Pohled z hradu Český Šternberk na Parkohtel a zbytky původní francouzského parku z 18. století. Park protíná železnice, malá černá budova představuje původní železniční zastávku. Foto Mgr. Hana Hořejší .